**TC.**
**MARMARA ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**
**HADİS BİLİM DALI**

# SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DE SİYER KRONOLOJİSİ

Yüksek Lisans Tezi

SEMA SAYIM

İstanbul, 2023

**TC.**
**MARMARA ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**
**HADİS BİLİM DALI**

# SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DE SİYER KRONOLOJİSİ

Yüksek Lisans Tezi

SEMA SAYIM

Danışman: Doç. Dr. AYŞE ESRA ŞAHYAR

İstanbul, 2023

## ÖZET

Buhârî, siyer konulu bazı rivayetlerde zaman zaman, olaylara tarih kaydı düşmüştür. Bu tarihler râvi aracılığıyla, bazıları ise doğrudan Buhârî'nin kendi ifadeleriyle aktarılmıştır.

Tarihler, siyer/meğâzî kaynaklarıyla uyum arz ettiği gibi tamamının hilafına da olabilmiştir. Bu araştırma, daha çok *Sahîh-i Buhârî*'nin siyer kaynaklarıyla uyum arz etmeyen kronoloji rivayetleri üzerinden yapılmış ve Buhârî'nin tercihine sebep olan etkenler incelenmiştir. Uyumlu olmayan rivayetler üzerinden Buhârî'nin tercihlerinin anlaşılmaya çalışılması, *Sahîh*'indeki yöntemin de anlaşılmasını ve Buhârî'nin tercihine sebep olan kaynakların ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

Buhârî'nin olayları tarihlendirirken siyer/meğâzî kaynaklarından bağımsız olarak hadis metinlerinde yer alan ifadeleri esas aldığı görülmektedir. Buhârî, sahih hadisin metnini siyer/meğâzî müelliflerinin ittifakına tercih etmiş, metinlerde geçen lafızları tarih vermede delil olarak kullanmıştır. Buhârî'nin tarihlendirmesine etki eden haber metinleri *Sahîh* içerisinde yer aldığı gibi diğer sahih hadis kaynaklarında da tespit edilebilmiştir. Bu durum bize Buhârî'nin hadis metinlerindeki lafızları önceledığini göstermektedir.



**Anahtar Kelimeler**: Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, İbn İshak, İbn Hişam, Tarih, Siyer, Meğâzî, Kronoloji.

**ABSTRACT**

In some narrations on the subject of Bukhari, there is a historical record of the events from time to time. These dates were conveyed through the narrator, and some of them directly by Bukhari's own words.

The dates could be in harmony with the siyer/megâzî sources as well as against all of them. This research is mostly based on the chronological narrations that are not compatible with the sirah sources of Sahih al-Bukhari and the factors that cause Bukhari's preference are examined. Trying to understand Bukhari's preferences through incompatible narrations will enable to understand the method in his Sahih, and to reveal the sources that caused Bukhari's preference.

It is seen that Bukhari takes the expressions in the hadith texts as a basis, independent of the siyer/maghazi sources, while dating the events. Bukhari preferred the text of the authentic hadith to the alliance of the authors of the siyer/maghazi and used the words in the texts as evidence for giving dates. The news texts that affect Bukhari's dating can be found in Sahih as well as in other authentic hadith sources. This situation shows us that Bukhari prioritized wording in hadith texts.

Keywords: Bukhari, Sahih-i Bukhari, Ibn Ishaq, IbnHisham, History, Siyer, Maghazi, Chronology.

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET** ..... II

**ABSTRACT** ..... III

**İÇİNDEKİLER** ..... IV

**KISALTMALAR** ..... VI

**GİRİŞ** ..... 1

**I. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı** ..... 1

**II. Kaynaklar** ..... 3.

**III. Yöntem** ..... 5

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**SAHÎH-İ BUHARÎ VE SİYER/MEĞÂZÎ İLMİNE DAİR**

**I. Siyer/Meğazî İlmine ve *Sahîh-i Buhârî*'nin Siyer Rivayetlerine Genel Bakış** ..... 9

**A. Siyer/Meğazî İlmi** ..... 9

1. Siyer/Meğazî Müellifleri ve Eserlerine Genel Bakış ..... 10

a. İbn Şihâb ez-Zührî ve *Kitâbü'l-Meğâzî* ..... 11

b. Musa b. Ukbe ve *Kitâbü'l-Meğâzî* ..... 12

c. Muhammed b. İshak ve *Kitâbü'l-Meğâzî* ..... 12

d. Vâkıdî ve *Kitâbü'l-Meğâzî* ..... 14

.e İbn Sa'd ve *et-Tabakâtü'l-kübrâ* ..... 15

f. İbn Hişâm ve *es-Sîretü'n-nebevî* ..... 15

2. Siyer/Meğâzî ile Hadis Eserlerinin Yöntem Bakımından Karşılaştırılması ..... 16

3. İbn İshak ve İbn Hişâm'ın Yöntemlerine Dair Genel Bilgilendirme ..... 19

**B. *Sahîh-i Buhârî* İçerisindeki Siyer Konulu Rivayetler** ..... 21

**C. Buhârî ile İbn İshak'ın Yöntemleri Arasındaki Farklara Genel Bakış** ..... 23

**II. Buhârî'nin Kronoloji Rivayetlerindeki Kaynakları** ..... 24

**A. Buhârî'nin Nakle Dayalı Tarih Vermesi** ..... 24

**1. Buhârî'nin Zührî'den Nakilleri** ..... 25

**2. Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den Nakilleri** ..... 26

**3. Buhârî'nin İbn İshak'tan Nakilleri** ..... 27

**B. Buhârî'nin Kaynak Belirtmeden Tarih Vermesi** ..... 28

**C. *Sahîh-i Buhârî*'deki Tarihli Rivayetlere Genel Bakış** ..... 28

**İKİNCİ BÖLÜM**

**SAHÎH-İ BUHÂRÎ'NİN KRONOLOJİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

**I. *Sahîh-i Buhârî*'nin Bâb Başlıklarının İbn Hişâm'ın Kronolojisiyle Sıralama Bakımından Karşılaştırılması** ..... 31

**II. Buhârî'nin Siyer Kaynaklarıyla Uyumlu Olmayan Rivayetleri** ..... 36

A. Uşeyre Gazvesi ..... 36

B. Nadîroğulları Hadisesi ..... 44

C. Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmesi ..... 48

D. Hendek Gazvesi ..... 51

E. Zâtürrikâ' Gazvesi ..... 53

F. Mustalikoğulları (Müreysi') Gazvesi ve İfk Hadisesi ..... 60

G. Ukl ve Ureyne Kıssaları ..... 67

H. Zûkared Gazvesi ..... 70

İ. Genel Değerlendirme ..... 73

**III. Buhârî'nin Kronolojiye Muhalif Olarak Sıraladığı Bâb Başlıkları** ..... 76

**IV. Râvi veya Müstensihlere Nispet Edilen Kronoloji Hataları** ..... 77

**V. Buhârî'nin Siyer Müelliflerinin Aksine "Gazve" Olarak Nitelediği Olaylar** ..... 79

1. Evtas Gazvesi ..... 80

2. Enmâr Gazvesi ..... 82

3. Zülhalesa Gazvesi ..... 84

4. Genel Değerlendirme ..... 85

**VI. Buhârî'nin Tarih Naklinde Kullandığı Zaman Tasnifleri** ..... 85

**SONUÇ** ..... 89

**KAYNAKÇA** ..... 91

# KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| a.g.e. | : adı geçen eser |
| a.y. | : aynı yer |
| ayr. bkz. | : ayrıca bakınız |
| b. | : bin, ibn (oğlu) |
| bk. | : bakınız |
| DİA | : Diyanet İslam Ansiklopedisi |
| FÜSBE | : Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| h. | : hicrî |
| Hz. | : hazreti |
| m. | : Miladi |
| MÜSBE | : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| nşr. | : neşreden |
| ö. | : ölüm tarihi |
| s. | : sayfa |
| s.a.s | : sallallâhu aleyhi ve sellem |
| SBE | : Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| sy. | : sayı |
| TDV | : Türkiye Diyanet Vakfı |
| trc. | : tercüme |
| vb. | : ve benzeri |
| v.dğr. | : ve diğerleri |

# GİRİŞ

## I. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Buhârî'nin (ö. 256/870) *es-Sahîh'i* câmi' türünde telif etmesi ve belli konu başlıklarına ayırması, eser ile çeşitli ilim dalları arasında yakından ilişki kurmasına imkan vermiştir. Meğâzî bölümünün varlığı siyer ve meğazî alanında eser veren müelliflerle ortak konu oluşturmuş, rivayetlerin yazım seyri ve şekli iki farklı ilim dalı çerçevesinden gözlemlenebilmiştir. Benzer durum fıkıh, akâid veya tefsir gibi diğer bölümler için geçerli olsa da bu araştırmada siyer konulu rivayetlerle ilgilenilecektir.

*el-Câmiu's-sahîh* incelendiğinde Buhârî'nin, Meğâzî bölümünde yoğunlaşan siyer konulu rivayetlerin naklinde kendine özgü yöntemler kullandığı görülür. Onun yöntemini anlayabilmek için *Sahîh*'deki rivayetlerin, Buhârî öncesi telif edilen siyer ve meğâzî eserleriyle karşılaştırılması gerekmektedir. Zira temel hadis kaynakları ile siyer ve meğâzî eserlerinin telif amaçlarındaki farklılığa binaen meseleleri ele alma yöntemlerinde de birtakım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. "Bir hadis kitabının içerisinde yer alan siyer bölümü bu durumdan etkilenmiş midir, ya da etkilendiyse bu etkilenme ne derece olmuştur?" sorularının cevaplanması, tarihi süreçte iki disiplinin birbiriyle olan etkileşimini tespit açısından önem arz etmektedir. Bunun *Sahîh-î Buhârî* özelinde cevaplanması ise, bu tespitin dönemin önemli simalarından birinin eserine kıyasla yapılmasına imkân tanıyacaktır.

Siyer kaynaklarının çeşitliliği sebebiyle karşılaştırma yapılırken Buhârî'nin de kaynak olarak kullandığı ve tarihî bilgi bağlamında isnad kullanıma yer vererek siyer/meğazî ilmini önemli ölçüde etkileyen, ilk dönem müelliflerinden İbn İshak (ö. 151/768) ile onun eserini bize ulaştıran en önemli talebesi İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) eserleri esas alınacaktır. Bu şekilde Buhârî ile İbn İshak'ın yöntemleri arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılacak ve neticede hadiselerin iki ayrı kaynaktaki ele alınış biçimleri görülmüş olacaktır. Bu çalışmada amaç, kronolojiye dair tercihte bulunmak değil Buhârî'nin bu rivayetleri nasıl naklettiğini anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla araştırmada ana tema Buhârî'nin siyer konulu rivayetleri nakletmedeki yöntemini ve tercihlerini anlamaktır. Konunun genişliği sebebiyle kapsam, rivayetlerin kronolojiyle bağlantılı olma kaydıyla daraltılmıştır. Konunun daraltılması, derin bir çalışma ve olabildiğince doğru verilerin tespiti açısından önem arz etmektedir.

Kronolojiye işaret etmeyen siyer konulu rivayetler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu durum, çalışma alanını kronolojinin en fazla kullanıldığı Kitâbü'l-Meğâzî bölümüyle sınırlasa da rivayetler *Sahîh-i Buhârî*'nin tamamında araştırılmıştır. Bu nedenle tezin ismi "Sahîh-i Buhârî'de Siyer Kronolojisi" olarak tercih edilmiştir. Net bir tarih bilgisi verilmeyen haberler ise çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın son bölümünde yer alan "Buhârî'nin Siyer Müelliflerinin Aksine 'Gazve' Olarak Nitelendirdiği Olaylar" başlığı, görünürde kronolojiyle ilgili değilse de kronolojik siyer rivayetlerinin çıktısı olmuştur. Bu bölümde siyer kaynaklarında yer almayan veya "gazve" olarak ifade edilmeyen bazı olayların *el-Câmi'u's-sahîh*'te var olduğu tespit edilmiş ve incelenmiştir. İbn İshak'ta bulunmayan bu başlıkların Buhârî'nin tercihini ortaya çıkarması sebebiyle tetkike değer bulunmuştur.

Bu çalışmada elde edilen bilgiler ışığında Buhârî'nin *es-Sahîh*'i yorumlanmaya çalışılmış ve onun kitabında takip ettiği yönteme biraz daha ışık tutmak hedeflenmiştir. Ancak hiçbir bilgi elde edilemediğinde veya ihtilafları çözümleyebilecek netlikte yeterli delillere ulaşılamadığında zoraki yorumlardan kaçınılmış ve net bir sonuca ulaşılamadığı ifade edilmiştir.

Buhârî'nin, siyer konulu haberlerde kullandığı yöntemini, rivayetler üzerinden daha ayrıntılı bir şekilde analiz ederek Buhârî'yi anlama çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Buhârî'nin siyer rivayetlerindeki tercih sebepleri ve bu konuda dayandığı deliller tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca araştırma içerisinde açılan bazı başlıklar ile Buhârî'nin, kronoloji rivayetlerindeki tercihlerinde özgün olup olmadığı, haberleri naklederken kullandığı lafızlar, siyer ve hadis kaynaklarını kullanımı gibi meselelerin de açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Siyer-meğâzî ile hadis arasındaki ilişkiye dair birçok çalışılma yapılmıştır. Ancak bunlar içerisinde sadece kronolojinin esas alındığı bir çalışma tarafımızdan tespit edilememiştir. Tezdeki "Buhâri'nin Siyer Müelliflerinin Aksine 'Gazve' Olarak Nitelendirdiği Olaylar" başlığında değinilen problemin de bu zamana kadar herhangi bir çalışmada ifade edilmediği söylenebilir. Bu başlıktaki bulgular, Buhârî'nin münferid tercihlerinin kronolojik siyer rivayetlerindeki rolü ve bu durumun Buhârî'den sonraki müellifleri nasıl etkilediği gibi konuların anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

## II. Kaynaklar

Mukayeseli bir çalışma olması sebebiyle araştırmanın asli kaynakları, Buhârî'nin *el-Câmîu's-sahîh*'i ile İbn İshak'ın *Kitâbü'l-Meğâzî*'sidir. Ancak kitabın aslının eksik olması ve günümüze İbn Hişâm'ın *es-Sîre* adlı eseriyle aktarılması sebebiyle *el-Meğâzî*'den ziyade *es-Sîre*'yi kullanma zorunluluğu doğmuştur. Ayrıca İbn Hişâm'ın İbn İshak'ın eseri üzerindeki kısmî tasarruflarına işaret edebilmek için İbn İshak'a yapılan atıflar genel itibariyle İbn Hişâm'ın eseri üzerinden olmuştur.

Buhârî'nin daha iyi anlaşılması adına kendi çağdaşı olan ve eserlerinde kronolojiye yer vermiş muhaddislerden Halîfe b. Hayyât'ın (ö. 240/854-5) *Târîhu Halîfe b. Hayyât*'ı, Fesevî'nin (ö. 277/890) *el-Ma'rife ve't-târîh*'i ve İbn Ebî Hayseme'nin (ö. 279/892-3) *et-Târîhu'l-kebîr*'i de istifade edilen eserler arasında yer almaktadır. Araştırma kapsamındaki rivayetlerin, bu eserlerle karşılaştırılması, *Sahîh-i Buhârî* üzerinden yapılacak kronoloji okumasının daha iyi anlaşılması sağlayacaktır. Buhârî'nin çağdaşlarından, kronolojiye yer veren diğer bir isim olan Amr b. Ali el-Fellâs'ın (ö. 249/864) *Kitâbü't-Târîh* eserinden ise, incelemeye konu olan rivayetlerin yer almaması sebebiyle istifade edilememiştir.

Buhârî'nin yöntemi ve alana katkılarını tespit amacıyla *Sahîh-i Buhârî* içerisinde incelenen rivayetlerin, Kütüb-i Sitte, Kütüb-i Tis'a veya diğer hadis kaynaklarındaki nasıl tahric edildiği tespite çalışılmıştır. Ancak rivayetin sıhhati ve haberin metnine yapılan ziyadeleri tespit kapsamlı bir literatür taramayı gerekli kıldığından daha geniş bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Zira Buhârî'nin tercihlerini anlamak adına sorulan sorulara *Sahîh*'te yer alan nakiller içerisinde cevap bulunamaması, daha geniş taramaları da beraberinde getirmiştir.

Diğer bir temel kaynak ise *Sahîh-i Buhârî*'nin en meşhur ve şârihlerinden biri olan İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî'*sidir. İbn Hacer'le birlikte farklı yorumlara ihtiyaç durumunda bir diğer meşhur şârih Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kârî* adlı şerhine başvurulmuştur. Ancak araştırmanın hedefinde tartışmaların yer almaması ve Buhârî'nin siyer konulu kronolojik rivayetleri nakletmesindeki temel sebebe vurgu yapılması amaçlandığından, *Sahîh-i Buhârî* içerisindeki hadislerin tartışmalarına girilmemiş, bu nedenle şerhlerin kullanımında kısıtlama yoluna gidilmiştir. Ancak gerekli durumlarda diğer Buhârî şerhlerine bakmanın ihmal edilmediğinin de vurgulanması gerekir.

Gazvelere dair rivayetler aktarılırken, konunun daha iyi anlaşılması adına verilen genel bilgilerde İbn İshak ve İbn Hişâm'la birlikte ilk dönem siyer kaynaklarından Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *el-Meğâzî*'si ile İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ'*sına da başvurulmuştur. Bunun haricinde, hedef ve kaynaklar arasında yer almamakla birlikte, konu bağlamında yer yer bütün siyer ve hadis kitapları taranmıştır. Her konuya özgü farklı sorun ve soruların ortaya çıkması, çalışmada belli bir standardın takip edilememesine de sebep olmuştur.

Mehmet Apaydın'ın *Siyer Kronolojisi* adlı eseri de istifade edilen araştırmalar arasında yer almaktadır. Apaydın bu eserinde, olaylara geniş bir perspektiften bakarak meseleleri derinlemesine tartışmış, tespit edebildiği tüm kaynakları kullanarak siyer kronolojisi oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bu tezde, kronolojiye dair bir sonuca ulaşmaktan ziyade, naklettiği haberlerden hareketle Buhârî'nin yönteminin anlaşılması hedeflendiğinden, bu eserden kısmen faydalanılabilmiştir.

Metinde yer alan rivayet tercümelerinde Mehmed Sofuoğlu'nun *Sahîh-i Buhârî* tercümesinin tercih edildiği, ancak kullanılan dilin güncel ve özgün olması bakımından inisiyatiflerle birlikte aktarıldığı belirtilmelidir.

Arap dünyasında yapılmış Nihâd Ahmed'in *Menhecü'l Buhârî fî merviyyâtî kitâbi'l-meğâzî fî Sahîhihi* (Ürdün Üniversitesi 2012) adlı doktora tezi de konuyla ilgili çalışmalar arasında yer almaktadır. Yazar, araştırmada ortak konuları esas alarak aynı hedef doğrultusunda eserini yazsa da konuların işleniş biçimi ve dolayısıyla varılan sonuçlar farklı olmuştur. İsminden de anlaşıldığı üzere tez içerisinde, yalnızca Kitâbü'l-Meğâzî üzerinde ve bu bölümdeki tüm rivayetlerde tarihi kayıtlara odaklanmaksızın genel bir mukayesenin yapıldığı görülmektedir.

Türkçe tez çalışmaları içerisinde yine konu bakımından benzerlik gösteren Üzeyir Durmuş'un *Siyerin Hadislerle Yeniden İnşası* (MÜSBE, 2016) adlı doktoru tezi bulunmaktaysa da konuyu işleyiş bakımından bu araştırma ile farklılık arz etmektedir. Yazar, *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan tarihi olayları, İbn İshak ve İbn Hişâm'daki bilgilerle birleştirerek bütüncül bir siyer bilgisi oluşturmayı amaçlamaktadır. İki eser arasındaki farklılıklar, Buhârî'nin tercihleri gibi konulara değinilmemiştir. Diğer bir çalışma ise Mehtap Çakmak'ın "Tarihçi olarak Buhârî ve Tarihçilik Açısından *Sahih*'i" adlı yüksek lisans tezidir (FÜSBE, 2011). Ancak bu tez bütün tarihî rivayetleri ele alması sebebiyle daha genel kapsama sahiptir. Araştırmanın son başlığı ortak muhtevaya sahip gibi

görünse de yazar örnek metinler üzerinden yalnızca Buhârî' tarihçi kimliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ortak noktalar bulunmakla birlikte oranı azdır.

Araştırma içerisindeki konulara daha geniş bir perspektiften bakabilmek adına aynı muhtevaya sahip bazı çalışmalardan da istifade edilmiştir. Bunlar arasında, Şaban Öz'ün *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İSAR Vakfı Yayınları, 2008), Fuat İstemi'nin, *Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)* (Dicle Üniversitesi SBE, 2016) ve Osman Bilgen'in *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri -Benî Kurayza Örneği-* (Ankara Üniversitesi SBE, 2008) isimli doktora tezleri yer almaktadır. Bunun yanında Ahmet Önkal'ın "Bir Siyer Kaynağı Olarak Buhârî: Kitâbü'l-Meğâzî Örneği" adlı makalesi de bulunmaktadır.

*Sahîh-i Buhârî'*nin yazıldığı günden bu zamana kadar eser üzerine yapılan araştırmalar devam etmektedir. Zikredilen çalışmalar muhteva bakımından benzerlik oluştursa da bu çalışma Buhârî'nin siyer konulu rivayetleri üzerinden sadece kronolojiyi esas alarak, farklı bir açıdan, Buhârî'nin tercihlerini anlamayı hedeflemektedir. Kronoloji kaydı ve Buhârî'nin tercihlerine odaklanılması, bu araştırmayı diğerlerinden ayırmaktadır. Bu şekilde tezin, *Sahîh-i Buhârî'*deki yöntemi kavrama ve Buhârî'yi anlama çalışmalarına katkı sağlaması istenmektedir.

## III. Yöntem

Araştırmada, Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh'i* esas alınmıştır. Kapsamın daraltılması adına siyer konulu rivayetlerin kronoloji kaydıyla sınırlandırılacağı ifade edilmişti. İncelemeye konu olacak rivayetlerin tespiti için öncelikle Buhârî'nin doğrudan tarih belirttiği cümleler bulunmuştur. "Tarih belirtme" kaydı geniş kapsamda düşünülmüş, yalnızca gün, ay veya yıl gibi şeklinde değil öncelik sonralık veya tarihe işaret edebilecek diğer ifadeler de dikkate alınmıştır. Ancak yapılacak incelemelerin tamamının, tarih bilgisi içeren siyer rivayetleri bağlamında yapıldığı unutulmamalıdır. Farklı rivayetlerin çalışmaya dâhil edilmesi söz konusu olmamıştır.

İkinci merhalede tarih belirten rivayetlerin nakil yoluyla olup olmadığı araştırılmış, eğer nakil yoluyla ise Buhârî'nin hangi râvileri tercih ettiği incelenmiştir. Tespit edilen râvi ve olaylar "Buhârî'nin Kronoloji Rivayetindeki Kaynakları" başlığı altında incelenerek bölüm sonunda tabloya dökülmüştür. Bu bölümde tespit edilen ve araştırmaya konu olacak rivayetlerin tamamının Kitâbü'l-Meğâzî'de toplandığı fark

edilmiştir. Bu sebeple araştırmanın seyri bu bölüm üzerinden devam etmek durumda kalmıştır.

İkinci Bölüm'de Meğâzî bölümündeki bâb başlıkları sıralamasının kronoloji konusunda bilgi verip vermeyeceği meselesi tartışılmak istenmiştir. Bu soruya cevap bulabilmek için Buhârî'nin Meğâzî bölümündeki bâb başlıkları İbn Hişam'ın, dolayısıyla İbn İshak'ın kronolojisiyle kıyaslanmıştır. Bu şekilde Meğâzî bölümündeki başlıklar içerisinden *es-Sîre*'deki olay akışına muhalif olanlar tespit edilerek incelenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. İhtilaf arz eden rivayetlerin ele alınmasındaki sebep, Buhârî'nin tercihlerinin daha belirgin bir hâl alarak yöntemini anlamayı kolaylaştırmasından ötürüdür.

Kıyaslama "Sahîh-i Buhârî'nin Bâb Başlıklarının İbn Hişâm'ın Kronolojisiyle Sıralama Bakımından Karşılaştırılması" başlığında tabloya dökülerek okuyucuyla paylaşılmıştır. Burada konunun anlaşılması adına açıklanması gereken önemli hususlar bulunmaktadır. Öncelikle tablonun ilk kısmında *Sahîh-i Buhârî'*de kronolojiye dair rivayetlerin yer aldığı Meğâzî bölümünün başlıkları esas alınmış ve başlıca seriyye ve gazveler tabloya eklenmiştir. Bununla birlikte bâb başlıkları içerisinde alt başlık özelliği taşıyan, tarih bilgisi içermeyenler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Mesela Bedir Savaşı bâbından sonra gelen isimsiz bâblar veya "Bedir Savaşı'na Katılan Sahâbîlerin Sayısı Bâbı", "Bedir Savaşı'na Katılanların Üstünlüğü Bâbı" vb. bâblar tabloya alınmamıştır. Bununla birlikte aynı konu içerisinde yer alan "Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'ndan Önce Öldürülecek Kimselerin Adını Söylemesi" bâbı, kronolojik bilgilere işaret ettiği için tabloya eklenmiştir.

Buhârî'nin İbn İshak'a muhalif olarak tarihlendirdiği veya sıraladığı tespit edilen olaylar, İkinci Bölüm'de yer alan "Buhârî'nin Siyer Kaynaklarıyla Uyumlu Olmayan Rivayetleri" kısmında özel başlıklar halinde incelenmiştir. Buhârî'nin İbn İshak'la birlikte farklı bir râviden de tarih belirttiği rivayetler, İbn İshak'ı tercih ettiğine dair bir bulgunun yer almaması sebebiyle incelemeye dahil edilmiştir.

Buhârî'nin siyer kaynaklarıyla uyumlu olmayan rivayetleri incelenirken izlenen metoda kısaca temas etmek faydalı olacaktır. Araştırılan rivayetler, bir olayın konusu olması sebebiyle öncelikle meseleye dair bilgi verilmiş, ardından tarihe dair tartışmalar nakledilmiştir. Bâb içerisindeki rivayetlerden başlıklar da dâhil olmak üzere sadece ilgili kısım, yani kronolojiye işaret eden bölümlere yer verilmiştir. Devamında Buhârî'nin tarih

tercihine sebep olan durumlar araştırılarak çalışmanın seyri elde edilen bulgulara göre şekillenmiştir. Her bir hadis, tezin amacını ortaya çıkaracak belli sorulara tabi tutularak standart çizgide analiz edilmeye çalışılsa da farklı değerlendirmelerle farklı neticelere ulaşmak mümkün olabilmiştir. Bazı rivayetler, bu noktada tarihi bilginin ortaya çıkarılması açısından ilave birtakım araştırmaları gerektirmiştir. Mesela Uşeyre Gazvesi bâbındaki rivayetlerde, net bir tarih bilgisi verilmediği için gazve bütün kaynaklarda araştırılmış ve konunun daha rahat anlaşılması için anlatım, isnad şeması ile desteklenmiştir. Bu durumun, araştırma sürecinin zorunlu kıldığı inisiyatifler olduğu hatırlatılmalıdır.

*Sahîh-i Buhârî*'deki haberler aktarılırken aynı bâb ve sayfada birden fazla hadisten yararlanılması durumunda, okuyucuya kolaylık olması açısından hadis numaraları da yanına eklenmiştir. Hadis bâb ve numaralarında *Sahîh-i Buhârî*'nin Dâru'l-Feyhâ 1441/2020 neşri esas alınmıştır.

İhtilaflı rivayetler araştırılırken, *el-Câmiu's-sahîh*'te hatalı görülen durumlarda şârihlerin üslubunun genelde ya Buhârî'nin isabet ettiğini ispatlamak veya Buhârî'yi bu konudaki meşhur kabule uyarlamak ya da râvi veya müstensih hatalarıyla izah etmek şeklinde olduğu görülmüştür**.** Burada Buhârî'nin tercihinde isabet edip etmediği sonucuna ulaşılmaya çalışılmamış, yalnızca Buhârî'nin tercih sebepleri tespite çalışılmıştır.

Yazım kurallarında çoğunlukla TDV (*DİA*) yazımı esas alınmıştır. Buhârî ile İbn İshak veya diğer müelliflerin eserlerinde, isimler üzerindeki küçük okunuş farklılıklarında, müşterek kavramın oluşturulması adına, ortak bir isim tercih edilmiş ve *DİA*'daki esas alınmıştır. Mesela *Sahîh-i Buhârî'*de yer alan Zâtü Kared Gazvesi, İbn Hişâm'ın eserinde Zû Kırd olarak nakledilmiştir. İki ayrı gazve izlenimine sebep olmamak adına, metin boyunca bütün eserlerden yapılan nakillerde *DİA* tarafından tercih edilen Zûkared ismi kullanılmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# SAHÎH-İ BUHARÎ VE SİYER/MEĞÂZÎ İLMİNE DAİR

## I. Siyer/Meğazî İlmine ve *Sahîh-i Buhârî*'nin Siyer Rivayetlerine Genel Bakış

### A. Siyer/Meğazî İlmi

Risaletiyle birlikte Hz. Peygamber'in doğumu, hayatı ve tebliği gibi konular İslam tarihi gibi yeni bir ilim dalını ortaya çıkarmıştır. Bu bilgileri, Hz. Peygamber'in bütün hayatına tanık olmuş sahâbîler ile onlardan sonra gelen tâbiîn nesli aktırmıştır.[1] Tarihe dair yazılı belgeler de siyer ve meğazî ilmi olarak adlandırılmaktadır.[2] Sîret ve siyer kelimeleri terim olarak Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için kullanılmaya başlanmış, savaş anlamında kullanılan meğâzî ise Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuştur. Siyer ile meğazî terimlerinin zaman zaman eş anlamlı olarak da kullanıldığı bilinmektedir.[3]

Siyer-Meğâzî ilminin ilk kaynaklarını, Hz. Peygamber dönemini anlatan Kur'an-ı Kerîm ayetleri ile hadisler oluşturmuştur. İslam tarihiyle ilgili ilk çalışma olarak Kur'an'ın toplanma faaliyetinin gösterilmesi de bunu işaret etmektedir.[4] Aynı şekilde Hz. Peygamber döneminde yazılan mektuplar, Kur'an'da nakledilen kıssalar siyer/meğazî ilminin temellerini teşkil ettiği gibi, Müslümanların Hz. Peygamber'i örnek alma, ona ait vasıflar ve hayatını sonraki nesillere aktarma arzusu da siyerin gelişimine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda yeni Müslüman olanların, sahâbe çocukları ve tabiîn neslinin Hz. Peygamber'in hayatına veya gazvelerine dair sahâbîlere sordukları sorular da siyer ve meğâzînin ilminin uzantısını oluşturmaktadır.[5]

Hadis yazım ve aktarım faaliyetleri, özelde siyer ve meğâzînin, genelde ise İslam tarihinin kaynaklarından birini teşkil etmektedir.[6] Siyerin, hadis ilmi içerisinden ortaya

---

[1] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 6.

[2] Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, s.17.

[3] Fayda, Mustafa, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 319.

[4] Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 18. Şeşen, Kur'an'daki ayet ve surelerin bahsedilen olaylara veya daha farklı kriterlere göre tertibini, ilk tarih çalışması örneği olarak tanımlamaktadır.

[5] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 16.

[6] Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 9-10.

çıktığı düşünülürse[7] hadis âlimleri de siyer ilminin kurucuları arasında sayılabilir.[8] Nitekim siyer ilminin kurucuları olarak kabul edilen pek çok ismin, ileride inceleneceği üzere, hadis alanında temayüz etmiş kişiler olduğu görülmektedir.[9]

Hicrî 1. asrın sonlarına doğru siyer meğazî rivayetlerinin üçüncü kaynağını oluşturan sahifelerle[10] bu alana dair ilk eserler telif edilmeye başlanmıştır.[11] Siyerin cem‘ ve tasnif dönemi de sahifeler halinde bulunan eserlerin bir araya toplanarak rivayetlerin belli bir kronoloji ve konu bütünlüğü içerisinde bir araya getirilmesinden ibaret olmuştur. Dolayısıyla siyer yazıcılığının temelini bu sahifeler oluşturmaktadır.[12] Siyer/meğazî ilmine dair öne çıkan isimler arasında Urve b. ez-Zübeyr ve Zührî olmak üzere Ebân b. Osman b. Affân (ö. 105/723)[13], Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738), Şurahbil b. Sa‘d (ö. 123/ 740) yer almaktadır.[14] Zikredilen isimler içerisinde Urve ve Zührî önemli bir etkiye sahiptir. Sonraki dönemlerde Zührî’yle birlikte siyer-meğâzî ilmini etkileyen ve bu ilmin gelişimine katkı sağlayan diğer önemli isimler ise bir sonraki başlıkta incelenecektir.

## 1. Siyer/Meğazî Müellifleri ve Eserlerine Genel Bakış

Hicrî 2/624 yılında siyer-meğâzî ilmi şekillenmeye başlamış ve sonraki asırları etkileyecek önemli eserler ortaya konulmuştur. Artık bu alanda telif edilen küçük çaplı sahifeler, yerini hacimli eserlere bırakmaya başlamıştır. Buhârî öncesi ilk dönem müelliflerinden İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe (ö. 141/758), İbn İshak (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/823) ve İbn Sa‘d (ö. 230/845) meğâzî alanında şöhret bulmuş önemli simalardır. Araştırma süresince eserlerinden sıkça istifade edilen bu müellifleri tanımak faydalı olacaktır.

---

[7] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 208. İslam tarihinin hadisin alt dalı olarak ortaya çıktığına karşı çıkan bir görüş olarak bk. Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 18.

[8] Hizmetli, *İslam Tarihi*., s. 10.

[9] Bilgen, *Tarihsel Bilgi Değer Açısından Hadis Rivayetleri* (Basılmamış Doktora Tezi), s. 57.

[10] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 31-2.

[11] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208-9.

[12] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 29.

[13] İlk siyer kaynaklarını inceleyen Öz, Ebân b. Osman’ın siyer müellifi olmaması sebebiyle, ilk siyer kaynakları arasında isminin anılmasını yanlış bulunmaktadır. Bk. Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 115.

[14] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 115; Fayda, Mustafa, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, XXXVII, s. 321.

### a. İbn Şihâb ez-Zührî ve *Kitâbü'l-Meğâzî*

Erken dönem İslam tarihi müelliflerden hadis alanındaki yetkinliğiyle bilinen önemli bir isim ez-Zührî'dir. Tam adı Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh b. Şihâb'tır. Zührî, tabiîn tabakasından olup pek çok sahâbîden rivayette bulunmuştur. Kendisinden en fazla istifade ettiği hocası Urve b. ez-Zübeyr'den (ö. 94/712) siyer ve meğazî alanına dair pek çok rivayet aktarmıştır.[15] Talebeleri arasında siyer ve meğazînin öncülerinden olan Musa b. Ukbe ile İbn İshak ve Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770) yer almaktadır.[16] Zührî hicrî 124/742 yılında vefat etmiştir.

Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zünûn*'unda Zührî'ye nispet edilen *Kitâbü'l-Meğâzî* adında bir eserinden söz edilmektedir.[17] Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/827) *el-Musannef*'inde yer alan Meğâzî bölümünün rivayetleri, genel itibariyle Ma'mer b. Râşid'in Zührî'den yaptığı nakillerden oluşması sebebiyle bu bölümün Zührî'nin eseri olabileceği söylenmiştir.[18]

Zührî bir olayı farklı kaynaklardan toplayarak birleştirmiş genel ve bütüncül bir rivayet aktarımı olan telfik yöntemini ortaya çıkarmıştır. Zührî'nin eserini telif ederken kullandığı usulün ilk kez kendisi tarafından ortaya konulup konulmadığı bilinmemektedir. Zira Zührî'nin kitabındaki usulü, kendisinden rivayetlerini aldığı ve müşterek isnadların bulunduğu hocası Urve'ninkinden farklıdır. Usulleri hakkında yorum yapmak zor olsa da Urve'nin ortaya çıkarıp Zührî'nin geliştirdiğini söylemek daha uygun olabilir. Zira usul farklı olsa da eserin başlıkları ve bunlardan yapılan alıntılar benzerlik arz etmektedir.[19] Şeşen ise telfik usulünün ilk kez Zührî tarafından kullanıldığını söylemektedir.[20]

---

[15] Özkan, "Zührî", *DİA*, XLIV, 547-8.

[16] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, V, 337-8.

[17] Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1460.

[18] Özkan, "Zührî", *DİA*, XLIV, 547-9

[19] el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 285-6.

[20] Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 25.

Zührî, olayları tarihlendirme noktasında büyük bir titizlik göstermiştir. Kendisinden tarihe dair rivayetleri talebesi Musa b. Ukbe aktarmıştır. Zührî yaptığı bu çalışmalarla, siyer yazıcılığının dönüm noktalarından biri olmuştur.[21]

### b. Musa b. Ukbe ve *Kitâbü'l-Meğâzî*

Tam adı Muhammed b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Kuraşî'dir. Hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) ve Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ile görüşmesi sebebiyle tâbiûndan kabul edilir. Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayette bulunmuştur. Musa b. Ukbe hicrî 141/745 yılında vefat etmiştir. [22]

İmam Mâlik'e (ö. 179/795) "Meğâzî ilmini kimden alalım?" diye sorulduğunda "Musa b. Ukbe'den, çünkü o sikadır" cevabını vermiştir. Yahya b. Maîn (ö. 233/848) Musa b. Ukbe'nin kitabında Zührî'den yaptığı nakilleri en doğru kaynak olarak kabul etmiştir. Yahya b. Maîn'in İbn Ukbe'yi zayıf gördüğüne dair rivayetler aktarılsa da Nâfi'den yaptığı nakiller için söylendiği düşünülmekte, bununla da kastın Zührî'den nakletmesi kadar güçlü olmadığı ifade edilmektedir. Zira Buhârî ve Müslim, Musa b. Ukbe'nin Nâfi' kanalıyla aktardığı rivayetlerine yer vermişlerdir.[23]

Zehebî (ö. 748/1348), İbn Ukbe'nin meğazî alanında ilk eser yazan kişi olduğunu ifade ederek eseri şöyle tanımlar: "Büyük hacme sahip olmayıp tek ciltten ibarettir. Kitap hakkında duyduklarımıza göre genellikle sahih hadislerden oluşturulmuş, mürseli kabul edilebilir derecededir.[24] Ancak muhtasar olması sebebiyle açıklamalara ve tamamlanmaya ihtiyacı vardır."[25]

### c. Muhammed b. İshak ve *Kitâbü'l-Meğâzî*

Tam adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Kureşî el-Medenî'dir. Hicrî 80 yılında doğmuştur. Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738), Ebân b. Osman b.

---

[21] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 190.

[22] Zehebî, *Siyer*, VI, 114-6.

[23] Zehebî, *Siyer*, VI, 117.

[24] Arapça'da bu ibare "Ceyyid" terimiyle ifade edilmiştir. Ceyyid kavramı, hadis ıstılahında sahih ve makbul anlamlarına gelmektedir. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 50.

[25] Zehebî, *Siyer*, VI, 116.

Affân (ö. 105/723) ve İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayette bulunmuştur. İbn İshak hicrî 151/768 yılında vefat etmiştir.

Zührî'ye meğazî hakkında sorulduğunda "İnsanlar arasında meğâzîyi en iyi bilen bu kişidir" diyerek İbn İshak'a işaret etmiştir. Süfyân b. Uyeyne, "İbn İshak yaşadığı müddetçe Medine'de ilim yok olmaz" sözüyle İbn İshak'ın ilmî yetkinliğine vurgu yapmıştır.[26] Ayrıca Zehebî "İbn İshak doğru sözlü biridir, bu konuda şüphe yoktur" sözüyle İbn İshak'ın güvenirliğine olan itimadı gösterir.

İbn İshak'ın tarihi kaynaklarda Kaderî olmakla ve naklettiği hadislerde tedlis yapmakla itham edildiği görülür. Tedlisle itham edilmesinin sebebi müphem râvilerden sıkça nakil yapmasıdır. Ancak bu durumlar onun güvenilirliğine zarar vermemektedir.[27] Zira o kendince güvenilir bulduğu şahısları bir muhaddis gibi araştırma ihtiyacı hissetmemiş, bunun yerine kendi nezdindeki konumunu belirtmiştir.[28]

İbn Hibban, İbn İshak'a yöneltilen en şiddetli tenkitlerin Hişâm b. Urve ile İmam Mâlik'e ait olduğunu söyler.[29] İbn Hibbân'da yer alan rivayete göre İmam Mâlik, İbn İshak'ı kendi nesebini itham etmesi ve Yahudi çocuklarından rivayette bulunması sebebiyle eleştirmiştir. Mâlik'in İbn İshak'ı Kaderî olması sebebiyle eleştirdiği de söylenmiştir.[30] Hişâm b. Urve'nin tenkitleri ise İbn İshak'ın Hişâm'ın eşinden rivayette bulunması sebebiyledir. Ancak bu tenkit, birçok âlim tarafından garipsenmiş ve İbn İshak'ın Hişâm'ın ilmî otoritesini sarsması sebebiyle eleştirildiğini düşündürtmüştür.[31]

İbn Seyyidinnâs, İbn İshak'a yöneltilen eleştirileri değerlendirdikten sonra, âlimlerin ta'dîl ve sena ifadelerindeki fazlalığının cerh ifadelerini gölgede bıraktığını ifade etmiş, aksi takdirde cerh ifadelerinin İbn İshak'ın terkini gerektirebileceğini belirterek onun güvenilirliğine işaret etmiştir.[32]

---

[26] Zehebî, *Siye*r, VII, 36-7.

[27] Zehebî, *Siye*r, VII 39; İbn İshak'ın eleştirildiği diğer konular için bk. Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 227-40.

[28] İbn İshak'a yöneltilen tenkitler ve verilen cevap için bkz. İbn Seyyidinâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 15-25.

[29] İbn Hibbân, *es-Sikât*, XII, 382.

[30] Horovitz, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu*, s. 169.

[31] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 230.

[32] İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, I, 20-1.

İbn İshak'ın siyer alanında bilinen eseri *Kitâbü'l-Meğâzî* veya diğer adıyla *Sîretü İbn İshak*'tır.[33] Bu eser günümüze kısmi nüshalarla ulaşmış, bulunan nüshaların Muhammed Hamidullah ve Süheyl Zekkâr tarafından iki ayrı neşri yapılmıştır. Ancak İbn İshak'ın eserinin tamamı, günümüze meşhur talebesi İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si aracılığıyla gelmiştir. Nitekim İbn Hişâm da bazı ufak farklılıklar haricinde sıralaması da dâhil olmak üzere İbn İshak'ın eserini aktardığını ifade etmiştir.[34]

### d. Vâkıdî ve *Kitâbü'l-Meğâzî*

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî'dir. (ö. 207/823). İbn Cüreyc, Ma'mer b. Râşid, İmam Malik gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. Vâkıdî hicrî 207/823 yılında vefat etmiştir.

Zehebî'yle birlikte Ahmed b. Hanbel ve diğer pek çok muhaddisin Vâkıdî'yi cerh ettiği görülmektedir.[35] İsmi pek çok *Duafâ* kitabında yer almaktadır.[36] Yapılan tenkitler Vâkıdî'nin hadis konusunda güvenilir bir kişiliğe sahip olmadığını göstermektedir. Ancak bu cerhlerin genel itibariyle hadis konusunda olduğu unutulmamalıdır.[37] Nitekim kendisini eleştirmesine rağmen Zehebî, siyer alanında eser yazan kimsenin Vâkıdî'nin eserinden müstağni kalamayacağını ifade eder.[38] Dolayısıyla muhaddisler tarafından yöneltilen tenkitlerin ve cerhlerin, Vâkıdî'nin eserindeki yöntemine yönelik olduğu anlaşılmaktadır.[39] Zira o, İbn İshak'ın aksine isnad kullanıma dikkat etmemiş, sahih-zayıf ayrımına girmeden elde ettiği bütün rivayetleri eserine almıştır.[40]

---

[33] İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist,* s. 121.

[34] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 25

[35] Zehebî, *Siye*r, IX, 454-468.

[36] Bk. Buhârî, *Duafâu's-sağîr*, 123; Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, 92; Dârekutnî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 130.

[37] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri,* s. 307.

[38] Zehebî, *Siye*r, IX, 454-8

[39] Fayda, "Vâkıdî", *DİA*, XLII, 473.

[40] Bu konuda yapılmış bir çalışma olarak bk. Kılıç, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hadisçiliği ve Kitâbü'l-Meğâzî'deki Hadislerin İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü, Ankara 2021.

İbn Nedîm Vâkıdî'ye ait 29 kitap ismi verse de bunların pek çoğu günümüze ulaşmamıştır.[41] Vâkıdî'nin siyer alanında günümüze tam olarak ulaşan tek eseri *Kitâbü'l-Meğâzî'*dir.

### e. İbn Sa'd ve *et-Tabakâtü'l-kübrâ*

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî'dir. Süfyan b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812) ve Vâkıdî gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd özellikle hocası Vâkıdî'nin kâtipliğini yapması sebebiyle "Kâtibü'l-Vâkıdî" diye de meşhur olmuştur.[42]

İbn Sa'd İslam tarihi alanında *et-Tabakâtü'l-kübra* adlı eseriyle şöhret bulmuştur. Zehebî, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'*a bakan herkesin İbn Sa'd'ın ilmine tabi olacağını ifade ederek ilmindeki genişliği anlatır.[43] İbn Sa'd'ın bu eseri, tabakât kitaplarının zamanımıza intikal edenlerin en eskisidir. Eserinde isnad kullanımına önem verdiği için Vâkıdî gibi ağır eleştirilere maruz kalmamış ve kitabı da Vâkıdî'ninkinden üstün görülmüştür.[44]

### f. İbn Hişâm ve *es-Sîretü'n-nebevî*

İbn Hişâm'ın tam adı, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî ez-Zühlî'dir. Ebû Ubeyde'den rivayette bulunduğu bilinmektedir. İmam Şâfîi'yle (ö. 204/820) görüştüğü nakledilmiştir.[45] Kesin olmamakla birlikte hicrî 218/713 yılında vefat ettiği söylenmiştir.

*es-Sîre*'nin nâşiri Mustafa es-Sakâ, yaşadığı dönemde tanınmaması sebebiyle hakkında pek fazla bilgi kaydedilmeyen İbn Hişâm'ın, şöhretini İbn İshak'tan naklettiği

[41] İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 128.

[42] Zehebî, *Siye*r, X, 664.

[43] Zehebî, *Siye*r, X, 665.

[44] Fayda, "İbn Sa'd". *DİA*, XX 295.

[45] Zehebî, *Siye*r, X, 429.

*es-Sîretü'n-nebevî*'ye borçlu olduğunu ifade etmektedir.[46] İbn Hişâm, İbn İshak'ın bu eserini onun önemli talebelerinden Ziyâd el-Bekkâî'den (ö. 183/799) dinlemiştir.[47]

İbn Hişâm, İbn İshak'ın eserini naklederken, aslına sadık kaldığı gibi bazı inisiyatifler kullandığını belirterek *es-Sîre*'nin önsözünde metodunu açıklamıştır. Buna göre eseri kısa tutmak adına Hz. Peygamber'in soyu dışındakilere yer vermeyeceğini, İbn İshak'ın naklettiği haberlerden siyerle ilgilisi olmayan, okuyana fayda sağlamayan, açıklanamayan ve Kur'an'la bağlantısı olmayan bilgileri de çıkaracağını söylemiştir. Ayrıca İbn İshak'ın eserinde yer alıp hiç kimse tarafından bilinmeyen, hoş karşılanmayan, müstehcen ve Bekkâî tarafından onaylanmayan şiirleri de nakletmeyeceğini belirtmiştir. Bunun dışında kalan rivayetleri ise geniş tutacağını söylemiştir.[48] İbn Hişâm'ın uyguladığı bu metotla *es-Sîre*'nin ilk müellifi olan İbn İshak'ın neredeyse unutulduğu ve eserin İbn Hişâm'ın adıyla şöhret bulduğu ifade edilmiştir.[49]

### 2. Siyer/Meğâzî ile Hadis Eserlerinin Yöntem Bakımından Karşılaştırılması

Erken dönem İslami eserler iç içe, birleşik hâlde olduğu bilinmektedir. Hicrî 2. asırda bir tarafta Hz. Peygamber'in hayatına yönelik siyer ve meğazî rivayetleri toplanırken diğer taraftan Hz. Peygamber'e dair ne varsa onu kaydeden muhaddisler vardı. Peygamber'in hayatına dair bilgi toplama gayreti siyer-meğâzî ile hadis ilminin ortak noktasını oluşturmaktaydı. Muhaddisler daha çok fıkhi ve ahlaki konularla, tarihçiler ise daha çok hâdiseleri ayrıntılı biçimde ele alan rivayetlerle ilgilenmişlerdir.[50] Yani Siyer ve Meğâzî ilminin esas konusu Hz. Peygamber'in hayatı ve hayatının etrafında cereyan eden meseleler olup, gayesi ise bu meselelerin kronolojik olarak aktarılmasıdır. Buna karşılık Hadis ilminin konusunu yine Hz. Peygamber'in hayatı oluşturmakla birlikte, gayesi çoğunlukla onun hayatında hüküm ihtiva eden sahih rivayetleri tespit etmek ve onları bir araya getirmektir.[51] Bu nedenle muhaddisler bir olayın aktarımında

---

[46] Fayda, "İbn Hişâm", *DİA*, XX, 71-3.

[47] Zehebî, *Siyer*, XX, 429.

[48] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 25.

[49] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 12 (Neşredenin önsözü).

[50] Hizmetli, 37.

[51] İstemi 44.

sıhhatine güvendiği mevcut haberlerle yetinebilirken, İslam tarihçileri, olay akışındaki boşlukları doldurabilmek için muhaddisler nezdinde güvenilir kabul edilmeyen râvilerden veya Ehl-i kitaptan rivayette bulunabilmiştir.

Müslümanlar hadis yazımında tarihte benzeri olmayan isnad sistemini kurmuşlar ve her bir rivayeti cerh ve ta'dîl değerlendirmelerine tabi tutarak titizlikle kaydetmişlerdir. Siyer ve meğazî ilmine dair eserler telif edilirken isnad sistemi kullanılsa da bu hadis ilmindeki kadar olmamış, tarih ilminde bu durum ikinci planda kalmıştır.[52] Bu nedenle de hadis kitaplarının içerisinde yer alan siyer ve meğâzî rivayetleri, tarih kitaplarının önüne geçirilmiştir.[53] Aynı sebebe dayanarak tarih kitaplarındaki bilgilerin hadis tenkit metotlarına tabi tutulduğunda çok az rivayetin kabul edilebileceği ifade edilmiştir. Çünkü tarih ilmi, sahih rivayetler dışında eksik kalan bilgileri sıhhatine güvenilmeyen haberlerle tamamlayabilmiştir.[54]

Bir örnek olarak aynı dönemde yaşamış Ma'mer b. Râşid ile İbn İshak'ın eserlerindeki rivayet üslubunu karşılaştıran Erul, her iki eserde de aynı terimlerin kullanıldığını, hadis değeri açısından zaafiyet kabul edilen meçhul râvilere yer verildiğini, munkatı' veya zayıf isnadların kullanıldığı sonucuna ulaşır. Ancak Erul, bu durumun isnad sisteminin henüz oturmamış olmasından kaynaklandığını belirtir. Bu sebeple de İbn İshak, muhaddislerden farklı olarak Ehl-i kitaptan nakillerde bulunmuş ve bunları müphem ifadelerle aktarabilmiştir. Dolayısıyla İbn İshak henüz yerleşmemiş olan rivayet üslubu gereği tarihçi kimliği farklılaşarak haberlerin kabulünde Ma'mer'e göre daha rahat davranabilmiştir.[55]

Muhaddisler, hadis rivayetlerinin kabulünde gösterilen hassasiyetin ve uygulanan metodun, siyer ve meğazî rivayetlerinde uygulanmasını istemiştir. Aynı hassasiyeti göstermeyenler, hadis âlimleri tarafından cerh edilmiştir. Nitekim ilk dönemlerde isnad sistemine önderlik eden nice muhaddisler onun din olduğunu açıkça ifade ediyor[56] ve İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) de ifade ettiği gibi "dininizi kimden aldığınıza dikkat ediniz" şiarını

[52] Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 13-4; Umerî, *Medîne Toplumu*, s. 33.

[53] Umerî, *Medine Toplumu*, s. 32.

[54] Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, s. 91.

[55] Erul, "Hadisçiler ile Tarihçilerin Tenkit Yöntemleri Üzerine", s. 37-9

[56] Bu konuda bk. Abdulfettah Ebu Gudde, "İsnad dindendir" (trc. Kübra Çakmak), Hadis Tetkikleri Dergisi, XV/2, s. 145-59.

mesleklerinde esas ediniyorlardı.[57] Bu durumun neticesi olarak bazı ilk dönem siyer müelliflerinin muhaddisler tarafından cerh edildiği görülmektedir. Mesela Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İmam Buhârî, Vâkıdî'nin rivayetlerini terk etmiştir. Müslim ve diğer bazı âlimler onu metrûkü'l-hadîs kabul ederken, Nesâî ve diğer bazı âlimler ise sika olmadığını beyan etmiştir.[58] Aynı şekilde İbn İshak da muhaddisler nazarında güvenilir kabul edilmesine rağmen müphem ravilerden rivayette bulunması ve muallak rivayetler nakletmesi sebebiyle tedlisle suçlanmıştır.[59]

Hadis ilmi ile siyer/meğazî ilmi arasındaki bu belirgin ayrışmanın sebebi, muhaddislerin hadisleri toplama faaliyetini ilmi bir vazife olmaktan ziyade dini bir görev olarak görmelerinden ötürüdür. Zira hadis kitapları sadece siyer meseleleri gibi tarihi olayları ihtiva etmekle kalmayıp dine kaynaklık eden ahkam meselelerini de içerisinde barındırmaktadır.

Hadis ilmi ile Siyer-meğâzî ilmi arasında rivayetlerin nakledilişi usulünde de ciddi farkların ortaya çıktığı görülmektedir. Hadis ilminde, bütün öğelerin birbiriyle bağlantılı olduğu bir kıssanın anlatılması beklenmez. Belki her tanığın, naklettiği olaya şahitlik etmesi istenir. Tarihte maksat ise, olayı tam olarak birbirine bağlamak ve senetleri, açıklamaları tekrarlayarak bir akış oluşturmaktır.[60] Bu sebeple hadis rivayetleri birbirinden bağımsız metinler olarak isnadlarıyla ayrı ayrı nakledilirken, tarihî rivayetlerde ise toplu isnad (telfik)[61] yöntemi geliştirilerek metinler birleştirilmiş ve bütüncül mana hedeflenmiştir. Muhaddislerin, siyer âlimlerine yönelttikleri en büyük eleştiri olan bu yöntem, hadis ilminde zedeleyici bir unsur olmakla birlikte[62] tarih ilmi açısından faydalı olmuş ve tarihi rivayetlerin bütünlük içerisindeki olay akışı, ancak bu sayede korunabilmiştir.[63]

---

[57] Müslim, "Mukaddime", 5.

[58] Zehebî, *Siye*r, IX, 457.

[59] Zehebî, *Siye*r, VII, 39.

[60] İbn İshak, Siyer,55 (Neşredenin önsözü).

[61] Telfik, aynı konuda olup da hocadan alınışları (tahammülleri) açısından farklı özellikleri bulunan hadisleri, bu farklılıklara işaret etmeksizin birleştirerek tek hadismiş gibi rivayet etmektir. Bk. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* s. 317. Ayrıca bu konuda yazılmış bir makale için, bk. Doğanay, "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2016/1, sy. 30, s. 27-50.

[62] Telfik sebebiyle tenkid edilen bazı rivayet örnekleri için bk. Doğanay, "Hadiste Telfik" s. 37-46.

[63] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 31-2.

Telfik yönteminin hadis kriterlerine uygun olmadığı aşikârdır. Muhaddisler tarafından kabul edilmeyen bu yönteme karşın, cerh-ta'dîl ilminin İslam tarihçileri tarafından titizlikle uygulanmayışı, senedin ikinci plana bırakılışı, İslam tarihi müelliflerine ağır eleştirilerin yöneltilmesine sebep oluyordu. Ancak bu durum iki ilim dalının temel hedeflerindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Tarihçilerin temel görevi seneddeki kopukluğu tamamlamaktan ziyade, olaylardaki bütünlüğü sağlamaktır.[64] Anlaşılan o ki, İslam tarihi müelliflerinin hadis âlimleri kadar hassasiyet göstermemeleri karşısında, muhaddisler ağır cerh ifadeleri yönelterek siyer-meğâzî ilmine dair haberleri, gerçek dışı bilgilerden korumak istemişlerdir. Bunun sonucu olarak da muhaddisler, kendi eserlerinde Meğâzî bölümlerine yer vererek hadis kuralları çerçevesinde müstakil bir siyer-meğâzî bölümü oluşturmuşlardır. Aynı düşüncenin uzantısı olarak da Buhârî, sıhhatine güvendiği hadis metinlerinde yer alan ibareleri, bütün siyer-meğâzî müelliflerinin hilafına da olsa tercih etmiş ve eserinde belirtebilmiştir. Bu bulguya dair incelemeler, metin içerisinde yeri geldikçe zikredilecektir.

Buhârî gibi pek çok hadis âlimi, hadis kriterlerine uymaması sebebiyle tenkit ettikleri İslam tarihçilerine alternatif olarak kendi eserlerinde siyer-meğâzîye dair rivayetlere yer vermiştir. Sonuç olarak her iki ilim dalı da ortak bir konunun farklı yöntemlerle naklini gerçekleştirmiştir.

### 3. İbn İshak ve İbn Hişâm'ın Yöntemlerine Dair Genel Bilgilendirme

Araştırmada, *el-Câmiu's-sahîh*'in mukayesesi, İbn İshak ile İbn Hişâm özelinde yapıldığından, *es-Sîre*'nin yöntemine ayrıca değinmek gerekmektedir. İbn İshak'a yapılan atıfların İbn Hişâm *es-Sîre* adlı eseri üzerinden olduğu, aslında İbn Hişâm'ın kendi telifi olan siyer/meğazî alanına dair eserinin bulunmadığı yeniden hatırlatılmalıdır.

*es-Sîre* üç bölümden oluşur. İlk Bölüm Cahiliye Dönemi, İkinci Bölüm Hz. Peygamber'in hayatı (Mekke Dönemi ve Hicret), Üçüncü Bölüm ise meğâzîye ayrılmıştır. Meğâzî bölümünde ise Hz. Peygamber'in Medine dönemindeki savaşlarını anlatılır.[65]

---

[64] Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 81.

[65] Süheylî, *Ravzü'l-ünüf*, I, 6-7. (Neşredenin girişi)

*es-Sîre*'ye öncelikle Hz. Peygamberin soyu Hz. Âdem'e kadar dayandırılarak başlanır. Daha sonra Hz. İsmail'in soyundan gelmesi sebebiyle Hz. İsmail'e dair bilgiler verilir ve uzun bir süre devam eden soy bilgisi incelenir. Peygamberlik öncesi Ashâbü'l-Uhdûd, Fil Olayı gibi bazı hadiselere yer verilir ve Kâbe'nin tarihi, Hz. Peygamber'in doğumuna kadar anlatılır.

Eserde sık sık şiirlere başvurulur. Zira eski dönemlerde şiire büyük önem verilir ve dönemin olayları şiirlere konu edilirdi.[66] İbn İshak da bu bilgilerden istifade ederek anlattığı olaylara şiirlerden deliller getirmiştir. İbn Hişâm, İbn İshak'ın *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde şiirin gereğinden fazla yer kapladığını ifade eder. Nitekim İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'yi telif ederken İslami kaynaklarla uyuşmayan, uygunsuz ve faydasız pek çok şiire eserini kısa tutmak amacıyla yer vermediği veya ihtisar ettiği daha önce ifade edilmişti.[67] İbn İshak'ın, yer yer kaynaklarda yer verilmeyen mitolojik unsurları ve olağanüstü olayları naklettiği de görülür.[68]

İbn Hişâm eseri *es-Sîre*'deki yorumlarının İbn İshak'la karışmaması için kendi sözlerine "İbn Hişâm dedi ki" diyerek başlar veya konu başlığına adını ekler. İbn İshak'tan nakillerinde "İbn İshak dedi ki" ifadesini kullansa da akışın uzun sürdüğü durumlarda bu ifade sürekli vurgulanmaz. Zira kitabın tamamı İbn İshak'a ait olduğu için sadece kendi konuştuğu bölümleri ayrıca belirtme ihtiyacı hisseder.

İbn İshak haberlerini muttasıl isnadlarla aktardığı gibi onun muallak rivayetleri ve müphem râvilerden nakilleri de azımsanmayacak derecededir. Ayrıca isnadsız rivayetleri de mevcuttur. İbn İshak'ın isnad kullanımı inceleyen James Robson'un bu konudaki tespitleri kayda değerdir. Robson'a göre İbn İshak, bazı meşhur olayları naklederken haberin şöhretine binaen isnad zikretme ihtiyacı hissetmez. Bedir ve Uhud Savaşı'nda vefat edenlerinin isimlerini isnadsız nakletmesi buna örnektir. İbn İshak'ın müphem râvilerinin iki şekilde aktarıldığı görülür. Bunlardan bir kısmı bölgeye, kabileye, arkadaşlarına daha genel ibarelere nispetle "...dan biri" şeklindedir. İkinci kısım râviler ise "güvenilir bir kişiden", "itham edilmeyen birinden" gibi lafızlarla kendisinin tevsik ederek kimliğini açıklamadıklarıdır. İbn İshak bu yönteminden ötürü tedlisle itham

[66] Özcan, "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı", 107-8.

[67] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 25.

[68] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 90-1. İbn İshak, İsâf ve Nâile putlarına ait mitolojik bilgiyi Hz. Âişe'den naklederek anlatır. Ancak hadis kaynaklarında böyle bir bilgi yer almamaktadır.

edilmiştir.[69] Robson ise bu tespitlerinden sonra râvilerin müphem zikredilmesinin, itham edildiği izlenimi uyandırmasına karşın durumun gerçek mahiyetinin tam olarak bilinemediğini belirtir, bununla birlikte İbn İshak'ın işinin kişi tespiti olmadığı ve bununla uğraşmanın da faydasız bir gayret olduğu açıklamasını yapar.[70]

İbn İshak bir tarihçidir ve Buhârî gibi öncelikli hedefi sahih haberleri toplamak değildir. Ancak bu durum İbn İshak'ın eserinin güvenilir bilgiler içermediğini göstermez.[71] Bu farklılık yalnızca Buhârî'den beklenen sıhhatin İbn İshak'ın eserinden beklenmeyeceğinin ifadesidir. Dolayısıyla bu durum tedlisle veya isnad kullanmaması sebebiyle itham edilmesine rağmen İbn İshak'ın hadislerinin terkedilmesine sebep olmamıştır.[72]

### B. *Sahîh-i Buhârî* İçerisindeki Siyer Konulu Rivayetler

Buhârî'nin, *Sahîh*'inde rivayet ettiği hadisleri tekrar etme yönteminin bir sonucu olarak, tarihi rivayetler *Sahîh-i Buhârî*'nin tamamına dağılmış durumdadır. *Sahîh*'in pek çok yerinde mükerrerleri olan İfk Hadisesi bu duruma en güzel örnektir. İfk Hadisesi, savaşmak üzere gidilen bir sefer esnasında meydana gelmesi sebebiyle "Mustalikoğulları Gazvesi"[73] olayın ardından ayetlerin inmesi sebebiyle "Nûr Sûresinin Tefsiri",[74] ve Hz. Âişe'ye farklı kadınların şahitlik etmesi sebebiyle Şehâdât bölümünün "Kadınların birbirini tezkiye etmeleri" bâblarında nakledilmiştir.[75] Aslında bunun tam tersi de görülebilmektedir. Siyer konulu rivayetlerin yoğunlaştığı Meğâzî bölümünde "Enmâr Gazvesi" bâb başlığı altında, sadece nafile namaza dair tek rivayet aktarılmakta ve savaş hakkında gazve adından başka bilgi bulunmamaktadır.[76] Benzer durum Zâtüsselâsil

[69] Zehebî, *Siye*r, VII 39.

[70] Robson, "İbn İshak'ın İsnad Kullanışı", s. 118.

[71] Robson, "İbn İshak'ın İsnad Kullanışı", s. 125.

[72] İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, IX, 40.-6;

[73] Buhârî "Meğâzî" 30.

[74] Buhârî, "Tefsîr" 244.

[75] Buhârî, "Şehâdât" 15.

[76] Buhârî, "Meğâzî", 34.

Gazvesi'nde de görülmektedir.[77] Bu bilgiler, Buhârî'nin, rivayetlerini metinlerden elde ettiği çıkarımlara göre bâb başlığı altına yerleştirdiğini göstermektedir.

*Sahîh*'teki bütün siyer/meğâzî rivayetleri değerlendirildiğinde dağınık hâlde bulunmasının sonucu olarak Buhârî'nin kronolojik tertibe uymadığı sonucuna ulaşılmıştır.[78] Ancak Buhârî'nin Hz. Peygamber'in hayatı ve savaşlarına ayırdığı Menâkıbü'l-Ensâr'ın bir kısmı ile Meğâzî bölümleri, bu durumun istisnalarını teşkil etmektedir. Zira İbn Hacer de Buhârî'nin siyer ve meğâzî rivayetlerini kendi nezdinde sahih olan bir tertibe göre naklettiğini ifade ederek Meğâzî bölümündeki kronolojinin varlığına işaret etmiştir.[79]

Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr'ın 28. bâbında Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesi bahsiyle başlar ve ilk olarak nesep bilgisini paylaşır. Meğâzî'nin son bâblarını ise Hz. Peygamber'in vefatına dair rivayetlere naklederek bitirir. Buhârî, Hz. Peygamber'in savaşlarının tamamını ise Meğâzî'de ele almıştır. İlk bâbın İslam tarihinde meydana gelen ilk gazveyi anlatması da buna işaret etmektedir.

Buhârî siyer konusunda da şartlarına uygun rivayetleri seçtiğinden zaman zaman kronoloji açısından eksik kalan mevzular olabilmiştir. *Sahîh*'te tarihî bir akış ve olaylarda bütünlüğün oluşması hedefi söz konusu değildir. Siyer kitaplarında bulunan bütün bilgilerin hadis kitabında bulunması da elbette beklenemez. Ancak Buhârî bazı yöntem ve tercihleriyle diğer hadis eserlerinden farklılaşarak siyer müelliflerine yakınlaşabilmiştir. *Sahîh-i Buhârî* haricindeki hadis kaynaklarında görülmeyen Câhiliye Dönemine dair başlıkların varlığı[80] ve Meğâzî bölümünde tarih kullanımı gibi özellikler bu duruma örnektir.

*Sahîh-i Buhârî*'nin siyer-meğâzî eserlerinden farklılıkları, Buhârî'nin sadece sıhhatine güvendiği rivayetler üzerinden görüşlerini ortaya koyması sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Buhârî, usul olarak zikredeceği konuyla ilgili sahih hadis var ise geniş bilgi

[77] Buhârî, "Meğâzî", 64.

[78] Çakmak, Mehtap, *Tarihçi Olarak Buhârî ve Tarih Açısından Sahîh'i* (Basılmamış yüksek lisans tezi), s. 51.

[79] İbn Hacer, *Hedyü's-sârî,* II, 516.

[80] Şahyar, "el-Câmi'u's-Sahîh'in 'Eyyâmü'l-Câhiliyye' Babı Çerçevesinde Buhârî'ye Göre Câhiliye Kavramı", s. 33.

vermiş, şartlarına uyan haber yoksa veya tercih etmemişse de kitabına aldığı rivayetler kadarıyla yetinmiştir.[81]

### C. Buhârî ile İbn İshak'ın Yöntemleri Arasındaki Farklara Genel Bakış

| **BUHÂRÎ VE *el-CÂMİU'S-SAHÎH*** | **İBN İSHAK/İBN HİŞAM VE *es-SÎRE*** |
|---|---|
| • Cahiliye dönemine dair -sınırlı da olsa- bilgi verir.<br>• Yalnızca belli olaylar tarihlendirilmiştir.<br>• Tarihler bazen yıl/ay/gün, genelde ise öncelik/sonralık şeklindedir.<br>• Tarihi akış ve olaylar arasında bütünlük yoktur.<br>• Bütün rivayetler en sahih isnadlarla aktarılma hedefindedir.<br>• Kendisinden bahsedilmeyen meşhur hadiseler mevcuttur. (Kaynuka Olayı, Benî Lihyan Gazvesi gibi)<br>• Kronoloji belirlenirken öncelikli olarak sahih hadisler ve rivayet metinleri esas alınmıştır.<br>• Başlıkların sıralanmasında tarihçi dikkati olmasa da kronoloji esas alınmıştır.<br>• Sadece sahih olan rivayetler esere alınmıştır. | • Cahiliye dönemine ait ayrıntılı bilgi verilir.<br>• Bütün olaylar tarihlendirilmiştir.<br>• Tarihler gün-ay-yıl şeklinde, akış içerisindedir.<br>• Olaylar, bütünlük içerisinde birbirine bağlanarak aktarılmıştır.<br>• İsnad kullanımı vardır ancak sınırlıdır. Sıhhat hedefi yoktur.<br>• Siyer/meğazî alanına ait bütün olaylardan bahsetmek hedeflenmiştir.<br>• Kronoloji belirlenirken tarihî vakalara en uygun düşen tarih tespit edilmeye çalışılmıştır.<br>• Başlıkların sıralanmasında kronolojinin esas alınması öncelikli hedeftir.<br>• Mitolojik unsurlar bulunur. |

[81] Bilgen, "Buhârî'nin Siyer ve Meğazî Rivayetlerine Yaklaşımı" s. 11.

## II. Buhârî'nin Kronoloji Rivayetlerindeki Kaynakları

Buhârî, eseri *el-Câmiu's-sahîh*'in Meğazî bölümü konusu gereği bazı olayları tarihlendirmek istemiştir. Ancak bunu bir siyer müellifi gibi her olayda değil, yalnızca belli başlı olaylarda, muhtemelen ifade edilmesini önemli bulduğu gazve tarihlerinde tercih etmiştir. Buradan Buhârî'nin önemli gördüğü haberlerin meşhur olaylar olduğu zannına düşülmemelidir. Zira Buhârî, çok meşhur gazveleri tarihsiz naklettiği gibi, İslam tarihinde önemli bir yere sahip olmayan cüzi olaylara tarih kaydı düşebilmiştir. Bu durum, Buhârî'nin sahih hadislerden elde ettiği tarihî ibarelere sahip olmasıyla açıklanabilir.

Buhârî, *Sahîh*'inde siyer konulu rivayetleri tarihlendirirken başlıca iki yöntem takip etmiştir. Ya güvenilir ve meşhur bir râviden naklide bulunmuş veya kendi tercihleriyle olayları tarihlendirmiştir. Buhârî, eserine aldığı hadislerin sıhhatindeki titizliğini devam ettirmekle beraber, tarih ifade etme konusunda, şartlarının altındaki haberlere eserinde yer verebilmiştir. Nitekim araştırma boyunca görüleceği üzere tarih belirten rivayetlerin tamamı bâb başlığında gelmiştir ve nakil yoluyla yaptığı kronolojik haberlerin tamamı da muallaktır. Buhârî, hadiseleri bazen tek râvinin görüşüyle tarihlendirebildiği gibi bazen de iki ayrı râviden iki ayrı tarih aktarabilmiştir.

### A. Buhârî'nin Nakle Dayalı Tarih Vermesi

Buhârî'nin kendisinden yaptığı nakillerle tarih ifade ettiği râvi sayısı üçtür. Bunlar, Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshak'tır. Bu üç isim de Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'te rivayetlerine yer verdiği meşhur müelliflerdir.[82]

Buhârî'nin râviler aracılığıyla aktardığı aktırdığı tarihlerin tamamının muallak haberler olduğu ifade edilmişti. Bu nedenle ilk olarak, haberlerin yer aldığı başlıklar ve bunların muttasıl isnadının tespit edilmesi gerekmektedir.

[82] Bkz. "Siyer/Meğâzî Müellifleri ve Eserlerine Genel Bakış" başlığı. Ayrıca bkz.: Zehebî, *Siyer*, V, 337-8; VI, 114-6; VII, 34-6.

### 1. Buhârî'nin Zührî'den Nakilleri

*Sahih-i Buhârî* içerisinde Zührî'den farklı konulara dair tarih ifade eden iki görüş nakledilmiştir. Bu rivayetin ilki Meğâzî bölümünün Nadîroğulları Hadisesi bâbında yer almaktadır. Buhârî, Zührî'nin Urve b. ez-Zübeyr'den naklen Nadîroğulları Hadisesinin "Bedir Savaşı'ndan altı ay sonra ve Uhud Savaşı'ndan önce" gerçekleştiği haberini aktarmıştır. Buhârî'nin Zührî'den muallak olarak aktardığı bu rivayetin muttasıl isnadı Abdürezzak b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'inde yer almaktadır.[83] İsnadın tamamı şu şekildedir:

Abdürrezzâk b. Hemmâm → Ma'mer b. Râşid → Zührî → Urve b. ez-Zübeyr

Bu konuyla ilgili bâb başlığı tetkik edilirken, ileride değinileceği üzere, Buhârî, İbn İshak'ın görüşüne de yer vermiştir.

Zührî'den nakledilen ikinci görüş yine Meğâzî bölümünde yer almakta olup "Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmesi" bâbındadır. Burada yer alan haber doğrudan tarih ifade etmeyip Ebû Râfi'in öldürülmesinin Ka'b b. Eşref'in (ö. 3/624) öldürülmesinden sonra olduğunu aktarılmaktadır. İbn Hacer, haberin muttasıl hâlini Ya'kûb b. Süfyan el-Fesevî'nin (ö. 277/890) *et-Târîh*'inde naklettiğini kaydederek isnadını şu şekilde verir:

"Ya'kûb b. Süfyan → Haccâc b. Ebî Menî' (ö. ?) → (Dedesi) Abdullah b. Ebî Ziyâd (ö. 158/775) → Zührî."[84]

Aynı bilgiyi ve isnadı şârih Aynî de nakletmektedir.[85] Ancak Fesevî'nin *el-Ma'rife ve't-târîh* adlı eserinde bu rivayet tespit edilememiştir. Nitekim Fesevî, Ebû Râfi'in ölümüne dair de bilgi vermemektedir.

Sonuç olarak İbn Hacer, Zührî'den nakledilen iki muallak haberin muttasıl isnadını eserinde vermiş, ancak biri kaynaklarda tespit edilirken diğerine ulaşılamamıştır.

---

[83] Abdürezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 357.

[84] İbn Hacer, *Feth,* XII, 134.

[85] Aynî, *Umde,* XII, 134.

## 2. Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den Nakilleri

Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*'te Musa b. Ukbe'den üç görüş nakletmiştir. Rivayetlerin ikisi de Meğâzî bölümünde yer almaktadır. Bunların ilki, Hendek Gazvesi bâbında olup Musa b. Ukbe'den gazvenin hicri dördüncü yılının Şevval ayında meydana geldiği aktarılmıştır. İbn Hacer bu rivayetin, Musa b. Ukbe'nin *el-Meğâzî*'sinde ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulduğunu söylemiştir. Ancak belirtilen rivayet *Müsned*'de tespit edilememiş olup *Fethu'l-bârî*'nin nâşiri Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid tarafından İbn Ebî Hayseme'nin (ö. 279/893)[86] ve Ebû Zür'a ed-Dımeşkî'nin (ö. 281/894)[87] *et-Târîh* isimli eserlerinde yer aldığı belirtilmiştir.[88] Buhârî'nin muallak olarak naklettiği rivayetin muttasıl hâli "Ahmed b. Hanbel → Musa b. Davûd → Mâlik b. Enes" şeklindedir.

Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den naklettiği ikinci rivayet ise Mustalikoğulları Gazvesi başlığında bulunmaktadır. Buhârî'nin İbn Ukbe'den naklettiği habere göre Mustalikoğulları hicrî dördüncü yılda gerçekleşmiştir. Rivayetin muttasıl isnadı, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve*'sinde, Musa b. Ukbe'nin Zührî'den naklettiği haberde görülür. Ancak buradaki tarihin "hicrî beş" şeklinde olması yazım hatası ihtimalini düşündürmüştür.[89] Beyhakî'nin bahsettiği muttasıl isnad ise şu şekildedir:

"Ebi'l-Hüseyin b. Bişrân → Ebû Amr b. es-Semmâk (ö. 344/955) → Hanbel b. İshak (ö. 273/886) → İbrahim b. el-Münzir → Muhammed b. Füleyc → Musa b. Ukbe → İbn Şihâb ez-Zührî"[90]

Yukarıda verilen bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den naklettiği iki muallak rivayet de günümüz kaynaklarında muttasıl isnadlarla tespit edilmiş olmaktadır.

---

[86] İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh'ul-kebîr*, I, 386.

[87] Ebû Zür'a, *et-Târîh*, s. 165.

[88] İbn Hacer, *Feth,* XII, 240 (naşirin notu.).

[89] İbn Hacer, *Feth,* XII, 316.

[90] Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve,* IV, 45.

### 3. Buhârî'nin İbn İshak'tan Nakilleri

*Sahîh-i Buhârî'*de dört ayrı konuda İbn İshak'ın tercih ettiği tarihler aktarılmıştır. Bütün haberler, Meğâzî bölümünde yer almaktadır. İlk rivayet, "el-Uşeyre Gazvesi" bâbında olup Buhârî, İbn İshak'tan naklen Hz. Peygamber'in ilk gazvesinin Ebvâ, sonra Buvât, sonra Uşeyre olduğunu rivayet etmiştir.

İkinci haber, "Nadîroğulları Gazvesi" bâbında yer almaktadır. Buhârî, İbn İshak'ın Nadîroğulları Hadisesini Bi'ri Maûne ve Uhud Savaşı'ndan sonra naklettiğini açıklar. Bu başlıkta ayrıca Zührî'nin tarihlendirmesi de yer almaktadır.

Üçüncü haber, "Reci' Gazvesi" bâbındadır. Diğer bütün rivayetlerinde sadece İbn İshak'ın adını vermekle yetinen Buhârî, bu bâbda İbn İshak'ın Âsım b. Ömer'den (ö. 120/738) Reci' vakasının Uhud Gazvesi'nden sonra olduğunu söyler.

Son rivayet ise Müreysi' Gazvesi'nde olup savaşın tarihi hicri altı olarak verilmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere bu başlıkta Musa b. Ukbe'nin de görüşü yer almaktadır.

Buhârî'nin İbn İshak'tan rivayetleri, İbn Hişâm kanalıyla gelen haberler içerisinde araştırıldığında bazı cümlelerin orada doğrudan yer almadığı görülür. Örneğin, Uşeyre Gazvesi'nde İbn İshak'tan nakledilen sıralamanın, *es-Sîre*'de aynı şeklinde yer almadığı ve kitabın genelinden yapılan bir çıkarım olduğu gözlemlenmektedir. Aynı şekilde Bi'r-i Maûne rivayetindeki ifadeler de İbn İshak'ın sözünü değil, eserindeki tercihini anlatmaktadır. Buna karşın Buhârî'nin Müreysi' Gazvesi'nde yer verdiği, İbn İshak'ın Âsım b. Ömer'den naklettiği rivayet ise İbn Hişâm'da aynı şekilde mürsel olarak yer almaktadır.

Kronoloji hususunda en fazla haberin İbn İshak'tan aktarıldığı göz önünde bulundurulursa**,** Buhârî'nin İbn İshak'ın *Kitâbü'l-Meğâzî'*sinden istifade ettiği sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda Buhârî'nin, İbn İshak'tan yaptığı nakillerle görüşünü destekleme arzusunda olabileceği gibi *Meğâzî'*de yer alan tarihlere karşı çıkmak istemesi de muhtemel gözükmektedir. Hendek, Zâtürrikâ' ve Zûkared Gazveleri'nde olduğu gibi sahih hadis metinlerini bütün siyer âlimlerinin tercihlerinin önüne geçirerek meşhur tarihlerin hilafına görüş belirtebilmektedir.

### B. Buhârî'nin Kaynak Belirtmeden Tarih Vermesi

*Sahîh-i Buhârî'*de yer alan rivayetler incelendiğinde Buhârî'nin hiçbir nakilde bulunmadan doğrudan zikrettiği tarihler vardır. Buhârî bu tarihleri ya zikretmediği başka kaynaklara dayandırmakta ya da tarihsel rivayetlerin kendi içerisindeki tutarlılıklarını göz önünde bulundurarak bu rivayetlerden elde ettiği çıkarımlarla vermektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Buhârî'nin bir râviden nakletmeksizin tarih verdiği olaylar yine Meğâzî bölümünde yer almakta olup iki rivayetten ibarettir. Bunlardan biri Zatürrika' Gazvesi'dir ki Buhârî bâb başlığında bu gazvenin Hayber'den sonra olduğunu belirtmiştir. İkinci rivayet ise Zûkared Gazvesi bâbında olup yine bâb başlığında gazvenin Hayber'den üç gün önce gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Buhârî'nin nakilde bulunmadan yaptığı bu iki tarihlendirme de siyer müelliflerinin tamamının hilafınadır. Bu sebeple Buhârî, -ileride görüleceği üzere- hadislerden elde ettiği bir bilgiye dayanarak diğer görüşlere karşı çıkabilmiş ve olayın tarihini hiçbir râviden aktarmadan, bizzat kendisi söyleyebilmiştir.

### C. *Sahîh-i Buhârî*'deki Tarihli Rivayetlere Genel Bakış

Buhârî, *Sahîh*'inin Meğâzî bölümünde bazı olaylara tarih kaydı düşmüştür. Tarihler gün, ay veya yıl şeklinde olabildiği gibi öncelik-sonralık olarak da ifade edilebilmiştir. Net olarak tarih ifade edilen olaylar şunlardır: Uşeyre Gazvesi, Nadîroğulları Gazvesi, Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukay'ın Öldürülmesi, Reci' Vakası, Hendek Gazvesi, Zâtürrikâ' Gazvesi, Mustalikoğulları (Müreysi') Gazvesi, Zûkared Gazvesi, Taîf Gazvesi. Bunlar içerisinden Nadîroğulları ve Müreysi' Gazveleri, *Sahîh-i Buhârî* içerisinde iki görüşün aynı anda zikredildiği tek yer olup Buhârî tercihini ifade etmemiştir. Tarihi ifade eden bazı başlıklardan dahil edilmeyecek olanları ise Giriş Bölümü'nde ifade edilmişti.

Meselenin daha net anlaşılması adına rivayetlerin tablolaştırılmış hâli aşağıda yer almaktadır.

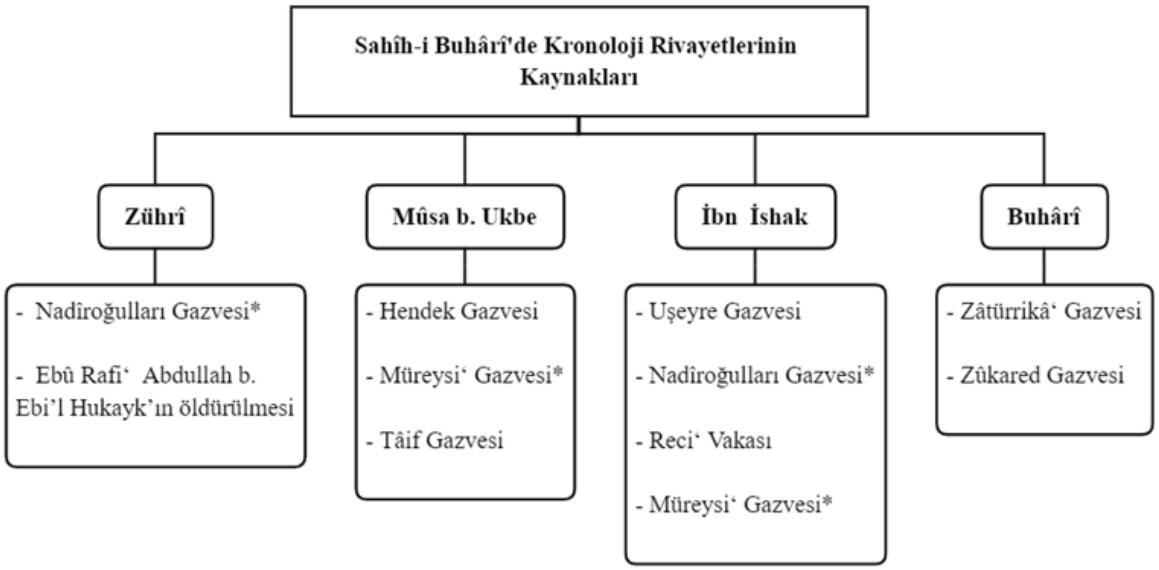


Tablo 1: *Sahîh-Buhârî'*de Kronoloji Rivayetleri

- * işaretli yerler aynı gazvede birden fazla rivayetin varlığına işaret etmektedir.

# İKİNCİ BÖLÜM

# *SAHÎH-İ BUHÂRÎ*'NİN

# KRONOLOJİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

## I. *Sahîh-i Buhârî*'nin Bâb Başlıklarının İbn Hişâm'ın Kronolojisiyle Sıralama Bakımından Karşılaştırılması

Buhârî'nin, *Sahîh*'inde Cahiliye döneminden bahsetmesi, Meğâzî bölümünde tarih kullanması gibi özelliklerle diğer hadis kitaplarından farklılaştığı ve siyer/meğazî eserlerine yakınlaşabildiği ifade edilmişti. Araştırılması gereken bir diğer husus Buhârî'nin siyer müellifi gibi olay örgüsü hedefinde olmasa dahi tarihî haberlerde kronolojiyi esas alıp almadığıdır. Meselenin anlaşılabilmesi adına *Sahîh-i Buhârî*'deki Meğâzî bölümü ile İbn Hişâm'ın başlıkları kıyaslanacaktır. Bu mukayese ile olay akışındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu şekilde Buhârî'nin bâb başlıklarını sıralanmasında nasıl bir yöntem takip ettiği sorusu Meğâzî bölümü özelinde araştırılmış olacaktır.

Mukayese edilen bab başlıkları tablo hâlinde verilecek, bununla beraber Buhârî'nin zikretmediği önemli bazı olaylar da faydasına binaen tabloya eklenecektir.

| **BUHARÎ (Kitâbü'l-Meğâzî)** | **İBN İSHAK/İBN HİŞÂM** |
|---|---|
| - **Uşeyre Gazvesi**<br>- Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'ndan Önce Öldürülecek Kimseleri Söylemesi<br>- Bedir Gazvesi<br>- **Nadîroğulları Hadisesi**<br>- Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi<br>- **Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi**<br>- Uhud Gazvesi<br>- Reci' Gazvesi, Ri'l ve Zekvân Kabileleri Gazvesi, Maûne Gazvesi<br>- **Hendek Gazvesi**<br>- Kurayzaoğulları Muhasarası | - Veddân (el-Ebvâ) Gazvesi<br>- Sîfülbahr Seriyyesi (Hz. Hamza)<br>- Buvat Gazvesi<br>- **Uşeyre Gazvesi**<br>- Birinci Bedir Gazvesi<br>- Büyük Bedir Gazvesi<br>- Sevîk Gazvesi<br>- Zûemer Gazvesi<br>- Kaynuka Olayı<br>- Zeyd b. Hârise'nin Karade'ye Birliği<br>- Ka'b b. el-Eşref'in Öldürülmesi<br>- Uhud Gazvesi<br>- Hicrî 3 yılında Reci' Olayı |

| | |
|---|---|
| - **Zatürrikâ‘ Gazvesi**<br>- Mustalikoğulları Gazvesi<br>- Enmâr Gazvesi*<br>- İfk Hadisesi<br>- Hudeybiye Gazvesi<br>- **Ukl ve Ureyne Kabileleri Kıssası**<br>- **Zûkared Gazvesi**<br>- Hayber Gazvesi<br>- Zeyd b. Hârise Gazvesi<br>- Kaza Umresi<br>- Mûte Gazvesi<br>- Üsâme b. Zeyd Seriyyesi<br>- Mekke'nin Fethi<br>- Huneyn Gazvesi<br>- Evtâs Gazvesi*<br>- Tâif Gazvesi<br>- Necd Bölgesine Gönderilen Seriyye<br>- Hâlid b. Velîd Seriyyesi (Cezmoğulları)<br>- Ensâr/el-Mudlicî Seriyyesi<br>- Ebû Musa el-Eş‘arî ile Muâz b. Cebel'in Vedâ Haccından Önce Yemen'e Gönderilmeleri<br>- Ali b. Ebî Tâlib ile Hâlid b. Velîd'in Vedâ Haccından Önce Yemen'e Gönderilmeleri<br>- Zülhalesa Gazvesi*<br>- Zâtüsselâsil Gazvesi<br>- Hicrî 9 Hz. Ebû Bekir'in Hac Emîri Olması | - Hicrî 4 yılında Maune Kuyusu<br>- **Hicrî 4 Nadîroğullarının Sürülmesi**<br>- **Hicrî 4 Zâtürrika‘ Gazvesi**<br>- Hicrî 4 Son Bedir Gazvesi<br>- Hicrî 5 Dûmetülcendel Gazvesi<br>- **Hicrî 5 Hendek Gazvesi**<br>- Hicrî 5 Kurayzaoğulları Gazvesi<br>- **Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın (Ebû Rafi‘) Öldürülmesi**<br>- Lihyânoğulları Gazvesi<br>- **Zûkared Gazvesi**<br>- **Ukl ve Ureyne Kıssaları**[92]<br>- Mustalikoğulları Gazvesi ve İfk Hadisesi<br>- Hicrî 6 Sonu Hudeybiye Antlaşması ve Rıdvân Biati<br>- Hicrî 7 Muharrem'de Hayber Gazvesi<br>- Hicrî 7 Zilkade Kaza Umresi<br>- Hicrî 8 Mûte Gazvesi<br>- Hicrî 8 Mekke'nin Fethi<br>- Hâlid b. Velîd Seriyyesi (Cezmoğulları)<br>- Hicrî 8 Huneyn Gazvesi<br>- Hicrî 8 Tâif Gazvesi<br>- Hicrî 9 Tebük Gazvesi<br>- Hicrî 9 Hz. Ebûbekir'in Hac Emîri Olması |

[92] Bu gazve İbn Hişâm'da "Geriye Kalan Gazveler" başlığı altında "Kürz b. Câbir Seriyyesi" olarak verilmiştir. Ancak İbn İshak'ın olayı Zûkared Gazvesi'nden hemen sonra gerçekleştiğini söylemesi, Buhârî'nin sıralamasının hilafına olmaktadır. Karşılaştırmanın daha sağlıklı yapılabilmesi için seriyye ana başlıklar altında verilmiş, isim olarak da Buhârî'nin tercihi kullanılmıştır.

| | |
|---|---|
| - Sîfülbahr Gazvesi[91]<br>- Vedâ Haccı<br>- Tebük Gazvesi | - Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmesi<br>- Hz. Ali'nin Yemen Dönüşünde Hz. Peygamberle Karşılaşması<br>- Vedâ Haccı<br>- Geriye Kalan Gazve ve Seriyyeler[93] |

Tablo 2: Buhârî'nin bâb başlıklarının İbn Hişam'daki olay örgüsüyle kıyaslanması.

- Koyu renkli olanlar, Buhârî'nin sıralama açısından İbn İshak ve İbn Hişâm'a muhalif düştüğü olaylara işaret etmektedir.

- (*) işaretli yerler, İbn Hişâm'da karşılığı bulunamayan olaylardır.

Tabloya bakıldığında Meğâzî'de yer alan olayların tamamına yakını bir siyer kitabı olan *es-Sîre*'de bulunduğu hâlde, *es-Sîre*'de yer alan bazı önemli başlıkların *Sahîh-i Buhârî*'de bulunmadığı görülmektedir. Bu durum hadis-siyer kitaplarının telif amaç ve yöntemlerinin tabii sonucudur. Örneğin, *Sahih-i Buhârî*'de Uşeyre Gazvesi yer aldığı hâlde Ebvâ ve Buvat Gazveleri bulunmamaktadır. Aynı şekilde Sevik Gazvesi, Kaynuka Olayı, Lihyanoğulları Gazveleri'nden de bahsedilmemektedir. Bununla birlikte Enmâr, Evtas ve Zülhalesa Gazveleri gibi az sayıda da olsa, *Sahîh*'te bulunup *es-Sîre*'de yer almayan olaylar mevcuttur. İlk durum Buhârî'nin şartlarına uyan sahih hadisin bulunmamasıyla açıklanabilirken ikinci durum, sahih hadislere yüklenen manalarla izah edilebilir. Zira Buhârî -ileride geleceği üzere- zikredilen başlıklarda hadis metinlerinde yer alan ifadelerden hareketle bâb başlıklarını isimlendirmiştir.

Meğâzî bölümünde yer alan "Zeyd b. Hârise Gazvesi"[94], "Necd Bölgesine Gönderilen Seriyye"[95] bâb başlıklarında yer alan rivayetlerin genel bilgi ve tabirler

[91] Bu gazve İbn Hişâm'ın eserinde İslam'ın ilk yıllarında gözükse de aynı isimle düzenlenmiş birkaç sefer bulunmaktadır. İbn İshak'ın anlattığı seriyye Hz. Hamza, Buhârî'nin naklettiği ise Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasında gerçekleşmiştir.

[93] İbn İshak bu başlık altında, geriye kalan gazve ve seriyyeleri art arda aktarmıştır.

[94] Bu bâb başlığı altında, Üsame b. Zeyd'in Hz. Peygamber'in vefatından önce Rumlar üzerine gönderilen orduya komutan tayin edilmesi ve insanların da bu duruma itiraz etmesi üzerine Hz. Peygamber'in yaptığı konuşmayı aktaran tek rivayet yer almaktadır. Haber, Üsame b. Zeyd'den bahsetse de aynı itirazların babası Zeyd b. Hârise'nin komutan tayin edildiği vakitlerde de yapılmasından bahsetmesi sebebiyle Buhârî burada zikretmiş ve Zeyd b. Hârise'nin seriyyelerine işaret etmek istemiştir. Bu nedenle seriyyenin hangisi olduğu tespit edilememektedir. Zeyd b. Hârise'nin katıldığı gazveler için bk. İbn Hacer, *Feth*, XII, 447-8.

[95] İbn Hacer bu seriyenin Ebû Katâde komutasında gerçekleştiğini ve tarihi noktasında meğazî âlimleri arasında ihtilafın olduğunu söylemiştir. Buna göre seriyye, Mekke'nin fethine gidilmesinden veya Mûte Gazvesi'nden öncedir. İbn Sa'd'a

içermesi sebebiyle, hangi seriyyeye işaret edildiği tespit edilememiştir. Ancak Üsâme b. Zeyd Seriyyesi[96], Zâtüsselâsil Gazvesi,[97] Ensâr/el-Müdlicî Seriyyesi[98] ile Sîfü'l-Bahr Seriyyesi'nin Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasında olanı,[99] İbn Hişâm'ın eserinde "Diğer Gazveler" bölümünde yer almaktadır.

Kronolojiye işaret etmesi bakımından "Ebû Musa el-Eş'ârî ile Muâz b. Cebel'in Vedâ haccından önce Yemen'e Gönderilmeleri" ile "Ali b. Ebî Tâlib ile Hâlid b. Velîd'in Vedâ haccından önce Yemen'e Gönderilmeleri" bâb başlıklarının da incelenmesi gerekmektedir. Bu rivayetler İbn İshak'ın kronolojisine uygun olması sebebiyle ayrı başlık açılmayacak ancak tarih belirtmesi sebebiyle de Buhârî'nin tercihi araştırılacaktır.

Buhârî art arda verilen iki bâb başlığında da "Vedâ haccından önce" lafzını kullanmıştır. Başlık altındaki rivayetler incelendiğinde, doğrudan olmamakla birlikte kronolojiye işaret eden Ebû Musa rivayeti görülmektedir. Haberin metni şu şekildedir:

> …Ebû Musâ el-Eşârî söyle demiştir: Hz. Peygamber beni, kavmimin yaşadığı yer olan Yemen'e gönderdi. Yemen'den döndüğümde Hz. Peygamber'i Ebtah'ta devesini çöktürmüş [konaklamış] olduğu hâlde gördüm. Bana, "İhrama girdin mi Abdullah b. Kays?" diye sordu. "Evet ihrama girdim ya Rasûlallah" diye cevap verdim. "İhrama girerken ne söyledin?' diye sorunca, Rasûlullah'ın yaptığı gibi ihram girerek 'Lebbeyk' dediğimi söyledim. "Beraberinde kurbanlık gönderdin mi?" diye sorduğunda ise göndermediğimi ifade ettim. [Bunun üzerine] "Kâbe'yi tavaf et, Safa ile Merve arasında sa'y yap, sonra ihramdan çık!" buyurdu. Ben de bunları yapıp ihramdan çıktım. Nihayet Kaysoğulları'ndan bir kadın benim başımı taradı. Biz bu uygulamayı Halife Hz. Ömer zamanına kadar devam ettirdik.[100]

göre ise hicrî 8/630 yılının Şaban ayındadır (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 101) veya Ramazan ayında olduğu da söylenmiştir (İbn Hacer, *Feth*, XII, 601). Ancak bu seriyye İbn Hişam'ın eserinde tespit edilememiştir.

[96] İbn Hişâm, *es-Sîre,* s. 1108. Bu seriyye "Gâlib b. Abdullah'ın Benî Mürre Bölgesine Seriyyesi" ismiyle geçmektedir. Meğâzî âlimlerine göre bu seriyyenin komutanı Gâlib b. Abdullah el-Leysî'dir, İbn Sa'd bu seriyyenin hicrî yedi yılı, Ramazan ayında gerçekleştiğini söyler. Ancak bâb başlığı tercihinden, Buhârî'nin Üsâme b. Zeyd'i komutan olarak kabul ettiği sonucuna ulaşılırsa, bu durumda seriyyenin tarihi hicrî sekizinci yıldan önce olamaz. Zira Üsame b. Zeyd, ancak hicrî sekizinci yılda gerçekleşen Mûte Gazvesi'nde babası Zeyd'in vefat etmesinden sonra komutan tayin edilmiştir. İbn Hacer, *Feth*, XII, 488). Yeterli bilgilerin yer almaması sebebiyle, sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle bu durum ihtilaf olarak ele alınmayacaktır.

[97] İbn Hişâm, *es-Sîre,* s. 1109.

[98] İbn Hişâm, *es-Sîre,* s. 1121. (Abdullah b. Mücezziz Seriyyesi olarak geçmektedir.)

[99] İbn Hişâm, *es-Sîre,* s. 1116.

[100] Buhârî, "Meğâzî" 61. (Hadis no: 4346)

Rivayetin muhtevasından, Ebû Musa'nın Yemen'den dönüşünün Hz. Peygamber'in hac vaktine denk geldiği anlaşılmaktadır.[101] İbn İshak'tan gelen nakillere göre de tarih, Vedâ haccından öncesine tekabül etmektedir.[102] Ancak İbn İshak rivayetinde yalnızca Muâz b. Cebel'in adı zikredilmekte, Ebû Musa'dan bahsedilmemektedir. Ebû Musa ile Muâz b. Cebel'in Yemen'e gönderilmelerinin Vedâ haccından önce olduğu hususunda ihtilaf bulunmamakla birlikte ne kadar zaman önce olduğu konusu tartışmalıdır.[103] Buhârî'nin ise yalnızca hadis metninin işaret ettiği kısmıyla yetindiği gözlemlenmektedir.

Diğer bâb başlığı Ali b. Ebû Tâlib ile Hâlid b. Velîd'in Yemen'e gönderilmeleridir. Buhârî bu bâb başlığında da "Vedâ haccından önce" tabirini kullanmıştır. Buhârî'nin kronolojideki tercihi yine bâb başlığı altında yer alan haber metnindeki "…Bu sırada Ali b. Ebû Tâlib Yemen'den bizim yanımıza hac niyetiyle ihrama girmiş olarak geldi" ifadelerine dayanmaktadır.[104] Aynı olay İbn Hişam'ın eserinde de "Hz. Ali'nin Yemen Dönüşünde Hacda Hz. Peygamber'e Yetişmesi" başlığı altında verilmiştir.[105] Dolayısıyla rivayetler arasında ihtilaf mevcut değildir. Buhârî bu başlıklarda haber metinlerinden hareketle kronolojiye işaret etmiştir.

Tabloda koyu renkle gösterilen ve İbn İshak'ın tarihlendirmesine muhalif olan hadiseler, özel başlıklar altında incelenecektir. Ancak Hâlid b. Velîd Seriyyesi (Cezmoğulları) hakkında yeterli bilgi elde edilemediği için kısaca değinmek faydalı olacaktır. Buhârî, bu gazveyi Huneyn ve Tâif Gazveleri'nden sonra nakletmiştir. Ancak meğâzî kaynaklarına göre bu gazve Mekke'nin fethinden sonra, Huneyn'den hemen öncedir.[106] Şârihler tarihler arasındaki farklılığa işaret etmekle yetinmiş, açıklama yapmamışlardır.[107]

Buhârî'nin Meğâzî bölümündeki rivayetleri kendince doğru bulduğu tertibe göre sıraladığına ilişkin İbn Hacer'in ifadesi daha önce aktarılmıştı.[108] Buhârî'nin bâb

[101] İbn Hacer, *Feth,* XII, 610.

[102] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 1082.

[103] İbn Hacer, *Feth,* III, 358.

[104] Buhârî, "Meğâzî", 62 (Hadis no: 4354).

[105] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.1092.

[106] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 950.

[107] İbn Hacer, *Feth,* XII, 602-5; Aynî, *Umde,* XII, 313.

[108] İbn Hacer, *Hedyü's-sârî,* II, 516.

başlıklarındaki sıralama bu gözle incelendiğinde belli bir kronolojiyi takip ettiği gözlemlenebilir. Nitekim Buhârî, fıkıh alanında olduğu gibi siyer ve meğazî alanında da kişisel çıkarımlarına dayalı görüşler ortaya koymuş ve kaynakları arasında yer alan İbn İshak ve diğer müelliflerin hilafına bazı neticelere ulaşmıştır. Buhârî bâb başlıklarını da bu görüşlerine uygun düşecek şekilde sıralamıştır. Şartlarına uyan veya uymasa da *Sahîh*'inde yer verebilecek sıhhate sahip olan rivayetlere, bâb başlıklarında doğrudan değinmiş veya işaret etmiştir. Tercih etmediği veya yeterli kuvvette bulmadığı delillerini ise bâb başlıklarındaki sıralama ile ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Netice olarak Buhârî muhaddis kimliğiyle birlikte bir siyer/meğazî âlimi gibi hareket ederek tarih verme konusunda kendi yöntemini ortaya koymuştur. Bu kanaati destekleyen bulgular ilerleyen kısımlarda ortaya konulacaktır.

## II. Buhârî'nin Siyer Kaynaklarıyla Uyumlu Olmayan Rivayetleri

Bu bölümde *Sahîh-i Buhârî*'de tarihlendirilmiş rivayetler İbn İshak ve İbn Hişâm rivayetlerine arz edildiğinde ihtilaf arz eden olaylar ayrı başlıklar hâlinde incelenecektir. Böylece araştırmanın asıl hedefi olan Buhârî'nin siyer rivayetlerini nakletmedeki yöntemini ortaya çıkarmak istenmektedir. Bununla birlikte Buhârî'nin İbn İshak haricindeki müelliflerden tarih naklettiği olaylar da Buhârî'nin tercihini anlayabilmek adına çalışmaya dâhil edilmiştir.

### A. Uşeyre Gazvesi

Uşeyre Gazvesi, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk savaşlardan biridir. Hicretin ikinci yılında Mekkelilerin kıymetli eşyalarla yüklü kervanının Şam'a gitmekte olduğu haberi Medine'ye ulaşır. Bunu haber alan Hz. Peygamber bir ordu tertip ederek kervanın önünü kesmek ister.[109] Sancağı ise Hz. Hamza'ya (ö. 3/625) verir. Hz. Peygamber'in ordusu, kervanı yakalamak için Müdlicî kabilesine ait Uşeyre denilen bölgeye varır ancak kervanın birkaç gün önce buradan geçmiş olduğunu öğrenir. Savaş gerçekleşmemesine karşın durumu haber alan Kureyşliler, kervanlarını korumak için toplanarak çoktan yola

[109] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 12-3.

koyulmuşlardır. Bu durum da Büyük Bedir Gazvesi'nin meydana gelmesine sebep olmuştur.[110]

Siyer âlimlerinin ittifakına göre Uşeyre Gazvesi hicretin ikinci yılı Cemaziyülevvel ayında gerçekleşmiştir.[111] İlk gazve olması sebebiyle Meğâzî bölümünün de ilk başlığını teşkil etmekte ve konuyla ilgili sadece bir rivayete yer verilmektedir. Rivayetin *Sahîh-i Buhârî* içerisinde mükerrerleri bulunmakla birlikte Uşeyre Gazvesi'nden bahseden ziyadeleri mevcut değildir. Diğer rivayetler "Vedâ Haccı" ve "Rasûlullah Kaç Gazvede Bulundu?" başlıkları altında verilmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan bu üç mükerrer metnin ortak kısmı ise gazve sayısıdır. Buhârî, devamında yer alan ziyadelere göre rivayetleri çeşitli başlıklar altına yerleşmiştir. İlgili rivayetin yer aldığı ilk başlık ve buradaki metni şöyledir:

> "Uşeyre veya Useyre Gazvesi Bâbı"
>
> (Bâb başlığı) İbn İshak, Hz. Peygamber'in ilk gazvesinin el-Ebvâ, sonra Buvât, sonra el-Uşeyre olduğunu söylemiştir.
>
> Abdullah b. Muhammed (ö. 229/ 844) → Vehb (ö. 206/822) → Şu'be (ö. 160/776) → Ebû İshâk'tan (ö. 127/745) naklen şöyle demiştir:
> Ben Zeyd b. Erkam'ın yanındaydım. Kendisine Hz. Peygamber'in kaç gazvede bizzat savaştığı soruldu. Zeyd b. Erkam "On dokuz gazvede" olduğunu söyledi. Sonra Zeyd'e, "Sen Hz. Peygamberle beraber kaç gazvede bulundun? denildi. O da "On yedi" olarak cevap verdi. Ben bunların hangisinin ilk gazve olduğunu sordum. Zeyd b. Erkam da "Uşeyre veya Useyre Gazvesi" dedi.
>
> [Râvi] Şu'be, Katâde'ye bu ismi sorduğunda 'Useyr' şekliyle okuduğunu söylemiştir.[112]

Buhârî "el-Uşeyre veya el-Useyre Gazvesi" başlığında yer alan ilk cümle İbn İshak'ın ilk gazvelere dair sıralamasıdır. Buna göre gazvelerin ilki el-Ebvâ,[113] üçüncüsü ise el-Uşeyre'dir. Başlığın altında ise Zeyd b. Erkam (ö. 68/688) rivayetini vermiştir ki

---

[110] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 6-7.

[111] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 505-6.

[112] Buhârî, "Meğâzî" 1 (Hadis no: 3949).

[113] İbn İshak'ta bu isim "el-Ebvâ" değil, gazvenin diğer adı olan "Veddân" şeklindedir. Ancak bazı *es-Sîre* nüshalarında "Ebvâ" kelimesi de yer almaktadır. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.499.

bu habere göre ise ilk gazve el-Uşeyre'dir. Bu durumda İbn İshak'ın ilk gazve tercihiyle Zeyd b. Erkam'dan nakledilen ilk gazve birbirinden farklı olmaktadır.

Buhârî'nin, ilk gazvenin el-Ebvâ olduğunu İbn İshak'tan naklettikten sonra buna muhalif Zeyd b. Erkam rivayetini ne amaçla getirdiğini sorgulamak gerekecektir. Öncelikle siyer müellifleri, ilk gazvenin el-Ebvâ olduğu noktasında müttefiktir. Hatta Buhârî'nin et-*Târîhu'l-evsat* adlı eserinde bulunan bir rivayette de ilk gazvenin el-Ebvâ olduğu ifade edilmektedir.[114] Buhârî'nin çağdaşları olan ve eserini kronolojik sıralamayla yazan Halife b. Hayyât ve İbn Ebû Hayseme de ilk gazvenin el-Ebvâ olduğunu ve hicrî ikinci yılda gerçekleştiğini belirtirler.[115]

Yukarıda verilen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda ilk gazvenin "el-Ebvâ" olduğunda ihtilaf bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda İbn Erkam rivayetindeki "ilk gazve" tabirinin yorumlaması daha doğru olacaktır. Kaynaklarda muhtemel manalara gelebilecek bazı açıklamalar yapılmış ve Uşeyre'nin ilk gazve olarak ifade edilmesinin Zeyd b. Ekam'ın takdiri olduğu söylenmiştir.[116] "İlk gazve" ifadesiyle kastedilen manaya dair şu yorumlar yapılmıştır:

1- Uşeyre, Zeyd b. Erkam'ın Hz. Peygamber'le beraber savaştığı ilk gazvedir. Bu nedenle de o, ilk gazvelere Ebvâ ve Buvat'ı dâhil etmemiştir. Ancak bu yorum, İbn Hacer'in *el-İsâbe*'deki kayıtlarına uygun düşmemektedir. Zira İbn Erkam yaşının küçüklüğü sebebiyle en erken Hendek veya el-Müreysi' Gazvesi'ne katılabilmiştir.[117] Dolayısıyla bu savaşlardan önce meydana gelmiş olan el-Uşeyre, İbn Erkam'ın ilk gazvesi olamaz.

2- "İlk gazve" tabiriyle kastedilen, çarpışmanın gerçekleşmesidir. Bu nedenle Ebvâ ve Buvat Gazveleri, savaşılmaması sebebiyle sıralamaya dâhil edilmemiştir. Ancak kaynaklarda yer alan bilgilere göre sadece bu iki gazvede değil, gazvelerin üçünde de çarpışma olmadan geri dönülmüştür.[118]

---

[114] Buhârî, *et-Târîh*, I, 4.

[115] Halife b. Hayyât, *Târihu Halîfe b. Hayyât*, s. 56.

[116] İbn Hacer, *Feth*, XII, 9;

[117] İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 487. Ayrıca bk. Zeyd b. Erkam'ın Uhud Savaşı'ndan yaşının küçüklüğü sebebiyle geri çevrildiğine dair: Zehebî, *Siyer*, III, 166.

[118] İbn Hişâm- *es-Sîre*, s. 499,506-7.

3- Zeyd b. Erkam, Ebvâ ve Buvat Savaşlarında henüz Müslüman olmamış, Uşeyre Gazvesi'nden sonra İslam'a girmiştir.[119] Kaynaklarda Zeyd b. Erkam'ın İslam'a girişine dair bir haber bulunmamaktadır.[120]

4- Zeyd b. Erkam'ın kendi bilgisine nispetle ilk gazvedir, hadisi naklettiği esnada diğer gazvelerden haberdar değildir.[121] Ancak hicrî 68 yılında vefat eden İbn Erkam'ın hayatı boyunca rivayetinde tashihe gittiğine dair bir değişikliğin görülememesi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Aksine, ileride geleceği üzere pek çok hadis kaynağında rivayet sadece "Uşeyre" lafzıyla nakledilmiştir.

5- Üç gazve arasında kendisine göre en büyük olanını söylemiştir.[122] İbn Mülakkîn ve Aynî son iki ihtimali birlikte zikretmişlerdir.

Zikredilenler haricinde *Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi*'nde Zeyd b. Erkam rivayetinin isnadının daha kuvvetli olduğu ifade edilmiş, farklı bir açıklama yapılmamıştır.[123]

Yapılan yorumlar değerlendirildiğinde Buhârî'deki tenakuz problemini ortadan kaldırmak için tevile gidildiği, bu nedenle birden fazla ihtimalden bahsedilerek meselenin çözüme kavuşturulmak istendiği görülmektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere, muhtemel manalardan ziyade Buhârî'nin tercihi araştırılacaktır.

Kanaatimizce Buhârî, Zeyd b. Erkam rivayetini isnad sahihliği bağlamında değerlendirmiştir. Yani Buhârî, konuyla ilgili bulabildiği en sağlam rivayetin bu olması sebebiyle haberin nakledilmesini önemli görmüştür. Diğer taraftan Buhârî'nin elinde ilk gazvelere dair kendi şartlarına uyan, İbn Erkam'ın bu rivayetinden başka haber olmaması da bu durumu desteklemektedir. Nitekim *Sâhîh-i Buhârî*'nin tamamına bakıldığında el-Ebvâ veya el-Buvat gazveleriyle ilgili rivayetin olmadığı görülecektir. Buhârî konuyla ilgili en sıhhatli gördüğü bu rivayeti nakletmekte bir sakınca görmemiştir. Ancak bu durum onun için gerçekten ihtilaf mıydı, yoksa farklı bir durum mu söz konusuydu, bu konuda net ifadeler kullanmak zordur.

---

[119] Aynî, *Umde,* XVII, 74.

[120] Zeyd b. Erkam'ın hayatını inceleyen yüksek lisans tezinde de Zeyd b. Erkam'ın İslam'a girişine dair bilgi bulunmamaktadır. Bk. Ahmet Abdullah, *Zeyd b. Erkam'ın Hayatı ve* Rivayetleri (Basılmamış yüksek lisans tezi), Şanlıurfa 2014.

[121] Aynî, *Umde,* XVII, 74; İbn Mülakkîn, *et-Tavdîh,* XXI, 14.

[122] Aynî, *Umde,* XVII, 74. İbn Mülakkîn, *et-Tavdîh,* XXI, 14.

[123] Kâmil Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi,* X, 134.

Apaydın'ın, *Siyer Kronolojisi* adlı eserinde gazve sıralamalarına dair farklı bir yorum yapılmıştır. Öncelikle Apaydın, Zeyd b. Erkam rivayetinin pek çok açıdan çelişkili bulduğunu ifade etmektedir.[124] Buna karşın konunun farklı bir yerinde metin içerisindeki tutarsızlığa rağmen rivayetteki ilk gazvenin el-Uşeyre olduğunu doğrular. Aslında müellife göre el-Ebvâ, Buvat ve el-Uşeyre Gazvelerinin hepsi, tek bir seferin parçalarıdır. Yani bu üç gazve, aynı gazveye işaret etmektedir. Apaydın, yaptığı araştırmalar sonucunda, çıkılan bir seferde sırasıyla el-Uşeyre, el-Ebvâ son olarak da Buvat mevkiinde savaşıldığı kanaatine varmıştır.[125] Bu pencereden bakıldığı takdirde Buhârî, İbn İshak'ın sıralamasına bâb başlığında yer verdiği hâlde muhalif davranmış olmaktadır.

Metin üzerinden yapılan incelemelerin sağlam bir zemine oturtulması adına, rivayetlerin özellikle senedleri bakımından herhangi bir tenkide uğrayıp uğramadığı incelenecektir. Bu şekilde rivayetin problemli olup olmadığı iddiası da açıklığa kavuşmuş olacaktır.

İsnad aktarımında ilk önce *Sahîh-i Buhârî'*de yer alan üç mükerrer Zeyd b. Erkam rivayetinin isnadı verilecektir. Ardından diğer hadis kaynaklarında Zeyd b. Erkam'dan nakledilen "el-Uşeyre" ziyadeli rivayetlerin isnad şeması çizilecek ve ravî kaynaklı problemin olup olmadığı araştırılacaktır.

*Sahîh-i Buhârî*'de yer alan Zeyd b. Erkam rivayetlerinin isnad şeması aşağıdaki gibidir:

[124] Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 471.

[125] Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 470-507.

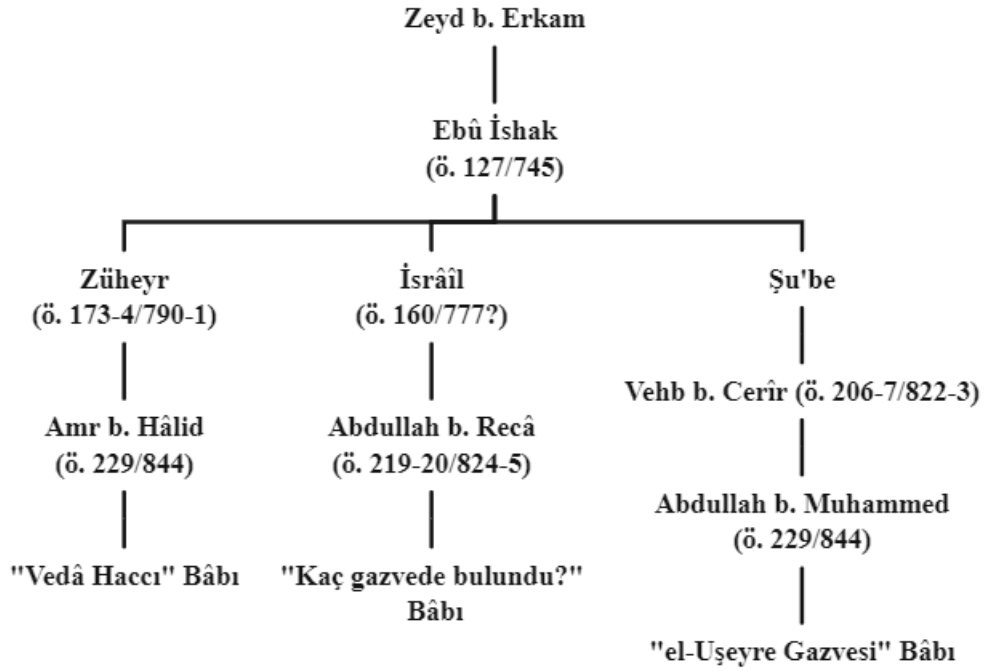


Tablo 3: Zeyd b. Erkam rivayetinin Sahîh-i Buhârî içerisindeki rivayetlerinin isnad şeması

Rivayetin tespit edilebildiği kadarıyla diğer hadis kaynaklarındaki isnad şeması ise şu şekildedir.

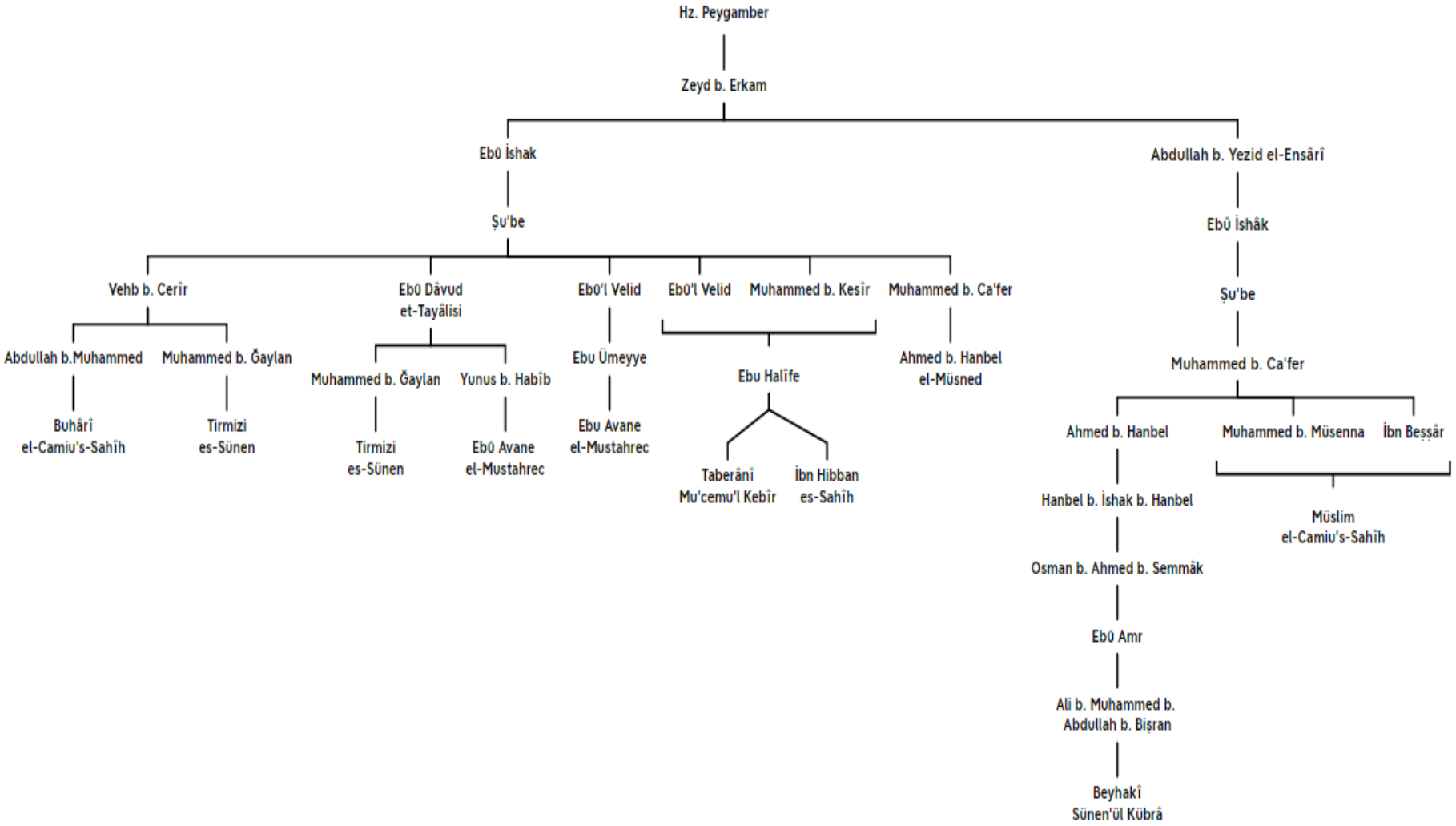
Hz. Peygamber
Zeyd b. Erkam
Ebû İshak
Abdullah b. Yezid el-Ensârî
Şu'be
Ebû İshâk
Vehb b. Cerîr
Ebû Dâvud et-Tayâlisi
Ebû'l Velid
Ebû'l Velid
Muhammed b. Kesîr
Muhammed b. Ca'fer
Şu'be
Abdullah b.Muhammed
Muhammed b. Ğaylan
Muhammed b. Ğaylan
Yunus b. Habîb
Ebu Ümeyye
Ebu Halîfe
Ahmed b. Hanbel el-Müsned
Muhammed b. Ca'fer
Buhârî el-Camiu's-Sahîh
Tirmizi es-Sünen
Tirmizi es-Sünen
Ebû Avane el-Mustahrec
Ebu Avane el-Mustahrec
Taberânî Mu'cemu'l Kebîr
İbn Hibban es-Sahîh
Ahmed b. Hanbel
Muhammed b. Müsenna
İbn Beşşâr
Hanbel b. İshak b. Hanbel
Müslim el-Camiu's-Sahîh
Osman b. Ahmed b. Semmâk
Ebû Amr
Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Bişran
Beyhakî Sünen'ül Kübrâ

*Sahîh-i Buhârî* haricinde yer alan Zeyd b. Erkam tarikiyle gelen rivayet, "el-Uşeyre" ziyadesiyle Müslim (ö. 261/875)[126], Tirmîzî (ö. 279/892)[127], Ahmed Hanbel (ö. 241/855)[128], Ebû Avâne (ö. 316/929)[129], İbn Hibbân (ö. 354/965)[130], Taberânî (ö. 360/971)[131] ve Beyhakî (ö. 458/1066)[132] tarafından da nakledilmiştir.

İsnad şemasında görüldüğü üzere ilk gazvenin "el-Uşeyre" olduğunu belirten bütün rivayetler "Şu'be → Ebû İshak → Zeyd b. Erkam" veya "Şu'be → Ebû İshak → Abdullah b. Yezîd el-Ensârî → Zeyd b. Erkam" ortak tarikiyle musannefata ulaşmıştır. Haber pek çok sahih kitapta yer almakta olup zayıflık veya illet sebebiyle tenkide uğramamıştır. Dolayısıyla haberin isnadında herhangi bir problem gözükmemektedir.[133]

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Buhârî'nin rivayetin isnad sahihliğini ön planda tuttuğu, bu sebeple de metindeki bazı hususların muhtemel manalarına dayanarak rivayet etmede sakınca görmediği söylenebilir. Bu durum Buhârî için ölçünün metinden ziyade sened olduğunu ortaya çıkarmaktadır.[134] Zira kendi görüşü ilk gazvenin "el-Ebvâ" olduğu yönündeyken sıhhatine binaen ve belki de "ilk gazve" tabirinin muhtemel manalarına dayanarak Zeyd b. Erkam rivayetini nakletmiş, bununla beraber usulü olduğu üzere, kanaatini destekleyen İbn İshak rivayetini de bâb başlığında vermiştir.

---

[126] Müslim, "Cihâd ve's-Siyer", 143.

[127] Tirmizî, "Cihâd", 6. (Tirmizi bu hadis için "hasen-sahîh" tabirini kullanmıştır.)

[128] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXII, 84.

[129] Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, IV, 356.

[130] İbn Hibbân, *es-Sahîh*, XII, 733.

[131] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, V, 187.

[132] el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, III, 485.

[133] Ebû İshak tarîki ile Abdullah b. Yezîd → Ebû İshak tarikleri aynı lafızlara sahip olup yalnızca isnadda râvi ziyadesi mevcuttur. İki kanaldan gelen metinler de "ben sordum" şeklindedir. Bu durum olayın mükerrerliği veya müdrec olabilme ihtimalini akla getirse de şerhlerde açıklama yapılmamıştır. Konumuz dışında kalması sebebiyle meselenin araştırılmasını ilgili çalışmalara bırakıyoruz.

[134] Bu durumu destekleyen bir başka unsur ise Zeyd b. Erkam rivayetinde yer alan gazvelerin sayısı kısmıdır. Araştırmanın kapsamı dışında kalması sebebiyle metin içerisinde verilmeyen bu bilgiye kısaca değinmek faydalı olacaktır. Şöyle ki, Rivayetin baş kısmını teşkil eden gazvelerin sayısını belirten rakam da ihtilaflı olup siyer müelliflerinden farklıdır. Bu durum üzerine şerhlerde pek çok açıklamalar mevcuttur. Buradaki tartışmalı rakamın varlığı da Buhârî'nin senedi metnin önünde tuttuğuna bir delil olarak kabul edilebilir.

### B. Nadîroğulları Hadisesi

Nadîroğulları, Medîne'de yaşayan üç büyük Yahudi kabilesinden biridir. Medine'den çıkarılmalarına dair iki ayrı rivayet bulunmakla birlikte ortak nokta Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeleri sebebiyle Medine'den sürülmüşlerdir. Nadîroğulları'nın Medine'den sürülmelerine ilişkin farklı tarihler kaydedilmiştir. İbn Zührî'ye göre ise olay, Bedir Gazvesi'nden altı ay sonra gerçekleşmiştir. İbn İshak'a göre ise bu tarih hicrî dörttür.[135] Tarihlerdeki farklılık, yukarıda da ifade edildiği üzere, sürülmelerine sebep olduğu iddia edilen olayların muhtelif oluşundan kaynaklanmaktadır.

Buhârî'nin çağdaşı Fesevî, Nadîroğulları Hadisesini kısmî olarak Zührî'den nakletmesi sebebiyle Zührî'yle aynı tarihi vermiş ve Bedir Gazvesi, Nadîroğulları ile Uhud Gazvesi arasında altışar ay olduğunu söylemiştir.[136] İbn Ebî Hayseme ise, Nadîroğulları hadisesini hicrî dört yılında gerçekleşen olaylar arasında zikreder ve İbn İshak'tan, daha sonra Zührî'den gelen tarihleri naklederek Zührî'nin İbn İshak'a muhalefet ettiğini söylemekle yetinir.[137]

Buhârî, konuyla ilgili rivayetleri, *el-Câmiu's-sahîh*'in Meğâzî bölümünün on dördüncü bâbı olan "Nadîroğulları Hadisi" başlığında nakletmiştir. Ancak bâb başlığı altındaki rivayetlerden sadece biri bu konuya temas ederek Nadîroğullarıın kendilerine uygun görülen cezayla birlikte Medine'den çıkarılmalarını anlatır. Geriye kalan rivayetlerin tamamı Nadîroğulları'ndan geriye kalan hurmalıklarla ilgili olup Medine'den sürülme sebepleri zikredilmez.

*Sahîh-i Buhârî*'deki "Nadîroğulları Hadisi" bâb başlığının kronolojiye işaret eden kısmı şu şekildedir:

> Nadîroğulları Hadisi ve Hz. Peygamber'in (Âmiroğulları'ndan Yanlışlıkla Öldürülen) İki Kişinin Diyetini Almak Üzere Nadîroğulları'na Gidişi, Onların da Hz. Peygamber'e Suikast Düzenlemek İstemeleri
>
> Zührî, Urve b. ez-Zübeyr'den naklen, Nadîroğulları Gazvesi'nin, Bedir Gazvesi'nden altı ay sonra, Uhud Gazvesi'nden önce meydana geldiğini söylemiştir.

---

[135] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 756.

[136] Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 280-1.

[137] İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh*, II, 8.

*'Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O hâlde ibret alın, ey akıl sahipleri!' (59/el-Haşr: 2)*

İbn İshak, Nadîroğulları olayını Maûne Vakası ile Uhud Gazvesi'nden sonraya koymuştur.

Buhârî, Nadîroğulları Gazvesi bâb başlığında iki ayrı râviden nakille iki farklı tarihe yer verir. Bâbın başında Zührî'ye, sonunda ise İbn İshak'a yer verir. Zührî'ye göre bu gazve Bedir Savaşı'ndan sonra, hicrî altıncı ayın başında ve Uhud Gazvesi'nden önce meydana gelmiştir. İbn İshak'a göre ise Bi'r-i Maûne Vakasıyla Uhud Gazvesi'nden sonradır. Haberlerin nakledişi üslubunda, Buhârî'nin Zührî ile İbn İshak'ın birbirine muhalefet ettiğine dikkat çekme isteği gözlemlenmektedir. Ancak Buhârî'nin iki tarihten birini tercih ettiğine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Şerhlere bakıldığında ise Zührî ve İbn İshak'tan nakledilen tarihlendirmeleri destekleyen iki farklı rivayet görülmektedir.[138]

Zührî'nin tarihlendirmesi "Muhammed b. Dâvud b. Süfyan → Abdürrezzâk → Ma'mer → Zührî" isnadıyla Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik'in, Hz. Peygamber'in ashâbından birinden naklettiği rivayete dayanmaktadır. Bu rivayete göre Kureyş kafirleri, Abdullah b. Übey b. Selûl ve Medine'deki Evs ve Hazrec'den olan putperestlere mektup yazarak onları Hz. Peygamber'e karşı kışkırtırlar. Kureyşli kâfirler, onlardan Hz. Peygamber'i öldürmelerini veya Medine'den çıkarmalarını isterler. Aksi takdirde kendileriyle savaşacaklarından bahsederek tehdit ederler.

Rivayette iki ayrı mektuptan bahsedilmekte olup ilki Bedir Savaşı'ndan öncedir. Hz. Peygamber bu durumdan haberdar olunca Abdullah b. Übey b. Selûl ve diğer putperestlerle konuşarak onları vazgeçirir. Ancak Kureyşliler, Bedir'den sonra Yahudilere ikinci mektubu yazarlar. Bunun üzerine Nadîroğulları suikast için hazırlık yapar. Suikast haberi Hz. Peygamber ve ashâbına ulaştığında, Medine'den birlik tertip edilerek Nadîroğulları'nı kuşatılır. Hz. Peygamber'in anlaşma teklifince bulunsa da Nadîroğulları anlaşmak istemez ve aynı gün kuşatma başlatıldı. Rivayetin bu kısmında

[138] İbn Hacer, *Feth,* XII, 110-112.

savaşın ertesi gününde Kurayzaoğulları üzerine yürüdüğünden, ancak onların anlaşma teklifini kabul etmeleri üzerine geri dönülerek Nadîroğulları muhasarasına devam edildiğinden bahsedilir. Nihayet Nadîroğulları teslim olarak taşıyabilecekleri mallarıyla yurtlarını terk ederler. Geride bıraktıkları Nadîroğulları hurmalığı da Haşr Suresi altıncı ayette belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in özel mülkü olarak kalır. Ancak Hz. Peygamber payını herkese dağıtır. Rivayet burada sona erer. [139]

Zührî'den gelen bu rivayette Bedir Savaşı'ndan sonra yazılan mektupla birlikte Hz. Peygamber'e suikast gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Bu durumda Nadîroğullarının çıkarılması Bedir Savaşı'ndan hemen sonra gerçekleşmiş olmaktadır.

İbn İshak'tan nakledilen rivayete göre ise olay şöyle gerçekleşmiştir:

> "Sonra Hz. Peygamber, Benî Âmir'den Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin (ö. 60/679-60) öldürdüğü iki kişinin diyeti noktasında yardım istemek üzere Nadîroğulları'na doğru yola çıktı. Zira öldürülen iki maktulle aralarında antlaşma vardı. Yezîd b. Rummân'ın (ö.130/747) naklettiğine göre Benî Nadîr ile Beni Âmir arasında anlaşma mevcuttu. Bu sebeple Hz. Peygamber onların yanına iki maktulün diyetini istemek için gittiğinde şöyle söylediler: "Tamam Ebü'l-Kâsım! İstediğin gibi sana yardım edeceğiz." Sonra kendileri aralarında "Bu adamı bir daha bu şekilde bulamayız – ki Hz. Peygamber onların evlerindeki bir duvarın önünde oturmaktaydı- Kim şu evin çatısına çıkar da kayayı onun üstüne atarak bizi bu adamdan kurtarır?" diye konuştular. Nadîroğullarından biri olan Amr b. Cehhâş b. Ka'b bu iş için öne atıldı, "Ben varım!" dedi ve söylenildiği gibi bir kaya atmak üzere evin çatısına çıktı. Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden bir grup da oradaydı ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali de onların içindeydi.
>
> Hz. Peygamber'e [Yahudi] kavminin niyetini bildiren vahiy gelince oradan kalktı ve Medine'ye dönmek üzere yola çıktı. Hz. Peygamber'in geciktiğini gören sahâbîler onu aramaya koyuldular. Medine'den gelmekte olan bir adam görünce ona Hz. Peygamber'i sordular. O da "Medine'nin içinde gördüm" diyerek Yahudilerin Hz. Peygamber'e yapmak istedikleri suikastı anlattı. Hz. Peygamber de onların üzerine yürümek ve savaşmak için hazırlanmalarını emretti."[140]

[139] Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 23; Abdürezzak b. Hemmam, *el-Musannef*, V, 358

[140] İbn Hişâm, *es-Sîre*,, s. 756-7.

İbn İshak'tan nakledilen bu rivayette adı geçen Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Bi'r-u Maûne'de esir alınanlar arasındadır. İbn Ümeyye'nin iki kişiyi haksız yere öldürmesi ise esaretten kurtulup Medine'ye dönmek istediği zaman dilimindedir.[141] Rivayete göre Hz. Peygamber öldürülen bu iki kişinin diyeti için yardım istemek üzere Nadîroğulları'na gitmiş ve kendisine bu esnada suikast düzenlenmiştir. İbn İshak da bu rivayete dayanarak Nadîroğulları Hadisesinin, Maûne vakası, dolayısıyla da Uhud Gazvesi'nden sonra gerçekleştiği kanaatindedir.

Görüldüğü üzere Zührî'yle İbn İshak'ın rivayetleri birbirinden tamamen farklı olup birinde tarihe işaret eden ayrıntılar, diğerinde yer almamaktadır. Bu durumun tabii sonucu olarak da iki farklı tarih ortaya çıkmaktadır. İbn Hacer, meğazî âlimlerinin İbn İshak'a muvafakat etmesine karşın Zührî'nin naklettiği haberin sıhhat bakımından daha sağlam olduğunu söyler. Bununla birlikte, eğer İbn İshak'tan nakledilen haber doğru olursa, bu takdirde Bi'r-i Maûne'nin Uhud'dan sonra gerçekleştiği ittifakla bilindiğinden, İbn İshak'ın tarihini kabul etmek gerektiğini de ekler.[142]

Buhârî, Nadîroğulları kıssası ile ilgiili yalnızca tarihleri nakletmekle yetinmiş, bu tarihler arasında bir tercihte bulunmamıştır. Ancak tarihlendirmede ilk olarak Zührî'den nakilde bulunması ve aradaki ayet fasılasından sonra İbn İshak'ın tercihini belirtmesi, ayrıca Zührî'nin görüşüne uygun olarak Nadîroğulları Hadisesine tasnifinde Bedir'den sonra Uhud'dan önce yer vermesi gibi hususlar, Buhârî'nin Zührî'nin görüşünü benimsediği izlenimini verir. Bununla birlikte başlığında, bâb içerisinde rivayeti olmamasına karşın, İbn İshak'tan gelen haberin içeriği görülmektedir. Hatta başlıkta kullanılan ibareler İbn Hişâm'ın eserindekiyle benzerdir.[143] Ayrıca Buhârî, Bi'r-i Maûne vakasına Uhud'dan sonra yer vermiş ve tarih olarak da Uhud Gazvesi'nden sonraya tekabül eden hicrî dört yılını İbn İshak'tan nakletmiştir. Bu durumda Nadîroğulları Hadisesiyle özleştirilen Bi'r-i Maûne vakası, Uhud Gazvesi'nden sonraya tekabül etmekte ve İbn İshak'ın görüşü daha baskın bir hâl almaktadır.[144] Bunun haricinde Buhârî'nin iki rivayeti de muhtemel olup Buhârî'nin tercih belirtmediği fikri üzerinde kalmak daha isabetli görünmektedir.

---

[141] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 752-4.

[142] İbn Hacer, *Feth*, XII, 112.

[143] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.756.

[144] Önkal, "Bir Siyer Kaynağı Olarak Buhârî: Kitâbu'l Meğâzî Örneği", 79.

Sonuç olarak Buhârî, Zührî ve İbn İshak'tan gelen iki rivayeti de sahih bulması sebebiyle birbirine zıt olmasına rağmen tercihte bulunmamış ve ikisini de nakletmeyi uygun görmüştür. Bu durum Buhârî'nin sahih isnadlı iki rivayeti değerlendirme arzusunu açığa çıkarmaktadır.

### C. Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmesi

Ebû Râfi', asıl adı Abdullah b. Ebi'l-Hukayk olan Nadîroğulları kabilesine mensup bir Yahudidir. Sellâm b. Ebi'l-Hukayk olarak da bilinmektedir. Hz. Peygamber'e düşmanlık beslemesi, Müslümanların aleyhine müşriklere ve diğer düşmanlarına yardım etmesiyle şöhret bulmuştur. Yahudi zenginlerinden olması sebebiyle, maddi yardımları da oldukça fazlaydı. Aynı zamanda Ka'b Eşref (ö. 3/624) gibi Müslümanların aleyhine şiirler de söylerdi.[145] Bu nedenle Hz. Peygamber Abdullah b. Atîk (ö. 12/633) komutasında bir grup sahâbîyi göndermiş ve İslam'a zarar veren bu Yahudi öldürülmüştür.

Ebû Râfi'in ölüm tarihi konusunda farklı görüşler vardır. İbn İshak'a göre Ebû Râfî' müşriklere yardım ederek Hendek ve Kurayza Gazveleri'nin meydana gelmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber de birliği, bu gazvelerden hemen sonra gönderdiği için Ebû Râfi'in ölümü hicrî beş yılına tekabül etmektedir. Vâkıdî'ye göre ise Ebû Râfi', Nadîroğulları'nın sürülmesine sebep olan kişidir. Hayber fethedildikten sonra Hz Peygamber'e kinleri iyice artan Yahudiler Ebû Râfi'in teşvikiyle Nadîroğulları Hadisesinin yaşanmasına sebep olacak suikast girişiminde bulunmuşlardır.[146] Dolayısıyla Vâkıdî'ye göre Ebû Râfi'in ölümü hicrî dört senesindedir.[147] İbn Sa'd ise Ebû Râfi'in Gatafan Kabilesine mensup Arap müşriklerini etrafına toplayarak bir tören düzenlediğini ve Hz. Peygamber'le savaşmaya teşvik ettiğini kaydeder. Bu haber üzerine Hz. Peygamber, Abdullah b. Atîk öncülüğünde bir grup sahâbîyi gönderir ve Ebû Râfi' öldürülür. İbn Sa'd olayın tarihini hicrî altı senesi olarak verir.[148]

---

[145] Buhârî, "el-Meğâzî" 16; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II,70; İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 826.

[146] Vâkıdî, *el-Meğâzî,* VII, 676-7.

[147] Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 4.

[148] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II,70

Siyer âlimlerinin görüşüne nazaran Buhârî, Zührî'den naklen, Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın ölümünün Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden sonra olduğunu söylemekle yetinir. Bâb başlığında sıralama olarak da "Ka'b b. Eşref'in Öldürülmesi" bâbından hemen sonra nakleder. Halîfe b. Hayyât ve İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892-3)[149] eserlerinde, Hayber'in fethinde Ebû Râfi'in kalesinin ele geçirilişinden bahseder, ancak ölümüne dair bilgi verilmez.[150]

*Sahîh-i Buhârî*'de Ebû Râfi'in öldürülmesi hadisesi, Meğâzî bölümünde yer almaktadır. Rivayetin bâb başlığı ise şöyledir:

Ebû Râfi' Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın Öldürülmesi Bâbı

Ona Sellâm b. Ebi'l-Hukayk da denilir. Yahudi olan Ebû Râfi' Hayber'de yaşardı. Onun Hicaz arazisinde [yani Hayber'de] kendisine ait sağlam bir kale içinde ikamet ettiği söylenmektedir.

Zührî, Ebû Râfi'in, Ka'b b. Eşref'ten sonra öldürüldüğünü söylemiştir.

Metinde adı geçen Ka'b b. Eşref de Müslümanlara yönelik hiciv ve tahkir içerikli şiirleriyle ünlenmiş, Ebû Râfi' gibi bir İslam düşmanıydı. Bedir Savaşında müşriklerin ileri gelenlerinin öldürüldüğünü duyduğunda "yerin altı üstünden daha hayırlıdır" demiş ve müşrikleri Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine kışkırtarak şiirlerini de bu yönde yazmıştır.[151]

Kaynaklara bakıldığında Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/827) *el-Musannef*'inde Buhârî'nin Zührî'den naklettiği lafzı destekleyen bir haber görülmektedir.[152] Rivayet, "Ma'mer (ö. 153/770) → Zührî → Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik (ö. 97/715)" tarîkiyle gelmiştir. Metin içerisinde anlatılan bilgiye göre Evs Kabilesi Ka'b b. Eşref'i öldürmüş, bunun üzerine Hazrec Kabilesi de İslam'a benzer bir faydada bulunmak üzere müzakere etmeye başlamışlardır. Zira Evs ve Hazrec Kabileleri hayırda

[149] İbn Ebî Hayseme, *et-Târîh*, s. 82.

[150] Ebû Râfi'in kalesinin ele geçirilmesi, ölümünden çok sonra olup Hayber'in fethi zamanındadır. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 871.

[151] İbn Hişâm *es-Sîre*, s. 826-7.

[152] Abdürrezâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, V, 407.

yarış hâlindeydiler.[153] Daha sonra Hazrec Kabilesi, Ka'b gibi İslam'a olan aleyhtarlığıyla bilinen Ebû Râfi'i öldürme fikrini Hz. Peygamber'e arz etmişlerdir. Hz. Peygamber bu isteği olumlu karşılayarak Abdullah b. Atîk kumandasında bir grubu görevlendirmiştir.[154] Devamında Hayber'de ikamet eden Ebû Râfi'in öldürülmesi anlatılmaktadır. Rivayetin siyak sibakından Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi ile Ebû Râfi'in öldürülmesi arasında uzun bir fasıla bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Siyer müelliflerinden İbn İshak tarîkiyle gelen rivayete bakıldığında onun aynı rivayeti doğrudan Zührî'den aldığı görülmektedir. Metinler arasında önemli bir fark bulunmadığı gibi tarihlendirmeyi etkileyecek bir unsur da bulunmamaktadır. Buna karşın İbn İshak'ın Ebû Râfi'in Benî Kurayza'dan sonra öldürüldüğü kanaatinde olduğu belirtilmişti. Ka'b b. Eşref ise Evs Kabilesi tarafından Uhud'dan önce öldürmüştür. Bu durumda Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi hicrî üç senesinden önceye tekabül etmektedir. Olaylar arasındaki zaman farkı da iki yıl kadar olmaktadır. Tarihlendirme farkını ortaya çıkaran etken, metne yöneltilen farklı manalardır. Zira Hazrec'in Hz. Peygamber'den izin istemesi, Abdullah b. Atîk öncülüğünde grubun yola çıkması gibi olayların tarihi belirtilmemiştir. Arada zaman dilimlerinin bulunması da bulunmaması da ihtimal dâhilindedir.

Buraya kadar elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Zührî rivayetinde Ebû Râfi'in Hendek Gazvesi'yle olan bağlantısına değinilmediğinden, Ka'b b. Eşref ile Ebû Râfi'in öldürülmesi olaylarının art arda gerçekleştiği izlenimini uyandırmaktadır. Buhârî tercihinde buna dayanmış olabileceği gibi, ihtilaflara değinmeksizin Zührî rivayetinde yer alan zahirî manaya da tutunmuş olabilir. Diğer taraftan Buhârî'nin Meğâzî bölümünün tamamına kıyasla sınırlı sayıda olayı tarihlendirildiği göz önünde bulundurulursa, Ebû Râfi'in öldürülmesi gibi diğer olaylara nazaran daha az öneme sahip bir hadiseye düşülen kaydın itiraz kabilinden olabileceği daha makul gözükmektedir. Ancak zikredilen hususlar ihtimallerden ibaret olup delillendirebilecek yeterli bulgunun elde edilemediği de ifade edilmelidir.

[153] Rivayette bu durum şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Evs Kabilesi'nin yaptığı her hayırlı işi gördüğünde Hazrec Kabilesi, "İslam'a hizmet noktasından bizden faziletli olmanıza izin veremeyiz" derdi. Hazrec hayırlı bir iş yaptığında ise benzer lafzı Evs Kabilesi söylerdi."

[154] İfadenin Arapçası "فخرج اليهم رهط" şeklindedir. Olayların art arda anlatılması, tarihe işaret tek delil olmaktadır.

### D. Hendek Gazvesi

Hendek, Müslümanlarla Mekkeli müşrikler ve onların müttefikleri arasında gerçekleşen bir savaştır. Müslümanların Medine'yi savunma amacıyla etrafına hendekler kazmasından ötürü bu ismi almıştır. Kur'an-ı Kerîm'de bu olaydan Ahzâb Sûresi'nde bahsedilmesi ve yirminci ayetinde "ahzâb" kelimesinin kullanılması sebebiyle bu gazveye "el-Ahzâb" da denilmektedir.

*Sahîh-i Buhârî*'de Meğâzî bölümünün "Hendek Gazvesi" bâbında bu gazveden bahsedilmektedir. Haberin metni şu şekildedir:

> Hendek Gazvesi Bâbı ki buna "el-Ahzâb" da denilmektedir
>
> Musâ b. Ukbe, bu gazvenin, hicrî dört yılının Şevval ayında gerçekleştiğini söylemiştir.
>
> "Yâ'kûb b. İbrahim (ö. 252/866) → Yahya b. Saîd (ö. 198/813) → Ubeydullah (ö. 147/764) → Nâfi' (ö. 117/735)→ İbn Ömer (ö. 73/693)" isnadıyla nakledildiğine göre:
>
> Hz. Peygamber Uhud Gazvesi günü [ordu içerisinde] Abdullah b. Ömer'i gördü. Henüz on dört yaşındaydı. Hz. Peygamber onun İbn Ömer'in savaşa katılmasına izin vermedi. Hendek Gazvesi günü Hz. Peygamber [ordu içerisinde] İbn Ömer'i yeniden gördü, o bu sefer on beş yaşındaydı ve savaşa katılmasına izin verdi.[155]

Buhârî Hendek Gazvesi'nin tarihini, Musa b. Ukbe'den rivayet etmiştir. Bu tarih, İbn İshak'ınkinden farklıdır. İbn İshak'a göre Hendek Gazvesi, hicrî beş yılı Şevval ayındadır. Siyer müelliflerinin görüşü de bu doğrultudadır. Fesevî, Zührî'ye dayandırdığı rivayetle Hendek Gazvesi'nin Uhud'dan iki yıl sonra, hicrî dört yılında gerçekleştiğini söyler.[156] Fesevî Zührî'den naklen Uhud, Bedir'den altı ay sonra, Ahzab/Hendek Savaşı ise Uhud'dan iki yıl sonra demektedir. İbn Ebû Hayseme ise hicrî beş yılında gerçekleşen olaylar arasında yer verir. İbn Ebû Hayseme'nin eserinde yer verdiği nakillerde ise tarih bulunmamakta, yalnızca Şevval ayında gerçekleştiğinden bahsedilmektedir.[157]

---

[155] Buhârî, "el-Meğâzî" 30 (Hadis no: 4097).

[156] Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 285-6

[157] İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh*, II, 10.

Muhammed Hamidullah, Belâzurî'de yer alan hicrî beş yılı Şaban ayı tarihini[158] tercih ettiğini belirterek tarih seçimi noktasındaki ayrılığın hicrî takvimin başlangıcındaki farklı görüşlerden kaynaklandığını, aslında bir ihtilafın bulunmadığını belirtir. Buna göre hicrî takvimi hicretten bir yıl önce başlatanlar için Hendek Gazvesi'nin tarihinin hicrî altı olması gayet tabii bir sonuçtur.[159]

Buhârî'nin Hendek Savaşının tarihi konusunda noktasındaki dayanağı bâbın altında naklettiği ilk rivayettir. Bu habere göre İbn Ömer, Uhud Gazvesi'nde on dört yaşındadır. Uhud Gazvesi'nin tarihi, şâz birkaç görüş hariç ittifakla hicrî üç yılının Şevval ayındadır.[160] İbn Ömer'in, kendisine savaşma izni verilen Hendek Gazvesi'nde on beş yaşında olduğu göz önünde bulundurulursa, Hendek Gazvesi'nin tarihi hicrî dörde tekabül edecektir. Nitekim Buhârî'nin de görüşü bu yöndedir.

*Sahîh-i Buhârî*'de yer alan İbn Ömer ile ilgili haber, İbn İshak tarafından da nakledilmiştir. Ancak İbn Ömer'in Uhud Savaşı'na katılmasına izin verilmediğinde kaç yaşında olduğu belirtilmemiş, yalnızca Hendek Savaşı'na 15 yaşındayken katılabildiği ifade edilmiştir.[161] Bu durumda İbn İshak için bir yıllık fasıla söz konusu olmamaktadır. Ancak Buhârî, İbn Ömer rivayetinin zahirinde belirtilen rakamlara dayanmış ve iki gazve arasında bir yıl olduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla da Musâ b. Ukbe'nin görüşünü tercih ederek İbn İshak'ın kanaatini zikretmemiştir.

Beyhakî, İbn Ömer hadisinin sıhhati ve diğer rivayetlerin zayıflığı sebebiyle Hendek Savaşı'nın hicrî 4/626 yılında gerçekleştiğini kabul edenlerin delillerini daha kuvvetli bulsa da hicrî beş yılında olmasının doğruya daha yakın olduğunu ifade etmiştir. İhtilafı gidermek adına şöyle yorumlamıştır: İbn Ömer, Uhud Savaşı'nda on dördüncü yaşına yeni girmiş, Hendek Savaşı'nda ise on beşini tamamlamak üzere olabilir. İbn Ömer, durumunu aktarırken genel tabirler kullandığı için bu ayrıntıya değinmemiştir.[162] Bu durumda iki savaş arasında iki yıl olur ve Uhud Savaşı da hicrî beş senesine tekabül

[158] Belâzûrî, *Ensâb*, I, 343. Hamidullah Hicri 5/627 Şaban ayı olarak belirmişse de Belâzürî'nin (ö. 279/893) eserinde hicrî 5 Zilkade ayı olarak geçmektedir.

[159] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 242.

[160] İbn Hacer, *Feth*, XII, 141.

[161] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 654.

[162] Beyhakî, *es-Sünen*, VI, 93.

eder. İbn Hacer bu ihtimalin varlığında İbn Ömer hadisinin Hendek Gazvesi tarihini belirlemede delil olamayacağını söyler.[163]

Meselenin çözümü adına yapılan teviller değerlendirme dışında tutulduğunda Buhârî'nin siyer konulu rivayetleri nakletmedeki yöntemi daha belirgin şekilde ortaya çıkmış olacaktır. Buna göre Buhârî, yine elinde bulunan ve sıhhatine güvendiği bir hadisin, muhtemel manalarına takılmadan zahirine göre hükmetmiş ve görüşüne uygun düşen Musâ b. Ukbe rivayetine bâb başlığında yer vermiştir. Bu şekliyle İbn İshak'ın görüşüne de karşı çıkmış olmaktadır. Benzer bir durum "Ebû Râfi'in öldürülmesi" başlığında da zikredilmişti.

### E. Zâtürrikâ' Gazvesi

Zâtürrikâ' Gazvesi, Müslümanlarla Gatafan Kabilesinin bazı kolları arasında meydana gelip herhangi bir çarpışmanın yaşanmadığı gazvedir. Rivayetlere göre Medine'ye gelen bir tüccar, Gatafân Kabilesinden Enmâr, Muhârib ve Sa'lebeoğulları'nın Müslümanlara saldırmak üzere Necd Bölgesinde toplandığını haber verir. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, Müslümanlardan bir ordu tertip ederek düşmanın toplanma yeri olan Zâtürrikâ' mevkiine doğru yola çıkar. Müslümanlar bölgeye vardıklarında düşmanın etrafa dağılıp çevredeki tepelere kaçmış olduğunu görürler. Gazvede herhangi bir çarpışma meydana gelmez, ancak Müslümanların gerçekleşebilecek ani bir saldırıyla tuzağa düşmekten korkmaları sebebiyle Hz. Peygamber ilk kez bu savaşta ashâbına korku namazı kıldırır.[164]

Zâtürrikâ' Gazvesi'nin tarihi konusunda farklı kanaatler mevcuttur. İbn İshak'a göre bu gazve hicretin dördüncü yılında olup Nadîroğulları Gazvesi'nden hemen sonradır.[165] Vâkıdî[166] ve İbn Sa'd'a[167] göre ise hicrî beş yılında gerçekleşmiştir. Siyer

[163] İbn Hacer, *Feth*, XII, 240.

[164] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 46-7; Vâkıdî, *el-Meğâzî* I, 395-6.

[165] İbn Hişâm *es-Sîre*, s. 767.

[166] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 47.

[167] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 395.

müellifleri gazvenin tarihinde ihtilaf etseler de genel olarak Hayber'den önce oluşu konusunda müttefiktirler.[168]

Buhârî ise bu konuda siyer âlimlerinden farklı bir kanaate sahiptir. Buhârî'nin Zâtürrikâ' Gazvesi'nin, Hayber'den sonra gerçekleştiğini kabul etmesi sebebiyle tarihi hicrî yedi senesine tekabül etmektedir. Buhârî'nin çağdaşlarından Fesevî, İbn İshak'tan naklen, Hz. Peygamber'in Benî Nadîr olayından sonra bir buçuk ay kadar Medîne'de kalıp savaşmak üzere Necd yönüne Muharib ve Sa'lebe Kabileleri üzerine yürüdüğünü, bu savaşa Zâtürrikâ Gazvesi adının verildiğini aktarır.[169] İbn Ebî Hayseme de aynı rivayete hicrî dört yılında gerçekleşen olaylar arasında yer verir.[170] Dolayısıyla Fesevî ve İbn Ebî Hayseme de İbn İshak'ın yaptıkları nakillere dayanarak, İbn İshak'la aynı görüşü savunmaktadırlar.

*Sahîh-i Buhârî* içerisinde gazvenin tarihine işaret eden rivayetler, Meğâzî bölümünün "Zâtürrikâ' Gazvesi" başlığı altında verilmiş olup *Sahîh*'in farklı bölümlerinde mükerrerleri bulunmamaktadır. Buhârî, gazvenin tarihini verirken diğer gazvelerde olduğu gibi herhangi bir râviden nakilde bulunmaz, yalnızca kendi kanaatini belirtir ve gazvenin Hayber'den sonra gerçekleştiğini ifade eder.[171] Görüşünü delillendirmek üzere bâb başlığı altında, Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ö. 42/622-3) bu gazvede bulunduğunu gösteren bir haber nakleder. Ayrıca başlıkta zikretmemesine rağmen bâbın sonunda Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) de gazvede bulunduğunu ifade eden başka bir rivayetle de görüşünü destekler.

Zâtürrikâ' Gazvesi bâbında yer alan kronolojiye temas eden ilgili haberler şu şekildedir:

---

[168] İbn Hacer, *Feth,* XII, 290. İbn Hacer, tek istisnanın Musa b. Ukbe olduğunu, onun da tarih noktasında tereddüt ederek birden fazla ihtimal zikrettiğini söyler. *Fethu'l-bârî*'de nakledilen Musa b. Ukbe'nin ifadesi şu şekildedir: "Zâtürrikâ'ın tarihi noktasında emin değilim, Bedir'den önce mi sonra mı, yoksa Uhud'dan önce veya sonra mı?" Ancak Hendek Gazvesi zamanında korku namazına dair şer'î bir hüküm yoktu. Buna karşın Zâtürrikâ' Gazvesi'nde korku namazının kılındığı kesin olarak bilmektedir. Dolayısıyla Zâtürrikâ'ın Hendek'ten önce olması mümkün olmamaktadır. (İbn Hacer, *Feth,* XII, 291)

[169] Fesevi, *el-Marife*, III, 281. Burada Fesevî'nin kronoloji konusunda dikkatli davranmadığına da değinilmesi gerekmektedir. Zira Fesevî, Nadîroğulları Hadisesinin tarihinde Zührî'nin hicrî iki senesi görüşünü daha uygun bulmuştu. Zâtürrikâ' Gazvesi'nde ise açıklama yapmaksızın doğrudan İbn İshak'ın görüşünü "Benî Nadîr olayından bir buçuk ay sonra" olarak aktarmıştır. Tarihi akış, râvilere dikkat edilmeden Fesevî üzerinden takip edildiğinde, Benî Nadîr olayı da hicrî ikiye tekabül eder ve rivayetler arası tarih karmaşası ortaya çıkar. Oysa Zâtürrikâ'nın Gazvesi'nin tarihi tespit edilirken haberi aktaran râvi İbn İshak'ın hicrî 4/626 yılındaki görüşüyle birlikte dikkate alınmalıdır. Yani Zâtürrikâ' hicrî 4/626 gerçekleşen Benî Nadîr'den bir buçuk ay sonra meydana gelmiştir. Ancak Fesevî, tarih vermek yerine, sadece tarihe dair rivayeti aktarmakla yetinmiştir.

[170] İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh,* II, 8.

[171] Buhârî, "Meğâzî" 32.

Zâtürrikâ‘ Gazvesi

(Bâb başlığı) "… Bu gazve Hayber Gazvesi'nden sonradır. Çünkü Ebû Musa [el-Eş'arî] [Habeşistan'dan] Hayber'den sonra gelmiştir."

…

Muhammed b. el-Alâ (ö. 247/862) → Ebû Üsâme (ö. 201/816) → Büreyde b. Abdullah b. Ebî Bürde (ö.?) → Ebû Bürde (ö. 103/721) → Ebû Musa [el-Eş'arî] şöyle demiştir:

Biz [Eş'arîler], Hz. Peygamber'le beraber altı kişilik bir grup olarak gazveye çıktık. Sırayla bindiğimiz bir devemiz vardı. [Uzun yol yürümekten] ayaklarımızda yaralar olmuştu. Benim ayaklarım yaralandı ve tırnaklarım kırıldı. Bizler ayaklarımıza bez parçaları sarıyorduk. Ayaklarımıza bu şekilde bez parçaları sardığımız için bu sefere "Zâtürrikâ‘ Gazvesi" ismi verildi.[172]

…

[Nitekim] Ebû Hüreyre de 'Necd Gazvesi'nde Hz. Peygamber ile korku namazı kıldım' demiştir. Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in yanına Hayber günlerinde gelmiştir."[173]

4128 numaralı hadisin isnadında yer alan Ebû Musa ile bâb başlığında kendisinden nakilde bulunulan, ancak kronolojiye işaret etmemesi sebebiyle aktarılmayan haberin senedindeki Ebû Musa'nın[174] birbirinden farklı kişiler olduğunu belirtmek gerekir. Aksi takdirde rivayetlerin çeliştiği zannı oluşacaktır. Apaydın bu karışıklığa dayanarak, yukarıdaki senedde yer alan Ebû Musa'nın, el-Eş'arî değil, el-Ğafîkî olduğunu savunur. Diğer rivayette senedin sonunda yer alan ve Ebû Musa'nın kendisinden naklettiği Câbir b. Abdullah'ın (ö. 78/697) yukarıdaki rivayette düştüğünden, Buhârî'nin ise bunu fark etmediğinden bahseder. Bu durumda Buhârî'nin gazveyi Hayber'den sonra kabul etmesine sebep olan en önemli delili ortadan kalkmış olur. Apaydın'ın bu iddiasındaki temel sebep, gazvenin hicrî yedinci yılında olmasını mümkün

[172] Buhârî, "Meğâzî", 32. (Hadis no:4128)

[173] Buhârî, "Meğâzî", 32. (Hadis no:4137)

[174] İbn Hacer, *Feth*, XII, 297. Bâb başlığında nakledilen haber şöyledir: "Bekir b. Sevâde → Ziyâd b. Nafi' → Ebû Musa → Câbir senediyle; Hz. Peygamber Muhârîb ve Sa'lebe günleri sahâbîlerine namaz kıldırmıştır." Bu rivayette bahsedilen Ebû Musa hakkında İbn Hacer'in naklettiğine göre üç görüş bulunmaktadır. Yorumlardan biri "Tabîî olarak bilinen Ali b. Rebâh'tır", diğeri "Müslim'in rivayette bulunduğu asıl adı Mâlik b. Ubâde olan ve sahâbî olarak bilinen Ebû Musa el-Ğafıkî'dir" , sonuncusu ise "Mısırlı olup adı bilinmemekte" şeklindedir. Ayrıca İbn Hacer, Buhârî'nin bu bâb dışında Ebû Musa'dan rivayette bulunmadığını aktarır. Ancak her hâlükârda Ebû Musa el-Eş'arî olmadığını vurgulamak gerekir. Zira rivayet "sahâbîlerine kıldırmıştır" şeklindedir. Oysa ana metinde verilen rivayet, Ebû Musa'nın savaşta bizzat bulunduğunu göstermektedir. Korku namazı ise bütün sahâbîlerin katılmasıyla nöbetleşe kılınmaktadır. Eğer yukarıda yer alan rivayetteki Ebû Musa, el-Eş'arî olsaydı, savaşta bulunması sebebiyle "biz kıldık" sigasıyla konuşması daha uygun olacaktı. Ayrıca bu rivayetteki Ebû Musa, haberi Câbir b. Abdullah isimli sahâbîden nakletmektedir. İkinci râviinin tabiin tabakasından olması daha muhtemeldir.

görmemesindedir.[175] Ancak bu, delillendirilmesi zor bir iddiadır. Zira Apaydın yukarıda yer alan rivayette, Câbir'in düştüğüne işaret edebilecek herhangi bir nüsha veya şerhe dayanmamış, iki rivayetin benzerliğinden faydalanmıştır. Herhangi bir müstensih veya râvi hatasının belirtilmediği, hiçbir şârihin işaret etmediği bir hatanın, farklı bir delile dayandırılmaksızın ifade edilmesi, iddiayı zayıflatmaktadır.

Bâbın Ebû Hüreyre'den nakledilen diğer rivayeti ise muallak olarak verilmiştir. İbn Hacer, haberin muttasıl isnadının Ebû Davud (ö. 275/889)[176], Tahâvî (ö. 321/933)[177], İbn Hibbân (ö. 354/965)[178] ve tarafından nakledildiğini belirterek müşterek kısmını şu şekilde zikreder:[179]

"Ebi'l-Esved (ö. 131/749) → Urve b. ez-Zübeyr → Mervân b. el-Hakem (ö. 65/685) → Ebû Hüreyre"

Rivayetin ilgili kısmı ise şöyledir:

> "Mervan b. Hakem, Ebû Hüreyre'ye 'Hz. Peygamber'le korku namazı kıldın mı?' dedi. Ebû Hüreyre 'Evet' cevabını verince, Mervan 'Ne zaman?' diye sordu. Ebu Hüreyre, 'Necd Gazvesi yılında' dedi.

Ayrıca bu rivayet, İbn Hacer'in zikrettiklerinin haricinde Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i[180] Nesâî'nin *es-Sünen*'i[181] ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *es-Sahîh*'inde[182] de aynı isnad ve metinle yer almaktadır. Rivayetin pek çok sahih kaynakta yer almasından anlaşılacağı üzere, Buhârî'nin kendi şartlarına uymaması sebebiyle muallak olarak nakletmesine karşın bu rivayet muhaddisler nezdinde makbul bir rivayettir.

İlk rivayette Ebû Musa, savaş esnasında başlarına gelen bir olaydan ötürü gazvenin "Zâtürrikâ'" olarak isimlendirildiğinden bahsetmektedir. Bu haber Buhârî'nin, Zâtürrikâ' Gazvesi'nin Hayber'den sonra gerçekleştiği görüşünün en önemli delilidir. Zira bâb başlığında da açıkladığı üzere Ebû Musa, Hayber günlerinde Hz. Peygamber'in

---

[175] Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 574-5.

[176] Ebû Dâvûd, "Salâtu's-sefer", 283.

[177] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 314.

[178] İbn Hibbân, *es-Sahîh*, VII, 620. İbn Hibbân'ın isnâdı İbn Hacer'in zikrettiğinden farklı olup gazve adı olarak da "Necd" kelimesi kullanılmamıştır.

[179] İbn Hacer, *Feth*, XII, 313.

[180] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 12.

[181] Nesâî, "Salâtu'l havf", 18.

[182] İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, I, 663.

yanına gelerek Müslüman olmuştur ve bu rivayette onun gazvede bizzat bulunduğunu gösteren bir haberdir. Dolayısıyla Hayber'den önce gerçekleşen bir savaşta Ebû Musa'nın Müslümanlarla birlikte yer alması düşünülemez.

Buhârî, bâbın sonunda naklettiği rivayette ise Ebû Hüreyre'nin, gazvenin gerçekleştiği Necd Bölgesinde Hz. Peygamber'le birlikte korku namazı kıldığını aktarır. Aslında haberin Zâtürrikâ' Gazvesi bâbında yer alma sebebi, metinde korku namazından bahsedilmesinden ötürüdür. Çünkü Zâtürrikâ' Gazvesi de Necd Bölgesinde gerçekleşmiş ve burada korku namazı kılınmıştır. Ancak Buhârî, rivayeti nakletmekle yetinmemiş, Ebû Hüreyre'nin de Ebû Musa gibi Hayber günlerinde Müslüman olduğunu söyleyerek gazvenin Hayber'den sonra gerçekleştiğini ikinci kez vurgulamıştır.

Buhârî, Hayber Gazvesi bâbında Ebû Musa'nın Hayber'e gelerek Müslüman olduğu, Ebû Hüreyre'nin ise gazvede bulunduğuna dair rivayetler nakletmiştir.[183] Ancak bâb başlığında yalnızca Ebû Musa'yı zikretmiş, Ebû Hüreyre'ye dair yorumunu ise rivayetin devamına ekleyerek belirtmiştir.[184] Bununla birlikte bâb içerisindeki rivayetler arasında Buhârî'nin delil olarak kullanabileceği ancak herhangi bir yorum yapmadığı Abdullah b. Ömer rivayeti de bulunmaktadır.[185] Bu rivayete göre İbn Ömer de Zâtürrikâ' Gazvesi'nde bulunmuştur. İbn Ömer'in ilk gazvesinin Hendek Savaşı olduğu düşünüldüğünde[186] bu rivayet, İbn İshak'ın Zâtürrikâ'ı Hendek'ten önce kabul etmesine karşı üçüncü bir delil olur. Ancak Buhârî, iki delili daha kuvvetli ve yeterli bulması veya Hayber'den sonra oluşuna tam olarak delalet etmemesi gibi muhtemel sebeplere binaen bu haber hakkında bir şey söylememiştir.

Bir kısım Buhârî şârihleri, zikredilenler haricinde Zâtürrikâ'ın hicrî yedi yılında gerçekleştiğine dair bâb içerisinde nakledilen bir rivayeti de Buhârî'nin görüşünü desteklemek için delil olarak kullanmışlardır. Câbir b. Abdullah'tan nakledilen haberin metni, "Hz. Peygamber **yedinci gazvesi** Zâtürrikâ'da korkmuş olan sahâbîlerine namaz

[183] Buhârî, "Meğâzî", 39.

[184] Buhârî şârihlerinden İbn Hacer ve Aynî, Ebû Musa'nın Hayber'den sonra Müslüman olması sebebiyle Zâtürrika'ın tarihini konusunda Buhârî'yle hem fikirdirler. Ancak Ebû Hüreyre'nin Hayber'den önce gelmiş olmasının muhtemel oluşundan ötürü tarih noktasında delil olamayacağını ifade ederler. (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 313; Aynî, *Umdetül-kârî*, XVII, 200.) Buhârî'nin bâb başlığında Ebû Hüreyre'yi zikretmemesinin sebebi bu ihtilaftan ötürü de olabilir. Ancak Buhârî'nin delil görmesi sebebiyle ihtilaflara değinilmeyecektir. Zira girişte de belirtildiği üzere, araştırmanın hedefi Buhârî'deki problemleri çözmek değil, Buhârî'nin rivayetteki tercihini yorumlamak, yani Buhârî'yi anlamaktır.

[185] Buhârî, "Meğâzî", 39. (Hadis no: 4132) Bu konuya dikkat çeken şârih İbn Hacer'in yorumu için bk. İbn Hacer, *Feth*, XII, 293.

[186] Buhârî, "Meğâzî", 30. (Hadis no: 4097)

kıldırdı" şeklindedir. Metinde yer alan "yedinci gazve (في غزوة السابعة)" tabiri Kirmânî (ö. 786/1384)[187] ve diğer bazı şârihlere göre "yedinci sene" şeklinde de takdir edilebilmiştir.[188] Nitekim Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan rivayette aynı ifade "hicri yedi senesi" şeklinde gelmiştir.[189] Ancak İbn Hacer bu görüşü sıkıntılı bulur. Zira haberin metninden çıkan mana bu olsaydı, Buhârî, Ebû Musa ve Ebû Hüreyre rivayetlerini delil getirmekle uğraşmazdı. Bu nedenle İbn Hacer'e göre yedinci gazve olmasını daha makul bulur. Nitekim yedinci gazve oluşu da kendisinde çarpışmanın meydana geldiği savaşlar sıralandığında Hayber'den sonrasına tekabül etmektedir.[190]

Belirtilmesi gereken bir diğer husus Buhârî'nin, Zâtürrikâ' Gazvesi'nin Hayber'den sonra olduğunu söylemesine rağmen ilgili bâbı Hayber'den söz eden bâbın öncesine koymasıdır. İbn Hacer Buhârî'nin bu tercihindeki sebebi anlamadığını ifade etmekle birlikte üç ihtimal zikreder: İlki Buhârî'nin farklı düşünmekle birlikte siyer âlimlerinin görüşüne de yakın olduğunu belirtmek adına böyle davranmış olabilir. İkincisi, râvilerden kaynaklı bir hata olabileceği, üçüncüsü ise Beyhakî'nin[191] belirttiği üzere biri Hayber'den önce diğeri Hayber'den sonra olmak üzere iki farklı Zâtürrikâ' Gazvesi'nin varlığına işaret etmeyi istemesi ihtimalidir.[192]

İhtimaller değerlendirildiğinde ilk görüşün makul olmayacağı aşikârdır. Siyer âlimlerinin görüşünü benimsemiş olsaydı bunun hilafına görüş beyan ederek delillendirmeye çalışması makul olmazdı. Ayrıca Buhârî, tarih noktasında kaynak olarak kullandığı İbn İshak'tan, Zâtürrikâ' Gazvesi başlığında savaş olmadığına ancak korku namazı kılındığına dair rivayetler aktarmıştır. Buna mukabil gazvenin tarihini nakletmeyi tercih etmemiştir. Bu durum, Buhârî'nin, İbn İshak'ın görüşünü desteklemediği şeklinde de anlaşılabilir. Diğer taraftan İbn Hacer'in bu ihtimali dikkate alması, Buhârî'nin kendi

---

[187] Kirmânî, *Kevâkibü'd-derârî*, XVI, 42.

[188] İbn Hacer, *Feth*, XII, 296.

[189] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 80. Ancak İbn Hacer, *Müsned*'de yer alan ibareyi "كانت صلاة الخوف في السابعة" şeklinde aktarmış ve bu rivayetin yedinci seneye olan delaletinin Buhârî'nin ifadelerinden daha zayıf bir delil gördüğünü söylemiştir. Oysa *Müsned*'de yer alan haberin metni "كانت صلاة الخوف السنة السابعة" şeklindedir. *Fethu'l-bârî* nâşirleri de bu meseleye dikkat çekmiştir (bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî,* XII, 296 ve dipnot bilgisi).

[190] İbn Hacer, buradaki gazvelerden kastın Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı savaşlar olduğunu özellikle vurgulamıştır. Zira Hz. Peygamber'in katılmadığı savaşlar dâhil edildiğinde Zâtürrikâ' Uhud'dan öncesine tekabül eder ki Ebû Musa'nın tereddüdünden başka bu görüşe sahip olan biri bilinmemektedir. Hz Peygamber'in katıldığı savaşların sıralamasını ise şu şekilde yapmıştır: 1- Bedir Gazvesi, 2- Uhud, 3- Hendek, 4- Kurayza, 5- Müreysi', 6- Hayber ve 7- Zâtürrikâ'.

[191] Beyhakî'ye ait eserler tarandığında bu görüşüne dair bir bulguya rastlanılmamıştır.

[192] İbn Hacer, *Feth,* XII, 290.

görüşü farklı olmakla birlikte siyer ve meğazî âlimlerinin delillerini de dikkate alarak iddialarının muhtemel olduğunu göstermek istediği şeklinde anladığı da düşünebilir.

İkinci ihtimal olan râvi veya istinsah hataları iddiasının ise ucu açıktır. Ancak bu iddia, farklı bir delille desteklendiğinde dikkate alınabilir veya hiçbir cem‘ ihtimalinin kalmadığı durumlarda kendisine başvurulabilir. Bu nedenle istinsah hataları konusu ayrı bir başlık altında ele alınarak kronoloji rivayetlerindeki râvi ve müstensih hataları genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Üçüncü ihtimal ise şârihler tarafından tartışılmıştır. Aslında tarih noktasındaki ihtilafın çözülmesi adına olayın birkaç kez gerçekleştiği sonuca varılması, şârihlerin takip ettikleri bir yöntemdir.[193] Ayrıca o dönem şartlarında pek çok gazveye gidilmesi ve bunun dar bir alanda meydana gelmesi, aynı yerlere birkaç kez gidilmiş olunabileceği ihtimalini düşündürmektedir ki her râvi rivayetinde kendisinin katıldığı gazveden haber vermiş olmaktadır. Bunun sonucu olarak bazı delillere tutunulmuş ve Zâtürrikâ‘ın da tekraren yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir görüşe göre Ebû Musa rivayetinde geçen ve asker sayısının azlığına işaret eden “altı kişilik bir gruptuk” ifadesi, Ebû Musa’nın katıldığı gazvenin, korku namazı kılınan Zâtürrikâ‘dan farklı olduğunu izlenimini vermektedir. Ancak İbn Hacer, bu rakamın Hz. Peygamber’in beraberinde bulunan sahâbenin tamamına değil de bir kısmına işaret edilmiş olabileceğinden ötürü bu hususta bir delil olamayacağını söyler.[194]

Olayın birden fazla gerçekleştiğine dair ikinci delil ise gazvenin “Zâtürrikâ‘” olarak isimlendirilmesine ilişkin aktarılan rivayetlerdeki farklılıktır. *Sahîh-i Buhârî*’de yer alan Ebû Musa tarafından nakledilen isimlendirme sebebinin “askerlerin çölde yürümekten yaralanan ayaklarına bez parçaları sarmaları” şeklinde olduğu ifade edilmişti. Ancak bu bilgi siyer kitaplarındakinden farklıdır. Buna karşın siyer kitaplarında da ortak bir görüş mevcut değildir. Vâkıdî’ye göre bölgede üzerinde yama gibi kırmızı, siyah ve beyaz kısımlar olan bir dağın yer aldığı için,[195] İbn Sa‘d’a göre arazisinin yamalı gibi siyahlı beyazlı görünmesi sebebiyle,[196] İbn İshak’a göre ise Zâtürrikā‘ adlı bir ağaç

[193] Yıldırım, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, s. 19-21.

[194] İbn Hacer, *Feth,* XII, 294.

[195] Vâkıdî, *el-Meğâzî,* I, 395.

[196] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, II, 47.

bulunduğu veya bu gazve sırasında sancaklara yamalar konulmasına dayanarak[197] Zâtürrikâ‘ ismi verilmiştir.[198] Diğer taraftan gazvenin isimlendirilmesine dair aktarılan birbirinden farklı bu rivayetlere, râvilerin kendi görüşü olabileceği şeklinde bakıldığında, ihtilaflar bir ölçüde makul ve mümkün görülebilir.

Sonuç olarak Buhârî'nin kendisine ulaşan sahih rivayet metinlerini, bütün siyer müelliflerinin görüşlerinin hilafına olacak suretiyle kullandığı ve bunu bâb başlığında ifade ederek itirazını ortaya koymak istediği söylenebilir. Çünkü Buhârî gibi bir muhaddis nazarında, sahih bir hadis metninin hilafına olacak görüşlerin hükmü makbul değildir

## F. Mustalikoğulları (Müreysi‘) Gazvesi ve İfk Hadisesi

### 1. Müreysi‘ Gazvesi

Huzâa Kabilesinin Benî Mustalik koluna karşı düzenlenmiş bir gazvedir. İbn Hişâm haricindeki siyer/meğazî kitaplarında Müreysi‘ adıyla anılmaktadır. Buhârî de şöhret bulduğu ismi dikkate alarak, belki de Zührî'nin rivayet metninde yer alan Müresi‘ kelimesine dayanarak, naklettiği haberlerde geçmemesine rağmen, bâb başlığında bu isimden bahsetmiştir.[199] Müreysi‘ ise Huzaa ile Fer‘ denilen mekan arasında bir suyun adıdır.[200]

İbn Hişâm'da yer alan rivayete göre, Hz. Peygamber'e Mustalikoğulları'nın Hâris b. Dırâr komutasında bir orduyla Medine'ye saldırmak üzere toplandığı haber verilir. Haris b. Dırâr, Peygamber Efendimizin savaşta esir alındıktan sonra hürriyetini vererek nikahlandığı Hz. Cüveyriye'nin babasıdır. Haber, Medine'ye ulaşınca Hz. Peygamber ordusuyla yola çıkar ve Müreysi‘ denilen bir suyun yakınında iki ordu karşılaşır. Meydana gelen savaşta İslam ordusu zafer kazanınca, Mustalikoğulları'nın geride bıraktığı her şey ganimet olarak alınır.[201]

---

[197] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 768.

[198] Olaylarda teaddüt (bir olayın birden fazla kere meydana gelmesi) meselesini inceleyen Hamza Bekrî'nin, incelediği rivayetler arasında Zâtürrikâ'ya yer vermediğini burada ifade etmek gerekir (Bk. Hamza Bekrî, *Teaddüdü'l-hâdise fî rivâyâti hadîsi'n-Nebevî*, Katar:Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye 1434/2013)

[199] Bu durumun da Buhârî'nin tercihini yansıttığı ifade edilebilir. Ukl ve Ureyne Kıssaları bâbında siyer/meğazî kitaplarında "Kürz b. Câbir Seriyyesi" olarak meşhur olmasına rağmen, diğer isminden bahsetmemiştir. Çünkü hadis rivayet metinlerinde bu isim yer almamaktadır.

[200] İbn Hacer, *Feth,* XII, 316.

[201] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 839.

Buhârî, bu savaşa dair rivayetlerini *Sahîh*'inin Meğâzî nakletmiştir. Bâb başlığında gazvenin tarihine dair iki farklı rivayet almaktadır:

"Bu, Müreysi' Gazvesi'dir.

İbn İshak şöyle demiştir: Bu gazve hicrî altıncı yılda meydana geldi.

Musâ b. Ukbe ise şöyle demiştir: [Mustalikoğulları Gazvesi] hicri dörtte olmuştur.

Nu'mân b. Beşîr (ö. 64/684), Zührî'nin şöyle dediğini aktarmıştır: İfk hadisesi Müreysi' Gazvesi'nde olmuştur."[202]

Görüldüğü üzere gazvenin tarihinde ihtilaf vardır. Buhârî bâb başlığında iki farklı tarih nakletmiştir. Ancak İbn Hacer, Musa b. Ukbe'den aktarılan tarihin yazım yanlışı olduğunu, doğrusunun hicrî beş olması gerektiğini belirtmektedir.[203] Fesevî'nin Musa b. Ukbe'den aktardığı rivayete göre de Benî Mustalik Gazvesi hicrî beş yılındadır.[204] İbn İshak'tan naklen hicrî altı yılında gerçekleştiği belirtilen bu gazve, Vâkıdî ve İbn Sa'd'a göre ise göre hicri beş yılı Şaban ayındadır.[205] Dolayısıyla tarih noktasında siyer/meğazî müellifleri arasında da bir ittifak bulunmamaktadır. Halife b. Hayyât[206] ve İbn Ebû Hayseme[207] ise İbn İshak'tan nakilde bulunmaları sebebiyle gazvenin hicrî altıncı yılda gerçekleştiği görüşündedirler.

Müreysi' Gazvesiyle ilişkilendirilen diğer bir olay İfk Hadisesidir. İfk Hadisesini anlatan haber metni içerisinde yer alan Sa'd b. Muâz isimli sahâbînin vefatının Müreysi' Gazvesi'nden önce gerçekleştiği ileri sürülen Hendek Gazvesi'ne tekabül etmesi sebebiyle, bu meselenin incelenmesi ve bulguların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

---

[202] Buhârî, "Meğâzî", 30.

[203] İbn Hacer, *Feth*, XII, 316.

[204] Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 287.

[205] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 404; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 48.

[206] Halîfe, *Târîh*, s. 80.

[207] İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh*, II, 12.

## 2. İfk Hadisesi

İfk Hadisesi Hz. Âişe'ye iftira atılması olayıdır. "İfk" adı, Kur'an- Kerîm'de olayı anlatan Nûr Sûresindeki âyetlerde iki defa geçmektedir.[208] *Sahîh-i Buhârî*'de olay, bâb başlığına uygun olarak parça parça nakledilse de Meğâzî bölümündeki "İfk Hadisesi" ile Tefsîr bölümündeki "Nûr Sûresinin Tefsiri" bâblarında uzun rivayetlerle ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

İfk Hadisesine dair rivayetler *Sahîh-i Buhârî'*de 19 yerde geçmektedir. Rivayetlerin uzunlukları birbirinden farklı olup hadise dokuz ayrı kitapta ve on altı bâb başlığında nakledilmiştir. Ancak araştırmaya konu olacaklar, kronolojiye dair bilgi vermesi sebebiyle, metninde Sa'd b. Muâz'ın (ö. 5/627) yer aldığı dört haberdir. Bu rivayetlerden biri Kitâbü'ş-Şehâdât'da[209] "Kadınların birbirini tezkiye etmeleri", biri Kitâbü'l-Meğazî'de[210] "İfk Hadisesi" başlığı altında, diğeri ise Kitâbü't-Tefsîr'de[211] Nur suresi 11. ayetin tefsirinde iki ayrı tarikle gelmiştir.

*Sahîh-i Buhârî*'de Hz. Âişe'den rivayet edilen habere göre olay şöyle gerçekleşmiştir: Hz Peygamber, Müreysi' Gazvesi'ne çıkacağı zaman âdeti olduğu üzere hanımları arasında kura çekmiş ve kurada Hz. Âişe'nin ismi çıkmıştır. Bu hadise tesettür ayetinin indirilmesinden sonra olduğu için Hz. Âişe devenin hevdecinde, üstü kapalı bir şekilde yolculuk yapmaktaydı. Sefer sırasında ordunun konakladığı bir sırada Hz. Âişe ihtiyacını gidermek üzere konaklanan yerden uzaklaşmış, döndüğü esnada ise kolyesini kaybettiğini fark etmiştir. Bu nedenle geri dönerek kolyeyi aramaya koyulmuştur. Bu esnada ordu, dinlenmeyi bitirerek yola koyulmuş ve etrafı kapalı olan hevdecin içerisinde Hz. Âişe'nin olmadığının farkına varmamışlardır. Hz. Âişe geri döndüğünde ise ordunun gittiğini görmüş ve yokluğunu fark ettiklerinde geri döneceklerini ümit ederek yerinde beklemeye başlamıştır.

O dönemlerde ordunun gerisinde yolu kontrol ederek gelen bir artçı olurdu. Müreysi' Gazvesi'nde bu kişi Safvân b. Muattal'dı (ö. 19/640?). Ordunun gerisini kontrol ettiğinde Hz. Âişe'yi fark etmiş, onu devesine bindirerek orduya yetiştirmiştir. Ancak Medine'de ikamet eden münafıkların başı Abdullah b. Übeyy b. Selûl, bu durumu

[208] en-Nûr 24/11.

[209] Buhârî, "Şehâdât" 15.

[210] Buhârî, "Meğâzî", 32.

[211] Buhârî, "Tefsîr", 244.

kullanarak Hz. Âişe'ye attığı çirkin iftirasını etrafa yaymış, Müslümanlardan bazılarının da bu iftiraya inanmasını sağlamıştır.

Uzun bir süre kendisi hakkında yayılan iftiralardan habersiz olan Hz. Âişe, hastalandığı bir vakitte yanına gelen Ümmü Mistah'tan bu durumu tesadüf eseri öğrenmiştir. Hz. Peygamber, meseleyi istişare etmek için yakınlarından Hz. Ali (ö. 40/661), Üsame b. Zeyd (ö. 54/674) ve Hz. Âişe'nin hizmetçisi Berîre'yle konuşmuştur. Daha sonra ashabıyla bu iftira konusunda istişare etmek üzere Mescid-i Nebevî'de bir konuşma yapmıştır.

Olayın devamı *Sahîh-i Buhârî'*de şu şekilde anlatılmaktadır:

"…

Hz. Peygamber konuşmasın şöyle başladı: "Ey Müslümanlar! Ailem hakkındaki iftirasıyla beni üzüntüye düşüren kişiye karşı bana kim yardım eder? Halbuki, vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu iftira atan kimseler öyle bir kişinin adını verdiler ki ben onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. İsmi söylenen kişi, benimle birlikte olmadığı sürece, ailemin yanına girip çıkmazdı. " demiştir.

Bunun üzerine Ensâr'ın Evs kabilesinin Abdüleşheloğulları kolundan olan Sa'd b. Muâz ayağa kalkarak şöyle söylemiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! [Ailene iftira atanlara karşı] Sana ben yardım edeceğim. Eğer bu iftirayı atan Evs'ten biri ise, ben onun boynunu vururum. Eğer Hazrecli kardeşlerimizden ise, yapılacak işi sen bize emredersin, biz de emrini yerine getiririz."

[Sa'd'a cevap vermek için] Hazrec kabilesinden bir adam ayağı kalktı ki bu kişinin amcasının kızı, Hassan b. Sâbit'in (ö. 60/680) annesidir. Ayağa kalkan kişi Hazrec kabilesinin önderi olan Sa'd b. Ubâde'dir (ö. 14/635?). Sa'd ibn Ubâde bu olay öncesinde iyi biriydi fakat konuşma esnasında [Sa'd b. Muâz'ın sözlerinden dolayı öfkelendi ve] kabile asabiyetine kapılarak şöyle dedi: "Yalan söyledin! Vallahi, sen Abdullah b. Übey'i öldüremezsin, buna gücün de yetmez. Hem bu kişi senin kabilenden biri olsaydı, sen onun öldürülmesini istemezdin."

Sa'd b. Ubâde'ye cevap vermek üzere Sa'd b. Muâz'ın amcasının oğlu Üseyd b. Hudayr (ö. 20/641) ayağa kalkarak şöyle dedi: "[Hayır] vallahi asıl sen yalan söylüyorsun! Onu öldüreceğimize yemin ederiz! Sen de bir münafıksın ki münafıklar için bizimle tartışıyorsun!"

Bu şekilde Evs ve Hazrec kabileleri ayaklanmış, hatta birbirleriyle kavga etmeye kalkışmışlardı. Hz. Peygamber ise minber üzerinde bekliyordu.

….

Buhârî bu rivayetleri muttasıl ve birbirini destekleyen birkaç isnadla aktarmıştır. Hadislerin tamamı Zührî'nin, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd (ö. 98/716), Alkame b. Vakkâs el-Leysî (ö. 86/705?), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Urve b. ez-Zübeyr isimli hocalarından, onların da Hz. Âişe'den nakletmesiyle gelmiştir. Hadis Zührî'den sonra yaygınlaşmıştır. Zührî'ye mutabaat eden tek râvi Hişâm b. Urve'dir (ö. 146/763) Şehâdât'ın sonunda tahvil ile iki sened daha zikredilerek rivayet kuvvetlendirilmiştir.

İncelenmesi gereken bir diğer konu, rivayet metninde yer alan Sa'd b. Muâz'ın vefat tarihidir.

### 3. Sa 'd b. Muâz'ın vefatı

Sa'd b. Muâz'ın vefatıyla ilgili rivayetlere bakıldığında Buhârî ile İbn Hişâm'ın benzer rivayetler naklettiği görülmektedir. Buhârî, Meğâzî bölümünde Sa'd b. Muâz'ın Hendek Savaşı'nda aldığı yara ile vefat ettiğini nakletmiş,[212] bununla birlikte "Sa'd b. Muâz'ın fazileti" bâbında Benî Kurayza hakkında hüküm verdiği bilgisine de yer vermiştir.[213] Bu durumda Sa'd b. Muâz'ın Hendek'ten hemen sonra gidilen Benî Kurayza Gazvesi'nde hüküm verecek kadar bir müddet daha yaşadığı, daha sonra vefat ettiği söylenebilir. Aynı şekilde İbn Hişâm da Sa'd b. Muâz'ın Hendek Savaşı'nda yaralandığını ve bu yarayla hüküm verdikten sonra vefat ettiğini söyler.[214] Dolayısıyla Sa'd b. Muâz'ın vefatı Hendek Savaşı'na tekabül etmekte ve bu konuda bir ihtilaf gözükmemektedir. Ancak şu var ki daha önce incelendiği üzere Hendek Savaşı'nın hicretinin kaçıncı yılında vuku bulduğuna dair de Buhârî ile siyer âlimleri arasında ihtilaf vardır. Meğâzî bölümünde Hendek Gazvesi'nin Musa b. Ukbe'den naklen hicrî dört

[212] Buhârî, "Meğâzî" 44.

[213] Buhârî, "Menâkibü'l-ensâr" 11.

[214] İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 226, 250.

yılında,[215] *es-Sîre*'de ise İbn İshak'tan naklen savaşın hicri 5/627 yılında meydana geldiği belirtilmiştir.[216]

Diğer taraftan Müreysi' Gazvesi'nin tarihi konusunda İbn Hacer'in, Buhârî tarafından nakledilen Musa b. Ukbe rivayetinde yazım yanlışı olduğunu ifade ettiği ve Aynî'nin de aynı düşünceyi paylaştığı görülür.[217] Bu meselenin de tespit edilerek Buhârî'de yer alan Hendek Gazvesi'nin tarihine netlik kazandırılması ve olaylar arasında öncelik-sonralık ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Bu şekilde Sa'd b. Muâz'ın vefatındaki ihtilaf daha anlaşılır hale gelecektir.

İbn Hacer, Musa b. Ukbe'nin *el-Meğâzî*'sinde ve kendisinden Hâkim en-Neysâbûrî ile el-Beyhakî'nin naklettiği pek çok tarîke sahip rivayetlerde Müreysi' Gazvesi tarihinin hicrî beş olarak nakledildiğini söyler.[218] Hâkim'in eserlerinde Musa b. Ukbe'nin rivayeti tespit edilemese de Beyhakî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde yer alan haber şöyledir:[219]

> .. Musa b. Ukbe, İbn Şihâb'dan naklederek Hz. Peygamber'in savaşları hususunda şöyle dedi: Sonra Benî Mustalik'te, daha sonra da Benî Lihyan'da savaştı. Bu, hicrî beş yılının Şevval ayında gerçekleşti.[220]

İbn Hacer'in muttasıl isnadını verdiği muallak rivayet esas alındığında Müreysi' Gazvesi daha fazla gecikmekte ve Hendek'ten sonra oluşu kesinleşmektedir. Ancak İbn Hacer, Hendek Gazvesi'nin tarihi konusunda Buhârî'nin naklinin aksine, savaşın hicrî beş yılında gerçekleştiğini ifade ederek problemi çözebilecek ihtimallerden birini zikreder. Buna göre Hendek Savaşı'nın hicrî beş yılı Şevval ayında olduğu düşünülürse, Müreysi' Gazvesi de hicrî beş yılı Şaban ayında olur ve Sa'd b. Muâz'ın vefat ettiği Hendek Gazvesi'nden öncesine denk gelmiş olur.[221] Ancak İbn Hacer'in bu tespitlerine göre hem Hendek hem de Müreysi' Gazvelerinin tarihleri yanlış yazılmış olmaktadır.[222]

---

[215] Buhârî, "Meğâzî", 27.

[216] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 321.

[217] İbn Hacer, *Feth,* XII, 316; Aynî, *Umde,* XVII, 201.

[218] İbn Hacer, *Feth,* XII, 316.

[219] Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, IV, 45. İsnad bilgisi için bk. "Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den Nakilleri" başlığı.

[220] Hadisin Arapçası şu şekildedir: " عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، فِي ذِكْرِ مَغَازِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثُمَّ قَاتَلَ بني المصطلق وبني لحيان فِي شَعْبَانَ مِنْ سَنَةِ خَمْسٍ"

[221] İbn Hacer, *Feth,* XII, 317.

[222] Bu durum "Râvi veya Müstensihlere Nispet Edilen Hatalar" başlığında yeniden ele alınacaktır.

Sonuç olarak Hendek Gazvesi'nin Müreysi'den önce mi sonra mı gerçekleştiği, ulema nezdinde karar varılamamış bir tartışma olarak gözükmektedir.[223]

Müreysi' Gazvesiyle bağlantılı olarak zikredilen diğer bir haber *el-Câmiu's-Sahîh*'in Itk bölümündedir. Haberin metni şu şekildedir:

> İbn Avn şöyle dedi: Ben Nafi'e bir mektup yazdım. Oda bana cevaben şöyle dedi: Hz. Peygamber [Medîne'ye saldırı düzenlemek isteyen] Mustalikoğulları üzerine gece baskın düzenledi ve hayvanları suyun başındayken onları gafil avladı. Hz. Peygamber Benî Mustalik'te savaşanları öldürdü, kalanları esir aldı. O gün Hz. Cüveyriye, Hz. Peygamber'in nasibine düştü. [Nafi' mektubunda şöyle devam etti:] Bunu bana Abdullah b. Ömer anlattı, kendisi de bu orduda bulunuyordu.[224]

Bu habere göre İbn Ömer Mustalikoğulları Gazvesi'nde katılmıştır. Abdullah b. Ömer'in hicrî dört yılında ilk kez Hendek Gazvesi'nde savaşa katılma izni verildiği[225] göz önünde bulundurulursa, Benî Mustalik Gazvesi'nin Hendek'ten sonra gerçekleşmesi gerekir.[226] Bu durumda hem Buhârî'nin Musa b. Ukbe'den naklettiği habere hem de İbn İshak'ın tarihlerine bakıldığında İfk Hadisesinde yer alan Sa'd b. Muâz'ın İfk hadisesi yaşandığında hayatta olmaması gerekir. Ancak Sa'd b. Muâz'ın isminin, *Sahîh-i Buhârî*'deki ifk rivayetlerinde yer alması, tarihî kaynaklara ve İbn İshak'a muhalif durum oluşturmaktadır. Ayrıca İbn İshak'tan naklen İbn Hişâm rivayetlerinde Sa'd b. Muâz'ın adının geçmemesi de dikkat çekicidir. Buna karşın Sa'd'ın ismi Vâkıdî'de geçtiği de belirtilmelidir.[227]

Bu meseleye dair gerek hadis şerhlerinde gerek güncel araştırmalarda pek çok sonuca ulaşılmış, çözümler üretilmiştir. Ancak bu araştırmanın hedefi, meseleyi çözüme

---

[223] İfk hadisesinde, iftiranın ortaya çıkması ve yayılmasını sağlayan münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'un bu olaydan sonra cezalandırılıp cezalandırılmaması da oryantalistlerin araştırma konusu olmuş ve Hendek Gazvesi'nin Müreysi'den önce olup olmaması bağlamında tartışılmıştır. Bu konuyu araştıran Ali Tekkoyun, farklı bağlamda inceleme yapmasına karşın Müreysi'nin Hendek Gazvesi'nden önce mi sonra mı olduğu konusunda tercih yapılamayacağıı kanaatine varmıştır. Bk. Tekkoyun, Ali, *Oryantalistlerin Hz. Âişe'yi anlatımına Metodolojik Bir İnceleme: Evlilik Yaşı ve İfk Hadisesi* (Basılmamış Doktora Tezi), 217-223.

[224] Buhârî, "Itk," 13.

[225] Bkz. "Hendek Gazvesi" başlığı.

[226] Ancak İbn Hacer, Müreysi'nin Hendek'ten önce oluşuna delil getirir. Karışıklık da bu noktada ortaya çıkmaktadır. İbn Ömer orduda bulunmuş ancak savaşa katılmamıştır açıklaması neşredilen nüshalarda yer almamakla birlikte nâşirlerin diğer nüsha kayıtlarında fark ettikleri bir durumdur. Nitekim İbn Hacer bu ihtimal düşünüldüğünde hicri dört veya beş olmasının fark etmeyeceğini belirtmiştir.

[227] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 431-2.

kavuşturmaktan ziyade Buhârî'yi olduğu gibi anlamak ve siyer konulu rivayetlerde nasıl bir yöntem izlediği veya neyi esas alarak öncelik verdiği hususunu ele almaktır.

Buhârî, kendinde bulunan deliller sonucunda görüşlerine uygun düşen ravilerden Hendek Gazvesi'nin hicrî dört senesinde gerçekleştiğini aktarmıştır. Müreysi' Gazvesi'nde naklettiği iki tarihten hangisini tercih ettiği bilinmemektedir. Ancak Musa b. Ukbe'den nakledilen hicrî dört bilgisi Hendek ile aynı yıla tekabül eder. Hendek Gazvesi'nde ay olarak Şevval zikredilmesine rağmen Müreysi'de yer alan iki rivayette de hangi ay olduğu ifade edilmemiştir. Bu durumda Musa b. Ukbe rivayeti daha muhtemel gözükse de Kitâbü'l-Itk'da yer alan İbn Ömer rivayeti durumu yeniden çelişkiye sokmaktadır. Yani Müreysi' Gazvesi Hendek'ten önce düşünüldüğünde İbn Ömer rivayetiyle, Hendek'ten sonra düşünüldüğünde ise Sa'd b. Muâz'ın yer aldığı rivayetlerle çelişmektedir. Her hâlükârda Buhârî dikkatsiz bir muhaddis değildir. Bu sebeple de çelişkiyi ortadan kaldırabilecek pek çok yorum yapılmış ve yapılmaktadır da. Ancak hangisinin Buhârî'nin zihnindekine uygun düştüğüne işaret ettiğine dair yeterli delile ulaşılamamıştır. Sonuç olarak Buhârî, rivayetlerin zahirinden veya isnadı kuvvetli haberlerin varlığına binaen hadisleri nakletmek istediği ifade edilebilir. Sa'd Muâz'a ilişkin ihtilafında Buhârî tarafından tevil edilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ancak Buhârî'nin tercihi hususunda net bir ifade kullanmak mümkün gözükmemektedir.

### G. Ukl ve Ureyne Kıssaları

Ukl ve Ureyne Becelî koluna mensup iki kabiledir. Ureyne ismine nispetle "Uranîler" olarak da anılmaktadır.[228] Kabileden bir grup Hz. Peygamber devrinde Medine'ye gelerek Müslüman olmuş, ancak daha sonra irtidat etmişlerdir.

Ukl ve Ureyne kısassı *Sahîh- Buhârî*'de Meğâzî bölümünde anlatılmaktadır.[229] Haberin metni şu şekildedir:

> "(Enes b. Malik'ten naklen:) Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup Medine'ye Peygamber'in yanına geldiler ve Müslüman olduklarını ifade ederek 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler hayvancılıkla uğraşan insanlarız [çöl insanıyız], ziraatı [uğraşmadığımız için] bilmiyoruz.' dediler. Ayrıca Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini belirttiler

[228] Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 280.

[229] Buhârî, "Meğâzî", 17.

[Medine'de kalmak istemediler]. Hz. Peygamber de onlara zekât develeri ve çobanının bulunduğu yere giderek develerin sütlerinden ve idrarlarından içmelerini emretti.

Grup, Medine'den ayrılarak Harre Bölgesinde [develerin bulunduğu yere] vardılar. [Sağlıklarına kavuştuktan sonra] irtidat ettiler ve Hz. Peygamber'in çobanını öldürdüler, develerini gasp ettiler. Durum Hz. Peygamber'e ulaşınca izlerini takip ederek grubu yakalamak üzere birlik gönderdi. [Yakalandıktan sonra] Hz. Peygamber [kısas olarak] gözlerinin oyulmasını ellerinin kesilmesini emretti. [Katiller] ölünceye kadar Harre Bölgesinde kendi hâllerinde terkedildiler."

Eser içerisinde hadisin mükerrerleri çok fazladır.[230] Metinler küçük değişikler hariç benzerdir. Buhârî hadisin sonunda, Katâde kanalıyla gelen rivayette "Ureyne'den bir grup" Enes b. Mâlik isnadıyla gelen haberde ise "Ukl'dan bir grup" şeklinde aktarıldığını söyler.

Aynı hadise siyer kaynaklarında "Kürz b. Câbir Seriyyesi" başlığı altında nakledilmiştir.[231] Zira Hz. Peygamber'in, develeri gasp edip çobanı öldüren katilleri yakalaması için gönderdiği kişi Kürz b. Câbir ed-Fihrî'dir (ö. 8/630). Ancak Buhârî'de hadisin pek çok mükerreri bulunmasına rağmen hiçbirinde Kürz b. Câbir'in adı anılmamakta, yalnızca Hz. Peygamber'in katillerin yakalanması için emir verdiğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle de Buhârî bâb başlığını siyer müelliflerinin aksine, olayı failleriyle isimlendirmiştir. Buna karşın İbn Hişâm kanalıyla aktarılan rivayette de Ukl ve Ureyne isimleri geçmez. Yalnızca Ukl ve Ureyne kollarının bağlı bulunduğu kabileye atfen "Becîlelilerden bir grup" olarak bahsedilir. Bu durum bize Buhârî'nin siyer/meğazî müelliflerinden bağımsız olarak kendine ulaşan sahih isnadlı rivayet üzerinden yaptığı tercihi göstermektedir. Eğer siyer müelliflerince nakledilen "Kürz b. Câbir Seriyyesi" şeklindeki haber metinleri Buhârî'nin şartlarına uygun olsaydı en azından bâb başlığında bahsetmeyi tercih edebilirdi.[232] Diğer bir ihtimal ise Buhârî'nin İbn İshak'tan gelen nakillerde zikredilmeyen "Ukl ve Ureyne" isimlerine karşın *Sahîh-i Buhârî'*de yer alan bütün tariklerde kullanılan kabile isimlerini bâb başlığına taşıyarak özellikle vurgulamak

[230] Buhârî, "Vüdu'" 66; "Zekât" 68; "Cihâd ve's-siyer" 152; "Tefsîr" 5; "Tıb", 5,6,29; "Hudûd", 15,16,17,18; "Diyât" 22.

[231] İbn Hişâm, *es-Sîre,* 1122-3; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 568-9; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 71.

[232] Mustalikoğulları'na dair haberlerde bahsedildiği üzere Buhârî, gazvenin diğer adı olan Müreysi' kelimesi *Sahîh-i Buhârî* içerisindeki rivayetlerin hiçbirinde kullanılmamasına rağmen, Zührî kanalıyla gelen rivayette yer gazve isminin yer alması sebebiyle -muhtemelen siyer-meğazî kitaplarında şöhreti de dikkate alarak- bâb başlığında ifade etmiştir. (Bk. Buhârî, "Meğâzî", 33) Yani Buhârî, sadece kronoloji tercihinde değil, aynı zamanda isimlendirme hususunda da sahih isnadlı rivayet metnini önemsemekte ve bunu meşhur bilginin önüne geçirebilmektedir.

istemiş olabileceğidir. Ancak bu durum konunun dışında kalması sebebiyle bu kadarıyla iktifa edilecektir.

Araştırmanın ana temasını oluşturan diğer bir husus Ukl ve Ureyne Hadisesinin ne zaman yaşandığı sorusudur.[233] Buhârî, tarih belirtmez, ancak bâb başlığına Zûkared Gazvesi'nden önce yer ver verir. İbn Hişâm eserinde olayı özel bir başlık altında almayıp "Geriye Kalan Seriyyeler" başlığı altında genel itibariyle bahsettiği için net tarih verilmemiştir. Ancak Kürz b. Câbir'in, kâtilleri Zûkared Gazvesi dönüşünde getirdiği ifade edilmektedir. Vâkıdî ve İbn Sa'd'a ise hicrî altıncı yılın Şevval ayında olduğunu söylemiş ve Gâbe yani Zûkared Gazvesi'nden sonra nakletmişlerdir.[234]

İbn Hacer "Ukl ve Ureyne" Kıssaları başlığının *Sahîh-i Buhârî* râvilerinden Ebû Zer ve İsmailî nüshalarında Zûkared'den sonra, diğer nüshalarda ise Zûkared'den önce konulageldiğini ve tercihin de bu yönde olduğunu ifade eder. Ancak Zûkared'den önce zikredilmesini râvi tasarrufu olarak görür. Bu durumu Buhârî'nin Uranîler kıssası ile Zûkâred Gazvesi'nin birleşik olduğuna işaret etmesine yorar.

Apaydın, *Siyer Kronolojisi*'nde bu konuyu ele alır ve araştırmaları sonucunda şöyle bir bulguya varır: Buhârî rivayetlerinde adı geçmeyen çoban, Hz Peygamber'in Zâtürrika' Gazvesi'nde esir aldığı ve Müslüman olması sebebiyle azat ettiği Yesâr'dır.[235] Yesâr, bu olaydan da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in develerine çobanlık etmekle görevlendirilmiştir. Diğer bir gazve olan Zûkared de Hz. Peygamber'in develerine yapılan baskınla çobanın öldürülmesinden bahsetmektedir. Ancak bu çoban Ebû Zer'in oğluydu. Bu durumda Yesâr, Zatürrika' Gazvesi'nden beri Hz. Peygamber'in develerine baktığı. Yesâr'ın Uranîler tarafından öldürülmesinden sonra da yerine Ebû Zer'in oğlunun geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Apaydın'a göre Ukl ve Ureyne olayı Zûkared Gazvesi'nden önce olmalıdır.[236]

Buhârî'nin bu olayı hangi delile dayanarak Zûkared'den önce naklettiği bilinmemektedir. Diğer kaynaklarda yer alan rivayetler araştırıldığında da ziyade bir

[233] Doktora Tezini Ukl ve Ureyne kıssalarını anlatan hadis rivayet metinleri üzerinden yapan Fatma Kızıl, incelediği haberlerin hiçbirinde kronolojiye dair bilginin yer almaması sebebiyle bu konuya yalnızca temas etmekle yetinmiştir. Bk. Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 235.

[234] Vâkıdî, *el-Meğâzî* II, 568; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 71.

[235] Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, VI, 357.

[236] Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 611-2.

bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu haberde de Buhârî'nin sahih rivayetler üzerinden bir delile ulaşarak tercihte bulunduğu düşünülebilir.

### H. Zûkared Gazvesi

Zûkared, Gatafan kabilesine ait bölgede bulunan bir su kuyusunun adıdır. Bölge, Medine ile Hayber arasında Suriye-Şam yolu üzerinde yer almaktadır. Bu olay, "el-Gâbe Gazvesi" olarak da anılmaktadır. [237] Buhârî ve İbn İshak ise yalnızca Zûkared ismini tercih etmişlerdir. Gazveye sebep olan hadise, Hz. Peygamber'in develerinin otlatıldığı meraya baskın düzenlenmesidir. Kaynaklara göre Hz. Peygamber, kuraklık sebebiyle develerini Zûkared adlı mevkide otlatıyordu. Develerinin başında da Ebû Zer el-Ğıfârî (ö. 32/653) vardı. Gatafân kabilesinden Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650?) tarafından develerin otlatıldığı mera basılarak Ebû Zer'in oğlu öldürülmüş, eşi ise esir alınmıştı.[238]

Seleme b. el-Ekva' o vakitlerde Hz. Peygamber'in develerinden sağılan sütü Medine'ye götürmekle görevliydi ve bu sebeple de Gâbe'ye doğru yola çıkmıştı. Abdurrahman b. Avf'ın oğlu, Seleme b. el-Ekva'a yetişerek baskından haberdar etti. Aynı vakitte haber, Hz. Peygamber'e de ulaştırıldı. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, bir ordu tertip ederek yola çıkmış, ancak Seleme b. el-Ekva'ın develeri kurtardığını görünce savaş gerçekleşmeden geri dönmüştür.

Olaya dair ayrıntılar *Sahîh-i Buhârî*'nin Meğâzî bölümü, "Zûkared Gazvesi" bâbında, Seleme b. el-Ekva'dan naklen anlatılmaktadır.[239] Bâbın içerisinde tek rivayet vardır. Haberin *Sahîh-i Buhârî* içerisindeki mükerrerleri Kitâbü'l-Cihâd ve's-Siyer'de "Düşmanı gördüğünde insanlara duyurmak için yüksek bir sesle 'Yâ Sabâhâh' Diye Bağıran Kimse" bâbında benzer lafızlarla geçmektedir.[240]

Bunun haricinde "Zâtürrikâ' Gazvesi" bâbında da Zûkared Gazvesi'nden bahsedilmiştir. Ancak buradaki rivayetlerin muhtevası yalnızca korku namazına dairdir. Zûkared bâbında yer alan haberlerde ise korku namazından bahsedilmemiştir. Zûkared

[237] Aynî, *Umde,* XII, 232. Daha fazla bilgi için bkz. Algün, Hüseyin; "Gâbe gazvesi" *DİA*, XIII, 267-8.

[238] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 537-8.

[239] Buhârî, "Meğâzî", 8.

[240] Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 160.

gazvesiyle ilgili rivayetlerin, niçin Zâtürrikâ‘ bâbında verildiği ise tam olarak bilinmemektedir.

Meğâzî bölümünde gazvede yaşanan hadiseyi anlatan rivayet metni şu şekildedir:

Zûkared Gazvesi Bâbı

Bu gazve, Hayber'den üç gün önce, Hz. Peygamber'in develerine baskın düzenleyerek yağmalayanlara karşı yapılan bir gazvedir.

> "Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854) → Hâtim (ö. 186/801) → Yezîd b. Ebî Ubeyd (ö. 763/146) → Seleme b. el-Ekva‘ (ö. 74/693) isnadıyla nakledildiğine göre:
>
> Ben bir gün sabah ezanı okunmadan önce [Medine'den Gâbe'ye doğru] yola çıktım. O dönemde Hz. Peygamber'in develeri Zûkared mevkiinde otluyorlardı.
>
> Yolda giderken Abdurrahman b. Avf'ın (ö. 32/652) oğlu ardımdan yetişerek Hz. Peygamber'in develerinin gasp edildiğini söyledi. Kimin ele geçirdiğini sorunca çocuk, "Gatafânlılar!" diye cevap verdi.
>
> Bu haber üzerine ben gür sesimle üç defa "Yâ Sabâhâh [Ey erken Kalkanlar! yetişini baskın var!]" diye bağırdım. Sesimi, Medine'nin iki tepesi arasındaki herkese duyurdum. Sonra [saldıranları] görene kadar yüzümün dönük olduğu tarafa doğru koştum. Nihayet onlara yetiştim. Orada bulunan sudan almaya başlamışlardı. Bunun üzerine onlara ok atmaya başladım ki ben iyi bir ok atıcısıydım. Her ok attığımda da 'Ben İbnü'l-Ekva'yım, bugün hainlerin öleceği gündür!' diyor ve böylece kısa vezinli şiirler söylüyordum. Nihayet onlardan develeri kurtardım ve otuz tane elbiseyi de zorla aldım.
>
> [Develeri götürürken] Hz. Peygamber ve sahâbîleri geldiler. Ben: Ey Allah'ın Rasulü! Ben onların su içmelerine engel oldum, susuzdurlar. Şu anda onların üzerine birlik gönderebilirsin" dedim. Fakat Hz. Peygamber, "Ey İbnü''l-Ekva‘ sen alacağını aldın, artık yumuşak ol, öfkeyi bırak" dedi. Sonra Medine'ye döndük ve Hz. Peygamber beni Medine'ye girinceye kadar devesi üzerine bindirdi.[241]

Zûkared Gazvesi'nin tarihi hususunda Buhârî, siyer müelliflerinin hilafına görüş beyan etmiştir. Buhârî'ye göre gazve, Hayber'den üç gün önce dolayısıyla Hudeybiye'den sonradır. İbn İshak'a göre ise hicrî altıncı yılda Hudeybiye ve Hayber'den öncedir.[242] Siyer âlimleri arasında Zûkared Gazvesi'nin Hudeybiye'den önce olduğunu

[241] Buhârî, "Meğâzî", 8. (Hadis no: 4194)

[242] İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 832.

söyleyen kimse bulunmamaktadır.[243] Bu durumda Buhârî tarih noktasında teferrüd etmiş olmaktadır.

*Sahîh-i Buhârî*'de yer alan haberde, metin içerisinde tarihe işaret eden bir nokta bulunmamaktadır. Bununla birlikte aynı olayın, Müslim'in *Sahîh*'inde, Seleme b. el-Ekva'ın oğlundan naklen daha ayrıntılı nakledildiği görülmektedir. Ayrıca rivayetin bu versiyonunda tarih belirten ifadeler de bulunmaktadır.

Rivayetler özetle karşılaştırılacak olursa, *Sahîh-i Müslim*'de yer alan haberin *Sahîh-i Buhârî* rivayetine ek olarak şöyle devam ettiği görülür: Seleme b. el-Ekva' Hz. Peygamber'in devesine bindikten sonra ensârdan bir adam -ki bu koşuda geçilemeyen biridir- Seleme'ye Medine'ye kadar koşu yarışı teklifinde bulunur. İbnü'l-Ekva' adamın meydan okumasını işitince, Hz. Peygamber'den izin alarak yarışır ve yarışı kazanır. İbnü'l- Ekva' haberin devamında ise şöyle der: "…Hasılı Medine'ye kadar [olan yarışta] onu geçtim. Vallahi **Medine'de üç geceden fazla kalmadık, hemen Hayber'e doğru yola çıktık**."[244]

Buhârî ile Müslim'in isnadları karşılaştırıldığında olayın kahramanı olan Seleme b. el-Ekva' haricinde ortak râvinin bulunmadığı görülmektedir. Müslim, rivayeti iki tahvil sîgası yani üç sened ile İbnü'l-Ekva'ın oğlundan nakleder. *Sahîh-i Müslim*'deki isnad silsilesi şu şekildedir:

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe → Hâşim b. el-Kâsım (ح) İshak b. İbrahim → Ebû Âmir el-Akadî→ (her iki ravî de) İkrime b. Ammâr (ح) Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî → Ebû Ali el-Hanefî Abdullah b. Abdülmecîd → İkrime b. Ammâr → İyâs b. Seleme → (babası) Seleme b. el-Ekva'

Şârihler, İslam tarihi müellifleri ile Buhârî'nin arasındaki bu ihtilafı ortadan kaldırmak için farklı çözümler üretmişlerdir. İbn Hacer, Hz. Peygamber'in develerine olan saldırının iki defa gerçekleştiğini söyleyerek problemi çözmeye çalışmıştır. Birinci saldırının İbn İshak'ın tarihine uygun olarak Hayber'den sonra, ikinci saldırının ise Buhârî'ninkine uygun olarak Hudeybiye'den sonra ve Hayber'den önce gerçekleştiğini ifade eder. Nitekim İbn Hacer, Hâkim en-Neysâbûrî'nin (ö. 405/1014) günümüze ulaşmayan *el-İklîl* isimli kitabında da Zûkared Gazvesi'nin iki kere gerçekleştiği ifadesini

[243] İbn Hacer, *Feth,* XII, 380.

[244] Müslim, "Cihâd ve's-siyer", 45.

sözlerine delil olarak zikreder. Müslim şârihi Ahmed b. Ömer el-Kurtubî (ö. 656/1258) ise siyer âlimlerinin ittifak ettiği görüşü daha sağlam bularak râvi hatasının meydana gelmiş olabileceğine dair delillendirmede bulunur, ancak İbn Hacer bu durumu makul bulmaz.[245] Aynî (ö. 855/1451) ise Kurtubî'nin görüşüne dayanarak Müslim'in *es-Sahîh*'indeki ifadenin Buhârî için delil olamayacağını ifade eder ve rivayette belirtilen tarihin hatalı olduğunu savunur.[246] İhtilafları gidermek adına sunulan çözüm yolları başlı başına araştırma konusunu teşkil etmektedir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, her ne kadar Aynî dayanak olarak kullanılmayacağını söylese de Buhârî'nin "Hayber'den üç gün önce" kanaatinin, *Sahîh-i Müslim*'de de yer alan rivayete dayanması daha makul ve muhtemeldir. Buhârî, bu rivayeti sıhhat şartlarına uymamış veya muhtemel başka bir sebeple kitabına almayı tercih etmemiş olabilir. Ancak sıhhatine binaen âdeti olduğu üzere bâb başlığında bu bilgiyi paylaşmıştır. Nitekim bu yöntem, Buhârî'nin bâb başlığında muallak olarak naklettiği rivayetlerde sıkça görülen bir durumdur. Farklı bir açıdan düşünüldüğünde ise eğer bu hadis Müslim tarafından rivayet edilmemiş olsaydı, Buhârî'nin "Hayber'den üç gün önce" tercihini neye dayandırdığı bilinemeyecekti.

### İ. Genel Değerlendirme

Bir önceki başlıkta incelenen olaylar, tespit edilebildiği kadarıyla Buhârî'nin çağdaşlarından Halîfe b. Hayyât, Fesevî ve İbn Ebî Hayseme'yle birlikte ele alınmış ve İbn İshak'ın tercihleriyle karşılaştırılmıştı. Meselenin daha iyi anlaşılması adına verilen tarihler aşağıda tabloya dökülmüştür.

[245] İbn Hacer, *Feth*, XII, 370-1.

[246] Aynî, *Umde*, XII, 233.

| OLAYLAR | Buhârî | İbn İshak (ö.151/768) | Halîfe b. Hayyât (ö.240/854-5) | Fesevî (ö.277/890) | İbn Ebû Hayseme (ö.279/892-3) |
|---|---|---|---|---|---|
| **Uşeyre Gazvesi** | İbn İshak: İlk Gazve el-Ebvâ<br>İbn Erkam: İlk Gazve Uşeyre | İlk gazve: el-Ebvâ | İlk gazve el-Ebvâ | --- | İlk gazve el-Ebvâ |
| **Nadîroğulları Hadisesi** | Zührî: Bedir'den altı ay sonra<br>İbn İshak: Uhud ve Bi'r-i Maûne'den sonra | Hicrî dört | --- | Zührî: Bedir'den altı ay sonra (hicrî üç) | İbn İshak: Hicrî dört |
| **Ebû Râfi'in Öldürülmesi** | Zührî: Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden sonra (hicrî üç?) | Hicrî beş | Hayber'de ilk ele geçirilen kalelerden biri | --- | --- |
| **Hendek Gazvesi** | Musa b. Ukbe: Hicrî dört Şevval ayı | Hicrî beş Şevval ayı | --- | Zührî: Hicrî dört | Hicrî beş |
| **Zâtürrikâ' Gazvesi** | Hayber'den sonra | Hicrî dört | --- | İbn İshak: Benî Nadîr'den bir buçuk ay sonra | İbn İshak: Benî Nadîr'den bir buçuk ay sonra |
| **Mustalikoğulları Gazvesi** | İbn İshak: Hicrî altı<br>İbn Ukbe: Hicrî dört | Hicrî altı | --- | Zührî: Hicrî beş | İbn İshak: Hicrî altı |
| **Zûkared Gazvesi** | Hayber'den üç gün önce (hicrî yedi) | Hicrî altı | Hicrî dört (sonu) | Hayber'den sonra yer veriyor.[247] | --- |

Tablo 5: *Sahîh-i Buhârî'*de incelenen rivayetlerin kronoloji şeması.

Nakledilen tarihlendirmeler içerisinde, muhaddisler tarafından, aktardıkları râvînin haberine göre tercihte bulundukları görülmektedir. Örneğin İbn Ebî Hayseme tarihlerini, İbn İshak'la uyumlu olarak ve genel itibariyle İbn İshak'tan naklen aktarırken

[247] Kanaatimizce Fesevî, Abdullah b. Ebi'l-Hukayk'ın kalesinin Hayber'de yer almasına dayanarak Hayber'den sonra zikretmiştir. Naklettiği rivayetler arasında tarihe işaret eden bir hususun bulunmaması, metinler arasında muhteva bağlantısı kurmasını muhtemel kılmaktadır. Kanaatimizi destekleyen bir başka husus, Fesevî'nin eserinde yer alan Nadîroğulları Hadisesindeki kronolojik sıralama karmaşasıdır (bk. Nadîroğulları Hadisesi başlığı).

Fesevî hem Zührî hem de İbn İshak'tan de tarih aktarabilmiş ve bu sebeple de zaman zaman Buhârî'ye veya İbn İshak'a muhalif görüş ortaya koyabilmiştir.

İncelenen olayların Buhârî'nin tercihlerini ifade etmesi bakımından tabloya dökülmesi de yine fayda sağlayacaktır. Araştırmanın ana hedefi olarak Buhârî'nin kronolojik siyer rivayetlerini İbn İshak'a muhalefet ettiği rivayetler üzerinden anlaşılmaya çalışılmış ve Buhârî'nin tercihinin sebebi sorgulanmıştı. Elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

| **OLAYLAR** | | **BUHÂRÎ'NİN TERCİHİNİ ETKİLEYEN SEBEPLER** |
|---|---|---|
| Uşeyre Gazvesi | → | İsnadın sahihliği |
| Nadiroğulları Hadisesi | → | Hadis metinleri (Buhârî haricinde) |
| Ebû Râfi'in Öldürülmesi | → | Hadis metni |
| Hendek Gazvesi | → | Hadis metni |
| Zâtürrikâ' Gazvesi | → | Hadis metni |
| Mustalikoğulları Gazvesi | → | İsnadın sahihliği |
| Ukl ve Ureyne Kıssası | → | Tespit edilemedi. |
| Zûkared Gazvesi | → | Hadis metni |
| **Gazve olarak Nitelendirdikleri** | | |
| Evtas Gazvesi | → | Hadis metni (Buhârî Haricince) |
| Enmar Gazvesi | → | Hadis metni |
| Zülhalesa Gazvesi | → | Tespit edilemedi. |

Tablo 7: Buhârî'nin Tercihlerini Etkileyen Sebepler.

Ana başlık olarak incelenmese de "Ebû Musa el-Eş'arî ile Muâz b. Cebel'in Vedâ Haccından önce Yemen'e Gönderilmesi" ve "Ali b. Ebî Tâlib ile Hâlid b. Velîd'in Vedâ Haccından önce Yemen'e Gönderilmeleri" bâblarında da başlık altında nakledilen haber metinin muhtevasından hareketle "Vedâ haccından önce" tabirinin kullanıldığı da ifade edilmişti.

Tabloda da görüldüğü üzere Buhârî, *Sahîh*'inde nakletmiş olsun veya olmasın, daha çok rivayet metinlerinin muhtevasından veya lafzından hareketle tercihlerini ortaya koymaktadır. Nitekim hadis rivayetlerinde kullanılan zaman dilimleri de Buhârî'nin de başlıca kronoloji kaynağı olmuş, râvinin kullandığı lafızlara bağlı kaldığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, hadis metninde râvinin tercih ettiği lafızlar, Buhârî'nin de tercihi olmuştur. Öncelik-sonralık veya yıl-ay olarak ifade edilmesi, Buhârî'nin râvi tercihlerine sadık kalmasının bir sonucudur.

### III. Buhârî'nin Kronolojiye Muhalif Olarak Sıraladığı Bâb Başlıkları

Buhârî'nin siyer müellifleri kadar olmasa da genel itibariyle bâb başlıklarında kronolojik sıraya dikkat ettiği ifade edilmişti. Buhârî büyük ölçüde tarihi seyrin akışına bağlı kalsa da bazı istisnai durumlar mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki Zâtürika' Gazvesi bâb başlığında "Hayber'den sonra meydana gelmiştir" demesine karşın sıralama olarak Hayber'den önce yer vermesidir. Burada Buhârî bizzat kendi tercihi olan kronolojisine muhalif davranmış olmaktadır.

İkinci rivayet, Mustalikoğulları Gazvesi bâbı ile İfk Hadisesi arasında yer alan Enmâr Gazvesi bâbıdır. Bu gazvenin siyer kaynaklarında yer almaması sebebiyle tarihi bilinememektir. Ancak İfk Hadisesinin Mustalikoğulları Gazvesi'nde meydana geldiği göz önünde bulundurulursa sıralama bakımından uygun düşmediği aşikârdır. Bu durumda ise Buhârî tarihî seyrin hilafına konumlandırmış olmaktadır.

Üçüncü rivayet Tebük Gazvesidir ki Vedâ Haccı'ndan önce meydana geldiğine neredeyse ihtilaf bulunmadığı hâlde *Sahîh-i Buhârî*'de Vedâ Haccı'ndan sonra yer almaktadır. Bu durum da meşhur tarihin hilafına olmaktadır.

Bunların dışında "Nadiroğulları Gazvesi" başlığında da sıralamaya işaret eden bir durum mevcuttur. Buhârî bâb başlığında Zührî ve İbn İshak'tan birbirine zıt iki rivayet aktarmıştır. Zührî'ye göre bu olay Uhud'dan önce İbn İshak'a göre ise Uhud'dan sonradır.

Buhârî bu iki görüşü naklettikten sonra tercihte bulunmamış ancak sıralama olarak Uhud'un öncesine koymuştur. Eğer bu bir tercih ise bu durum bize Buhârî'nin bâb başlıklarındaki sıralanmanın da görüşlerini ifade ettiği sonucuna ulaştırır. Nitekim bu olay dışında kalan diğer olaylara, izahlarla çözüm sunulmuştur. Ancak bu iddiayı kesin olarak ifade edebilmek için yeterli bulgunun elde edilemediğini de ayrıca ifade etmek gerekir.

### IV. Râvi veya Müstensihlere Nispet Edilen Kronoloji Hataları

Şârihlerin, tarih noktasındaki ihtilafları giderme çözme yöntemi olarak bir olayın iki defa gerçekleştiği sonucuna varmalarından bahsedilmişti. Sıkça kullandıkları ikinci dayanak ise râvi veya müstensih hatası olabilme ihtimalidir ki yukarıda yer alan başlıkların tamamı için bu fikir düşünülmüştür.[248]

Bu başlık altında Buhârî'nin kendi kronolojisine veya genel kabule muhalif olarak sıraladığı gazvelerin, râvi veya müstensihe ait hatalar olup olmama durumu araştırılacağı gibi, zikredilenler haricindeki bazı gazve tarihlerinde râvi hatalarının meydana geldiği iddiaları da ayrıca değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Meğâzî bölümünün bâb başlıkları kronolojik sıralamaya uygun olarak kabul edildiğinde, bir önceki başlıkta ele alınan olaylar tezat oluşturmaktadır. Tercih olup olmadığı tespit edilemeyen Nadîroğulları Hadisesi araştırmanın dışında tutulduğunda, yukarıda verilen üç rivayet incelenmesi gerekmektedir. Zira bunlar Buhârî'nin kendi tarihine muhalif düştüğü durumlardır.

Enmâr Gazvesi'nin, Mustalikoğulları Gazvesi ile İfk hadisesi arasında yer aldığı ifade edilmişti. İbn Hacer'e göre bu durum râvinin takdim tehirinden kaynaklanmıştır. Enmâr başlığı Mustalikoğulları Gazvesi'nden hemen önce, Zâtürrikâ'dan sonra gelmelidir. Zira Mustalikoğullarıyla İfk hadisesi birleşik iki olaydır, Enmâr gibi farklı bir

[248] Albayrak, "*Buhârî Sonrası el-Câmiu's-sahîh*" aslı eserinde nüsha farklılıklarına işaret ederek hata ve tashihleri incelemiştir. Ancak bu çalışmada zikredilen başlıklara -râvi hatası kuvvetle muhtemel olmasına rağmen- değinilmemiştir. Yazar, "Rivayetlerin ve Bâb Başlıklarının Yanlış Yerde Olması veya Tekrarı" (s. 117—123) başlığı eklemesine rağmen araştırılan rivayetlere yer vermemiştir. Bu durum yazarın bâb başlıkları sıralanışı ve kronoloji esaslı incelemeyi hedeflememesinden kaynaklanabilir. Bk. Albayrak, Ali, *Buhârî Sonrası el-Câmiu's-sahîh: Nüsha Farklılıkları, Hatalar ve Tashihler*, İstanbul: İfav Yayınları, 2018.

gazvenin, ikisi arasında zikredilmesi makul değildir. İbn Hacer diğer bir ihtimal olarak Enmâr Gazvesi'nin Zâtürrikâ' ile aynı gazve olabileceğini söyler.[249]

İkincisi, Buhârî'nin Zâtürrikâ'ın Hayber'den sonra gerçekleştiği kanaatidir. Ancak sıralama olarak Hayber'den önce vermiştir. İbn Hacer bu durumu üç ihtimalle açıkladığı ifade edilmişti. Bunlardan biri de hatalı tertibin *Sahîh-i Buhârî*'yi nakleden râvilerden kaynaklanmış olabileceğiydi.[250] Bu ihtimal kabul edildiği taktirde Buhârî bâb başlığını, kendi görüşüne muhalif sıralamamış olmaktadır. Üçüncüsü ise Tebük Gazvesi'nin Vedâ haccından sonra zikredilmesidir ki İbn Hacer bunun da müstensih hatası olduğu kanaatindedir.[251]

Râvi veya müstensihe nispet edilen hatalar içerisinde Ukl ve Ureyne kıssası da yer almaktadır. Buhârî bu hadiseyi sıralama olarak Zûkared Gazvesi'nden önce nakletmiştir. Ancak İbn İshak, bu olayın ardından gönderilen Kürz b. Câbir el-Fahrî Seriyyesi'nin, Zûkared Gazvesi'nin hemen dönüşünde gerçekleştiğini söylemişti.[252] İbn Hacer, Ukl ve Ureyne başlığının Ebû Zer ve İsmailî nüshalarında Zûkared'den sonra, diğer nüshalarda ise Zûkared'den öncesine konulduğu ve tercihin de bu yönde olduğunu ifade eder, Zûkared'den önce nakledilmesini de râvi tasarrufu olarak görür. İbn Hacer bu durumu, Buhârî'nin Uranîler Kıssası ile Zûkâred Gazvesi'nin birleşik olduğu fikrine sahip olmasıyla yorumlar

Zikredilenlerin haricinde, metin içerisinde İbn Hacer'in, Hendek ve Müreysi' Gazveleri'nin tarihine dair yapılan nakillerin de râvi hataları olarak kabul ettiği söylenmişti.[253] İbn Hacer'in görüşüne ek olarak Aynî de Zûkared Gazvesi'nin Hayber'den önce olmasını doğru bulmayarak problemi râvi hatalarına nisbet etmiştir.[254] Bu durum, şârihlerin Buhârî'nin genel kabule ters düştüğü durumları, râvi veya müstensih hatalarına yordukları görüşünü desteklemektedir. Zira şârihlerin hedeflerinden biri de şerh ettiği eserin savunusunu yapmaktır. Râvi hatası ise muhtemeldir, ancak açıklamayan her durumda başvurulması, ihtiyatlı yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.

---

[249] İbn Hacer, *Feth*, XII, 306.

[250] İbn Hacer, *Feth*, XII, 290.

[251] İbn Hacer, *Feth*, XII, 702.

[252] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1122-3.

[253] İbn Hacer, *Feth*, XII, 316.

[254] Aynî, *Umde*, XII, 233.

Genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda Enmâr ve Tebük Gazveleri meşhur tarihin hilafınadır. Zatürrikâ‘ ise bizzat Buhârî'nin kendi tercihinin aksinedir. Dolayısıyla râvi veya müstensih hatalarından kaynaklanması daha muhtemel gözükmektedir. Ukl ve Ureyne kıssalarının kitap içindeki tertibinin ise Buhârî'nin tercihi mi yoksa râvi hatası mı olduğu bilinmemektedir. Müreysi‘ ve Hendek Gazvelerinin tarihinin râvi hatası olduğuna dair herhangi bir delil olmamakla birlikte bu durum da ihtimal dâhilindedir. Ancak genel olarak Buhârî'nin bâb başlıklarının belli bir kronolojik sırayı takip ettiği ve başlıkların sıralanış şekillerinin Buhârî'nin kronolojiye dair görüşünü yansıttığını söyleyebiliriz. Bedir Gazvesi'ne dair bütün başlıkların Bedir'den sonraya konulmasına karşın "Bedir'den Önce Hz. Peygamber'in Öldürülecek Kimseleri Söylemesi" bâbına kronolojiye dikkat edilerek Bedir'den önce yer vermesi de bu tezimizi destekleyen diğer bir unsur olmaktadır.

## V. Buhârî'nin Siyer Müelliflerinin Aksine "Gazve" Olarak Nitelediği Olaylar

Buhârî, bâb başlıklarını seçiminde oldukça titiz davranan bir âlimdir. Bu ihtimam sonucu olarak da *el-Câmiu's-sahîh* bâb başlıklarıyla da şöhret bulmuştur. Buhârî'nin görüşlerini bâb başlığına taşıması kadar bâb başlığına verdiği isimler de önemlidir. Nitekim hadislerinin bâb başlığı ile uyumu da ulema tarafından araştırma konusu olmuştur. Buhârî'nin siyer konulu rivayetlerdeki bâb başlığını isimlendirmedeki tercihi, diğer bölümlere nazaran daha farklı bir görünmekte, diğer bir ifadeyle onun tercihini ifade etmektedir. *Sahîh-i Buhârî*'deki bâb başlıkları İbn İshak'ın eserini tercihlerine uygun olarak aktaran İbn Hişâm'ınkiyle kıyaslandığında, Buhârî'nin tercihleri ortaya çıkmaktadır. *Sahîh-i Buhârî*'de "gazve" şeklinde nitelendirdiği hâlde, siyer kitaplarında hiçbir şekilde anılmayan veya gazve olarak ifade edilmeyen başlıklar mevcuttur. Burada Buhârî'nin yalnızca fıkıhta değil, siyer konusunda da tercih yaparak bâb başlıklarını kendi fikrine uygun düşecek şekilde isimlendirdiği görülmektedir. Bu minvalde Buhârî'ye özgü olduğu ve sadece onun tarafından gazve olarak isimlendirilip başlığa taşınan olaylar, Evtas Gazvesi, Zülhalesa Gazvesi ve Enmâr Gazvesidir.

### 1. Evtas Gazvesi

Evtas, Müslümanların Huneyn Gazvesi sonunda Evtas Bölgesine kaçan müşrikleri yakalamak için peşlerinden giden seriyyeyi ve savaşın devam ettirildiği bir mekânı ifade etmektedir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu olay Meğâzî bölümünde anlatılmaktadır.[255] Başlığı altında tek rivayet yer almaktadır ve burada savaştan bir bölümü anlatılmaktadır. Eser içerisinde söz konusu hadisin mükerrerine Cihâd bölümünde kısmi olarak yer verilmiştir.[256]

Evtas Gazvesi şöyle gerçekleşmiştir; Huneyn Gazvesi sona ermiş ve yenilgiye uğrayan müşriklerin bir kısmı yakınlardaki bölgelere dağılmışlardır. Bunlardan bir kısmı da Evtas Bölgesine gitmiştir.[257] *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan habere göre Hz. Peygamber kaçan müşriklerin yakalanması için Ebû Âmir'i (ö. 8/630) Evtas Bölgesine kumandan olarak göndermiştir. Ebû Âmir Evtas'ta müşriklere öncülük eden Dureyd b. Sımme'yi öldürmüş ancak kendi de ağır bir şekilde yaralanmıştır. Rivayetin devamında olay, Ebû Âmir'in yeğeni ve aynı zamanda haberin râvisi olan Ebû Musa el-Eş'arî'nin penceresinden anlatılmaktadır.

Buhârî, Huneyn Gazvesi sonrasında gerçekleşen bu karşılaşmayı başlı başına bir savaş olarak kabul etmiş ve bâb başlığını "Evtas Gazvesi" olarak isimlendirerek Huneyn Gazvesi'nden hemen sonra nakletmiştir. Ancak metin içerisinde râviler bu olaydan bir gazve olarak bahsetmemiştir. Bu durum tamamen Buhârî'nin tercihini göstermektedir.

Evtas Gazvesi'ne dair İbn İshak tarîkiyle gelen rivayetler, *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan haberle aynıdır. İbn Hişâm, İbn İshak'ın görüşüne uygun olacak şekilde olayı iki ayrı başlık altında nakletmiştir. Birinci başlık Evtas'a kaçan müşriklerin kumandanı olan "Dureyd b. Sımme'nin Öldürülmesi", ikincisi ise "Ebû Âmir'in Öldürülmesi"dir. Huneyn Gazvesi bölümünde anlatılan bilgilerde, hiçbir şekilde 'Evtas Gazvesi' tabiri geçmemekte, yalnızca seriyyenin gönderildiği bölge adı olarak ifade edilmektedir.

Buhârî'nin yaşadığı zaman diliminde ve kendisinden önce yazılan hadis ve siyer kitapları incelendiğinde sadece Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde "Evtas Gazvesi" ifadesinin yer aldığı görülür.[258] Bu haberde râvi, Hz. Peygamber'in gazvede söylediği

[255] Buhârî, "Meğâzî" 56.

[256] Buhârî, "Cihâd", 69.

[257] İbn Hişâm, *es-Sîre,* 974.

[258] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 341.

fıkhî bir durumu anlatmaktadır. Haber metninin muhtevası ve bâb başlığıyla uyum şekli bir sonraki başlıkta incelenecek olan Enmâr Gazvesi bâbındaki rivayeti anımsatmaktadır.

Erken dönem İslam Tarihi kaynaklarında "Evtas Gazvesi" tabiri yer almaktadır. Bunun yerine tıpkı İbn İshak'ta olduğu gibi, Huneyn Gazvesi başlığı altında, savaşın devamını anlatmak üzere bölgeye birlik gönderildiğinden söz edilmiştir.[259] Belâzürî ise aynı olayı, "Tâif Gazvesi" başlığı altında verilmiştir.[260] Bu farklılık, Evtas Gazvesi'nin Huneyn ile Taif arasında yaşanmasından ve siyer müelliflerinin olayları birbirine bağlayarak aktarma hedefinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Evtas Gazvesi'nden hemen sonra Tâif'e geçilmiştir.

Buhârî'nin vefatından sonraki hadis ve meğazî kitaplarına bakıldığında ise Evtas'ı gazve olarak niteleyenlerin, yani "Evtas Gazvesi" tabirini kullananların sayısının arttığı fark edilmektedir. Zehebî[261] ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373)[262] Huneyn ile Tâif Gazveleri arasında "Evtas Gazvesi" adıyla özel başlık açmaları bu durumun örneklerindedir. Diğer taraftan Süheylî (ö. 581/1185)[263], İbn Kayyim el-Cevzîyye (ö. 751/1350)[264] ve Beyhakî[265] de bu tabiri kullanmış, ancak Evtâs'ı Huneyn Gazvesi'nin diğer adı olarak tanıtmışlardır. Ayrıca Süheylî'nin, eserinde İbn Hişâm'ı şerh etmesine rağmen, *es-Sîre*'de bölge adı olarak geçen Evtas'ı, Huneyn Gazvesi'nin diğer adı olarak tanıtması da dikkat çekicidir.

Buraya kadar elde edilen bulgular değerlendirildiğinde "Evtas Gazvesi"ni başlık ve tabir olarak ilk kullanan kişinin Buhârî olduğu görülmektedir. Evtas'ın gazve olarak nitelendirilmesi, Buhârî'den sonra yaygınlaşmış ve zamanla farklı şekillerde yorumlanabilmiştir.

Buhârî Evtas'ı "gazve" şeklinde nitelendirmesinde tıpkı Enmâr Gazvesi'nde olduğu gibi, bir haberde yer alan râvi kullanımına dayandırmıştır. Her iki rivayetin metninde de "gazve" ifadesi yer alması bu düşünceyi desteklemektedir.

---

[259] Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 974. İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 115; Vâkıdî, *el-Meğâzî,* III, 890-1.

[260] Belâzürî*, Fütûhu'l-büldân*, s. 63.

[261] Zehebî, *Târihu'l İslâm*, II, 587.

[262] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 386.

[263] Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*; s. 237.

[264] İbn Kayyım el-Cevzî, *Zâdü'l-meâd*, III, 575.

[265] Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve,* V, 122.

Enmâr Gazvesi'ne dair rivayet *Sahîh-i Buhârî*'de yer alırken, Evtas'ı gazve olarak nakleden haber yer almamaktadır. Diğer taraftan Ahmed b. Hanbel'den başka erken dönem kaynaklarında bu tabiri kullanan bulunmamaktadır. Buhârî'nin Ahmed b. Hanbel'le görüştüğü göz önünde bulundurulsa,[266] Evtas Gazvesi haberini de işitmiş olması imkân dâhilindedir. Bu durum, tıpkı Zûkared Gazvesi'nde olduğu gibi, Buhârî'nin *Sahîh*'ine almadığı rivayetlerden kitabını tamamen mahrum etmediğini tekraren ortaya çıkarır. Ayrıca diğer haber başlıklarındaki incelemelerin sonucu olan Buhârî'nin sahih bir rivayeti önceledeği ve genel olarak rivayetlerin zahiri hükümlerini esas aldığı tezini de destekler.

## 2. Enmâr Gazvesi

Enmâr Gazvesi, meşhur ve bilinen bir gazve olmayıp hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Erken dönem siyer kaynaklarında gazve adı olarak yer almamıştır. Yani bu ismin kullanımı Buhârî'ye özgü olup erken dönem eserlerinde yer almamaktadır. Daha sonra gelen gerek siyer gerek hadis âlimleri ise genel olarak farklı gazvelerin diğer ismi olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.

Enmâr Gazvesi'ne dair rivayet *Sahîh-i Buhârî'*nin, Meğâzî bölümünde Mustalikoğulları Gazvesi ile İfk Hadisesi arasında yer almaktadır.[267] Buhârî bu başlık altında tek bir haber nakleder. Rivayetin mükerrerleri es-Salât[268] ve et-Taksîr[269] bölümlerinde geçmekteyse de metinlerinde Enmâr Gazvesi'nden bahsedilmemektedir. Bunun haricinde *Sahîh-i Buhârî*'de Zâtürrikâ' Gazvesi bâbında Enmâr'dan bahseden bir haber yer almaktadır. Rivayet, "Hz. Peygamber Enmâroğulları Gazvesi'nde korku namazı kıldırdı" şeklindedir.**[270]** Ancak metin içerisinde Enmâr'dan bahsedilmesine rağmen niçin

[266] Zehebî, *Siyer,* XII, 403.

[267] Buhârî, "Meğâzî", 34. Şârih İbn Hacer, Enmâr Gazvesi'nin birbiriyle bağlantılı olan Mustalikoğulları Gazvesi ile İfk Hadisesi arasına konulmasını makul bulmaz, bu durumun müstensihin takdim tehir hatasından kaynaklandığını ve bâbın Zâtürrikâ'dan sonra gelmesi gerektiğini söyler. (İbn Hacer, *Feth,* XII, 315) Bu durum "Râvi veya müstensihlere nispet edilen hatalar" başlığında incelenecektir.

[268] Buhârî, "Salât", 31.

[269] Buhârî, "Taksîr", 9.

[270] Buhârî, "Meğâzî", 32. (hadis no: 4130)

Enmâr Gazvesi bâbında getirilmeyip Zâtürrikâ'da bâbı altında nakledildiği bilinmemektedir.[271]

Enmâr Gazvesi" bâbı altında yer verilen rivayetin metni şöyledir:

> Câbir b. Abdullah el-Ensârî'den (ö. 78/697) naklen: "Ben Hz. Peygamber'i Enmâr Gazvesi'nde devesi üzerinde yüzü doğu cihetine doğru nafile namaz kılarken gördüm.

Görüldüğü üzere haberin muhtevasında gazveyle ilgili bilgi yer almamaktadır. Sadece Enmâr isminin geçmesine binaen başlık altında verilmiştir. Buhârî'de gazveye dair bilgi verilmediği gibi İbn İshak ve İbn Hişâm başta olmak üzere siyer kaynaklarında Enmâr'dan bahsedilememiştir. İbn Hacer, meğazî âlimleri nezdinde bu isimde bir gazve olmadığını, ancak Moğultay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) eserinde Enmâr yerine "Emira" adında bir gazvenin olduğunu, İbn Sa'd (ö. 230/845) ve İbn İshak'tan nakledilen haberle destekleyerek aktarır. Kaynaklara bakıldığında İbn Hacer'in "Emira" diye bahsettiği gazvenin "Zûemer" olarak kaydedilen Gatafân Gazvesi olduğu anlaşılır. Nitekim Moğultay b. Kılıç, Gatafan Gazvesi'nin Zîemr olduğunu, bu gazvenin de Hâkim (ö. 405/1014) tarafından Enmâr olarak isimlendirildiğini belirtir.[272] Taberî (ö. 310/923)[273] Ebü'l Ferec İbnü'l Cevzi (ö. 597/1201)[274], İzzeddîn İbn Cemaâ (ö. 767/1366)[275] gibi bazı âlimlerle de aynı kanaattedir. Buna mukabil Süyûtî (ö. 911/1505)[276] gibi bazı âlimler tarafından Enmâr Gazvesi'nin Zatürrika' Gazvesi olduğunu söylenmiş, İbn Hacer de böyle olabileceğini ifade etmiştir.[277] Bu ihtilafın oluşmasında Zûemer ile Zatürrika' Gazvelerinin Gatafan Kabilesine karşı gerçekleştirilmesi ve Enmâr'ın Gatafân'ın bir kolu olması etkilidir.

Siyer kaynaklarında yer almamasına mukabil *Sahîh-i Buhârî*'de Enmâr Gazvesi'ne ayrı bir bölüm açılması dikkat çekicidir. İhtimaller değerlendirildiğinde Zâtürrikâ' Gazvesi ayrı bir başlık olarak yer aldığından, Buhârî nezdinde onun Enmâr'la aynı gazve olmadığı anlaşılır. Zûemer Gazvesi ise *Sahîh-i Buhârî*'de bulunmamaktadır.

---

[271] İbn Hacer, *Feth,* XII, 306.

[272] Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre,* s. 224.

[273] Taberî, *et-Tarih,* II, 492.

[274] İbnü'l Cevzî, *el-Munzatazam,* III, 157.

[275] İbn Cemaâ, *el-Muhtasaru'l Kebîr,* s. 60.

[276] Süyûtî, *Hasâisu'n-kübr*â, s. 375.

[277] İbn Hacer, *Feth,* XII, 306.

Ancak *es-Sîre* kayıtlarına bakıldığında Sevîk Gazvesi'nden hemen sonra yer verilen Zûemer Gazvesi'nin, Buhârî bâb başlığı sıralamasında Zâtürrikâ'dan sonra yer verilen Enmâr'la aynı gazve olması, tarihlerin uyuşmaması sebebiyle muhtemel gözükmemektedir. Sonuç olarak Buhârî için Enmâr Gazvesi, İslam tarihi müelliflerinin aksine başlı başına bir gazve olarak ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar zikredilen bulgular değerlendirildiğinde siyer kaynaklarında zikredilmemesine rağmen özellikle Enmâr ismiyle bir başlık açılması, bâbın altında tek rivayete yer verilmesi ve bu rivayetin muhtevasının da gazveyle ilgili olmaması gibi bulgular, tıpkı Evtas Gazvesi'nde olduğu gibi, Buhârî'nin sahih isnadlı bir rivayetin zahirini esas aldığını gösterir. Zira bu gazveye dair haberi nakleden râvi, "Enmâr Gazvesi" tabirini kullanmıştır. Evtas Gazvesi'nden farklı olarak bu haber Buhârî'nin şartlarına uyması sebebiyle eserinde yer almıştır.

### 3. Zülhalesa Gazvesi

Zülhalesa, aslında bir gazve değil, Mekke'nin Fethi'nden sonra yapılan bir put kırma eylemidir. İslam tarihi kitaplarında da "Zülhalesa putlarının yıkılması" olarak anlatılır. Zülhalesa olayı, *el-Câmiu's-sahîh*'te yine Meğâzî bölümünde geçmektedir.[278] Bâbın altında birbirini tamamlayan farklı uzunlukta üç ayrı haber nakledilmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan habere göre, Zülhalesa Yemen'de yer alan bir puthanedir. Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra Zülhalesa putlarının yıkılmasını emretmiş, Cerîr b. Abdullah (ö. 51/671) da bu emri yerine getirmiştir.

İbn Hişâm, İbn İshak'tan naklettiği Zülhalesa ile ilgili rivayetlere kitabının baş kısmında genel bilgilerle değinmiştir. Aynı şekilde *es-Sîre*'de de bu olay yalnızca bir put yıkılma hadisesi olarak anlatılmış, savaştan söz edilmemiştir. Aynı şekilde Buhârî'nin putların yıkılma hadisesini, savaş olmadığı hâlde, "gazve" şeklinde nitelendirmesi tercihte bulunduğunu ortaya çıkmaktadır.

Buhârî dışında "Zülhalesa" terimini kullanan hadis veya siyer müellifi tespit edilememiştir. *Sahîh-i Buhârî* şerhlerinde bu durumun dikkat çekmediği, bu kullanıma dair herhangi bir açıklama yapılmadığı görülür.

[278] Buhârî, "Meğâzî" 63.

### 4. Genel Değerlendirme

*Sahîh-i Buhârî'*de tespit edilen Evtas ve Zülhalesa, İslam tarihi eserlerinde müstakil gazve olarak değil, bazı gazvelerin diğer adı ya da tamamlayıcısı olarak yer almıştır. Enmâr'ın ise karşılığı bulunamamıştır. Bu üç olayın da "gazve" olarak nitelendirmesi Buhârî'nin kendi bakış açısını açığa çıkarır. Bu durum aynı zamanda Buhârî'nin kaynak olarak kullanmasına rağmen bir siyer müellifini takip etmediği, Kitâbu'l-Meğâzî'yi bir hadisçi gözüyle ancak siyer ilminin kendine özgü esaslarını da göz önünde bulundurarak tertip ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan mevcut bulgular, Buhârî'nin hadis metninde yer alan lafızları korumasına dair titizliğini gösterir. Evtas ve Enmar Hadiselerinde, râvinin "gazve" isimlendirmesini esas alması buna örnektir. Son olarak Buhârî'nin tercihlerinin Evtas Gazvesi'nde görüldüğü üzere, daha sonraki siyer müelliflerini etkilediği de eklenmelidir.

## VI. Buhârî'nin Tarih Naklinde Kullandığı Zaman Tasnifleri

Araştırılan rivayetlerdeki tarih verme biçimleri incelendiğinde belli bir standardın olmadığı fark edilir. Tarihler yıl, ay, öncelik-sonralık ve (sadece bir rivayette görülen) önceliğin gün ile kayıtlanması gibi farklı şekillerde ifade edilmiştir. Buhârî'nin tarih naklinde kullandığı zaman tasniflerin bir sebebe dayanıyor olmalıdır. Bu sebeple buraya kadar olan kısımda incelenen rivayetler üzerinden tarih verme biçimlerinin tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu inceleme, Buhârî'nin haber metinlerinden yola çıkarak titizlikle seçtiği tarih kavramlarını tercih etme sebebini açığa çıkaracak ve Buhârî'nin kronolojik siyer rivayetlerindeki yöntemini anlamaya katkı sağlayacaktır.

İlk araştırılacak rivayet, Uşeyre Gazvesi'dir. Buhârî, bu gazvenin tarihini sıralama yaparak ifade etmiş ve öncelik-sonralığına göre konumlandırmıştır. Uşeyre Gazvesi'yle birlikte, bâb içerisinde rivayetleri bulunmamasına rağmen, el-Ebvâ ve Buvat savaşları da zikredilmiş ve Uşeyre Gazvesi'nin bu savaşlardan hemen "sonra" gerçekleştiği ifade edilmiştir. Buhârî, elinde rivayet olmaması veya rivayetlerin kendi sıhhat şartlarına uymaması gibi sebeplere binaen el-Ebvâ ve Buvat Gazveleri'nden Uşeyre Gazvesi'yle ilişkilendirerek bahsetmek istemiş olabilir. Apaydın'ın ileri sürdüğü gibi el-Ebvâ, Buvat ve Uşeyre Gazveleri tek bir savaşın parçaları olarak kabul edildiği takdirde, buna vurgu yapılmış olması da muhtemeldir.

Nadîroğulları Gazvesi'nde tarih, yıl olarak verildiği gibi Zührî'den naklen öncesindeki savaşın Bedir, sonrasındaki savaşın ise Uhud olduğundan bahsedilmiştir. Bedir Savaşı vurgusunun, Zührî'den nakledilen rivayetteki metne dayandırıldığı görülmektedir. Uhud Savaşı'ndan önce olduğu ifadesi ise Zührî'nin verdiği tarihin, İbn İshak ve diğer siyer müelliflerinin hilafına olduğunu belirmek içindir. Bunun haricinde İbn İshak'tan görüş nakletme sebebinin, haberin zayıflığını vurgulamak adına olabileceği de söylenmiştir.[279] Bunun haricinde, Buhârî'nin yıl belirtmeden yalnızca İbn İshak'ın gazveyi Bi'r-i Maûne ve Uhud'dan sonraya koyduğunu ifade etmesi İbn İshak'ın Zührî'ye olan muhalefetini ifade etme hedefiyle beraber, İbn İshak'ın tarihinin de doğru olabileceğine dikkat çekme isteği olabilir. Ayrıca Uhud'la beraber Bi'r-i Maûne'nin de vurgulanması, Bedir'le aynı bağlamda olup İbn İshak'tan gelen metne dayandırıldığı içindir. Yani Buhârî kullandığı lafızlarla Zührî ve İbn İshak'ın birbirine olan muhalefetini açığa çıkarmak istemiş gibidir.

Ebû Râfi'in öldürülmesi olayına gelince, tarih beyanında sadece öncelik sonralık ifade edilmiş, ay, yıl ya da sene zikredilmemiştir. Nitekim Zührî'den nakledilen rivayete bakıldığında yıl veya ay olarak tarihe işaret eden bilgi bulunmamakta, sadece Hazrec'in Ka'b b. Eşref'i öldürdükten sonra Ebû Rafi'i öldürmeye niyetlenmesinden bahsedilmektedir.

Reci' Gazvesi'nin tarihi de öncelik sonralık bakımındadır.

Hendek Gazvesi'nin tarihi yıl ve ay şeklindedir. Bu tarih, siyer müelliflerinin genel görüşünün hilafına olması sebebiyle Musa b. Ukbe'nin rivayeti aktarılarak gazvenin gerçekleştiği yıl öne çıkarılmıştır. Ancak Şevval ayının belirtilmesinin ayrıca bir sebebinin olup olmadığı tespit edilememiştir.

Zâtürrika' Gazvesi'nin tarihi de öncelik sonralık bakımındandır. Bu savaşın Hayber'den önce gerçekleştiğinin ifade edilmesinin sebebi, Buhârî'nin naklettiği rivayetlere uygun düşmesindendir.

Mustalikoğulları Gazvesi için verilen iki ayrı haberde de yalnızca yıl belirtilmiştir. Bu durum, gazvenin tarihindeki ihtilafın yıl üzerinden olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

---

[279] Nihâd Muhammed, *Menhecü'l Buhârî*, 36. Müellife göre, Buhârî'nin "İbn İshak bunu böyle yaptı" manasında "vecealehu" kelimesinin kullanılması bu duruma işaret etmektedir.

Zûkared Gazvesi, nakledilen tarihler içerisinde en farklı şekilde gelendir. Bu gazvenin zamanı öncelik sonralık bakımından belirtildiği gibi kaç gün önce olduğu da ayrıca ifade edilmiştir. Buhârî bu tarihlendirme şeklinde siyer müelliflerinin aksine Zûkared Gazvesi'nin Hayber'den önce olduğunu söylemiş, kaynak olarak kullandığı rivayette geçen "üç gün önce" cümlesine binaen de bu durumu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir.

Buraya kadar incelenen olaylarda kullanılan tarih şekilleri aşağıdaki tablodaki gibidir:

| | |
|---|---|
| **Uşeyre gazvesi** | Öncelik-sonralık |
| **Nadîroğulları** | Öncelik-sonralık ve yıl |
| **Ebû Râfi'in Öldürülmesi** | Öncelik-sonralık |
| **Reci' vakası** | Öncelik-sonralık |
| **Hendek Gazvesi** | Yıl ve ay |
| **Zâtürrika' Gazvesi** | Öncelik-sonralık |
| **Mustalikoğulları Gazvesi** | Yıl |
| **Zûkared** | Öncelik-sonralık ve günle takyid |
| **Tâif Gazvesi** | Yıl |

Tablo 6: Buhârî'nin tarih belirtmedeki ifade şekilleri.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Buhârî, tarihlerini daha çok öncelik-sonralık bakımından nitelemiştir. Bu durumun altında yatan en büyük sebep Buhârî'nin rivayetlerden yaptığı çıkarımlarla olayları tarihlendirmesidir. Siyer konulu rivayetlerde, râvilerin tarih kullanımının yaygın olmaması, bu sebeple haberlerin birbiriyle olan bağlantısından yola çıkılarak sıraya konulması bu tezi desteklemektedir. İncelenen dokuz gazveden altısının önce-sonra şeklinde belirtilmesine karşın Zûkared Gazvesi'nin

(Hayber'den) üç gün önce olduğu belirtilerek günle kayıtlanması, haberin metninde aynı ibarenin yer alması sebebiyledir. Bu durum Buhârî'nin rivayet metnine ne kadar derece bağlı kaldığını göstermektedir.

Aynı tablo, bir siyer kaynağı olan *es-Sîre* için incelendiğinde olayların bir akış içerisinde verildiği yıl olarak belirtilmesinin yanında ay ay da akışın takip edildiği görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu durum siyer ve hadis kaynaklarının telif amaçlarındaki farklılığın tabi sonucudur.

Buhârî'nin yıl olarak tarihlendirmeyi tercih ettiği üç savaştan ilki, Hendek Gazvesidir ve İbn Ömer rivayetine dayanarak yıl tespitinde bulunduğu için savaşın gerçekleştiği seneyi belirtmiştir. İkinci gazve olan Mustalikoğulları'nda ise muhtemelen yıl üzerinde gerçekleşen ihtilafa işaret etmek için iki ayrı görüş nakletmiştir. Tâif Gazvesi ise üzerinde ihtilaf olmayan meşhur bir tarihtir. Dolayısıyla burada bir genelleme yapılamamaktadır.

# SONUÇ

Buhârî, diğer cami‘ türü eserlerden farklı olarak Meğâzî bölümünde naklettiği olaylara tarih kaydı düşmüştür. Bu tarihlerin bazıları siyer kaynaklarıyla uyum sağlarken bir kısmı siyer/meğâzî müelliflerinin hilafınadır. Bu durum Buhârî'nin kendini özgü yöntemler kullandığı ve bunun sonucunda bazı tercihlerde bulunduğunu göstermektedir.

Buhârî'nin olayların tarihlendirilmesi noktasındaki tercihinin genelde rivayet metinleri üzerinden olduğu görülmektedir. Buhârî'nin tercih sebeplerinin araştırıldığı, başlıklar halinde incelenen sekiz rivayetin, bir tanesinde sonuca ulaşılamamış, beşinde sahih hadis metnine dayandırıldığı, kalan ikisinde ise isnadın sıhhatine binaen tercih edildiği kuvvetle muhtemel bulunmuştur. Ayrıca Buhârî, bunun haricindeki üç başlıkta siyer kitaplarında "gazve" olarak nitelenmeyen olaylara yer vermiştir. Bunlardan da bir tanesinin neye dayandırıldığı tespit edilemese de diğer ikisinin yine rivayet metninden hareketle râvi lafzına dayandırılarak tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar da göstermektedir ki Buhârî sahih hadis metnini siyer/meğâzî müelliflerinin ittifakının önünde tutmuş, ayrıca rivayet metinlerine genel olarak lafzî şekilde yaklaşmayı tercih etmiştir.

Buhârî'nin metinlerinden hareketle tercihte bulunduğu rivayetler her zaman *Sahîh*'i içerisinde yer almamış, bazı rivayetler diğer sahih hadis kaynaklarından tespit edilmiştir. Müslim'de yer alan Zûkared veya Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan Evtas Gazvesi bu durumun örneklerindendir. Dolayısıyla Buhârî'nin tercihlerinin anlaşılamadığı durumlarda, onun eserine almadığı rivayetleri dikkat almış olabileceği ihtimali her zaman hatırda tutulmalıdır. Buhârî, naklettiği sahih hadisler kadar, aktarmadığı ancak sıhhatine güvendiği rivayetlerden de eserini mahrum etmediği anlaşılmaktadır.

*Sahîh-i Buhârî* içerisinde doğrudan tarih belirten ifadelerin tamamı bâb başlığında muallak olarak nakledilmiştir. Bu durum Buhârî'nin tarihî rivayetler konusunda şartlarına uymayan hadisleri delil olarak kullanabildiğini ortaya çıkarmaktadır.

Buhârî'nin siyer müelliflerinin hilafına görüş belirttiği durumlarda şârihlerin râvi veya müstensih hatalarına nispet ettiği görülmüştür. *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında râvi veya müstensih hatalarının meydana gelmesi makul ve mümkündür. Ancak Buhârî'nin tercih sebebi anlaşılmadan, siyer müellifleri karşısında haklı çıkarmak adına râvi/müstensih hatalarının meydana geldiğinin ifade edilmesi, Buhârî'nin anlaşılmasını

önlemektedir. Bu nedenle *Sahîh-i Buhârî*'ye yöneltilen tenkitler bağlamında râvi/müstensih hatalarına yapılan atıfların ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Buhârî'nin, Meğâzî bölümünü sahih rivayetlere dayandırması sebebiyle olay örgüsü içinde anlatamadığı, ancak bâb başlıklarını kronolojik sıraya dikkat ederek yerleştirdiği görülmektedir. Bu nedenle *Sahîh*'in bâb başlıklarındaki sıralamanın da Buhârî'nin kronolojideki tercihlerini yansıttığı söylenebilir. Ancak bu genellemeye ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği yeniden hatırlatılmalıdır.

Buhârî bir muhaddis ve eseri *el-Câmiu's-sahîh* bir hadis kitabı olmasına rağmen siyer konulu rivayetlerindeki görüşleriyle kendinden sonraki müellifleri etkileyebilmiştir. Evtas ve Enmâr Gazveleri'nin Buhârî sonrası eserlerde "gazve" olarak yer alması buna örnek verilebilir.

Net olarak ifade edilememekle birlikte Buhârî'nin İbn İshak'ın eserine sahip olduğu, naklettiği haberler uyumlu olsun veya olmasın İbn İshak'ın görüşlerini göz önünde bulundurduğu söylenebilir. Nitekim ilk dönem güvenilir siyer kaynakları arasında yer alan *Kitâbü'l-Meğâzî*'de yer alan bilgiler Buhârî'nin elindeki hadislere ters düşüyorsa, Buhârî'nin bunu ifade etmek istediği gözlemlenmektedir. Ancak bu durumun kesin olarak belirtilmesi için bu alanda daha fazla araştırmanın yapılması gerektiği de ayrıca ifade edilmelidir.

Konusu itibariyle Meğâzî bölümü üzerinden yapılan kronoloji araştırmasından elde ettiğimiz bilgiler bizi yukarıdaki sonuçlara ulaştırmıştır. Ancak elde edilen bulgular desteklenmesi genişletilmesi ve sağlamlaştırılması ve farklı perspektiflerden yapılacak araştırmalarla desteklenmesi sonucunda daha fazla netlik kazanacaktır.

# KAYNAKÇA


Abdürrezâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San‘ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîburrahmân el-A‘zamî), I-XII, Beyrut: Mektebetü’l-İlmî, 1403/1983.

Abdülfettâh Ebû Gudde, “İsnad Dindendir” (trc. Kübra Çakmak), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2017, 15/2, s. 145-59.

Ahmet Abdullah, Zeyd b. Erkam’ın Hayatı ve Rivayetleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2014.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, *el-Müsned* (nşr. Şuayb Arnaût ve ekibi), I-L, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.

Ahmed Naim/Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi*, I-XIII, Ankara: Gaye Yayınları, 1987.

Akpınar, Ömer Faruk, *İslam İlim Geleneğinde İmam Buhârî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.

Albayrak, Ali, *Buhârî Sonrası el-Câmiu’s-sahîh: Nüsha Farklılıkları, Hatalar ve Tashihler*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Algün, Hüseyin; “Gâbe Gazvesi”, *DİA*, XIII, 267-8.

Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, İstanbul; Kuramer Yayınları, 2018.

el-Aynî, Ebû Muhammed, Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut: Risâle, 1405/1985.

el-Belâzürî, Ebü’l-Hasan Ahmed b. Yahya, *Fütûhu’l-Büldân*, Beyrut: Dâru Mektebetü’l-Hilâl 1408/1988.

_____, *Ensâbu’l-eşrâf* (nşr. Süheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî), I-XIII, Beyrut: Dâru’l-Kalem 1417/1996.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Delâilü’n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi'ş-şeria (*nşr. Abdülmu‘tî Kal‘acî), I-VII, Beyrut: Dâru Kütübi’l-İlmiyye, 1408/1988.

_____, *es-Sünenü’l-kübra* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ), I-XI, Beyrut: Dâru Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003.

Bilgen, Osman, *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri -Benî Kurayza Örneği-* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 2008.

_____, "Buhârî'nin Siyer/Meğâzî rivayetlerine Yaklaşımı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, 17//2, s. 1-16.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dımaşk: Daru'l-Feyha, 1441/2020.

_____, *et-Târîhu'l-evsât*, (nşr. Mahmûd İbrahim Zâyed), I-II, Halep: Daru'l-Va'y, 1496/1977.

_____, *ed-Duafâü's-Sağîr* (nşr. Mahmûd İbrahim Zâyed), Halep: Dâru'l-Va'y, 1496/1977.

Çakmak, Mehtap, *Tarihçi Olarak Buhârî ve Tarih Açısından Sahîh'i* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, 2011.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn* (nşr. Abdürrahîm Muhammed el-Kaşkarî), I-III, Medine: Câmiatü'l-İslâmiyye, 1403/1982.

Doğanay, "Hadiste Telfik: Metin Eksenli Bir Araştırma", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2016/1, XXX, s. 27-50.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsfereyânî, *el-Müstahrec* (nşr Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî), I-V, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1198.

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), I-IV, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.

Ebû Zür'â, Abdurrahman b. Amr ed-Dımeşkî, *et-Târîh* (nşr. Şükrullah Nimetullah el-Kavacinî), Dımaşk, Mecmeu' Lugati'l-Arabiyye,1431/2010.

Ekrem Ziya Umerî, *Medine Toplumu* (trc. Nurettin Yıldız), İstanbul: Risale Yayınları, 1988.

Erul, Bünyamin, Erul, "Hadisçiler ile Tarihçilerin Tenkit Yöntemleri Üzerine (Tespitler, Tenkitler, Teklifler)", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2020, VII, s. 27-62.

Fayda, Mustafa, "Siyer ve Meğâzî", *DİA*, XXXVII, 319-326.

_____, "Vâkıdî", *DİA*, XLII, 471-5.

_____, "İbn Sa'd'", *DİA*, XX, 294-7.

_____, "İbn Hişâm", *DİA*, XX, 71-3.

Fesevî, Ebû Yûsuf Yâ'kûb b. Süfyan, *Kitâbü'l-ma'rife ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ Umerî), Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1410/1989.

Günaltay, M. Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât* (nşr. Ekrem Ziya Umerî), Dımaşk: Dâru'l-Kalem/Müessesetü'r-Risâle, 1496/1976.

Hamza Muhammed Vesîm el-Bekrî, *Teaddüdü'l-hâdise fî rivâyâti hadîsi'n-Nebevî*, Katar: Vizâetü'l Evkâf ve'ş-Şunu'l-İslâmiyye, 1434/2013.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.

Horovitz, Josef, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu* (trc. Ramazan Özmen-Ramazan Altınay), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

İbn Cemâa, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülaziz b. Muhammed el-Kinânî el-Hamevî, *el-Muhtasaru'l-kebîr fî sîreti Rasûlillah* (nşr. Sâmî Mekkî el-Ânî) Ammân: Dâru'l-Beşîr 1413/1993.

İbn Ebî Hayseme, Ebûbekir Ahmed b. Zübeyr b. Harb, *et-Târîhu'l-kebîr- Târihu İbn Ebû Hayseme* (nşr. Salâh b. Fethi Helel), I-IV, Kahire, 1424/2004.

İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhî Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Şuayb Arnaût ve Âdil Mürşîd), I-XXIV, Dımaşk: Müessetü'r-Risâle**,** 1434/2013.

_____, *Hedyü's-sârî*, (nşr. Şuayb Arnaût ve Âdil Mürşîd), I-II, Dımaşk: Dâru'r-Risâle, 1434/2013.

_____, *Taglîkü't-ta'lîk alâ Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Saîd Abdurrahmân Musa) Beyrut-Ammân: Mektebetü'l-İslâmî, 1405/1984.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *es-Sahîh* (nşr.Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir), I-VII, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1408/1988.

_____, *Kitâbü's-sikât,* Haydarabat: Dâiratü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1393/1973.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevî* (nşr. Musatafa Sakâ v.dğr.), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1440/2019.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme en-Neysâbûrî, *Sahîh-u İbn Huzeyme* (nşr. Mustafa el-A'zamî), I-II, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1424/2003.

İbn İshak, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Kureşî, *Sîretü İbn İshâk (Kitâbü's-siyer ve'l-meğâzî)* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1498/1978.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî, *Zâdü'l-meʿâd fî hedyi ḫayri'l-ʿibâd*, I-V, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1440/2019.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Şîrî), Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1408/1988.

İbn Sa'd, Muhammed Sa'd b. Meni', *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ), I-XII, Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990.

İbn Seyyidinnâs, Ebu'l Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el- Ya'merî, '*Uyûnü'l-eser fî fünûnü'l-meğâzî ve'ş-şemâil ve's-siyer*, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.

İbn'üs-Salâh eş-Şehrezûrî, Ebû Amr Takıyüddîn Osman b. Salâhiddîn, *Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nureddîn Itr), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1438/2017.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l Ferec, Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fî Târîhu'l-mülûk ve'l-ümem* (nşr. Muhammed ve Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-XIX, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İImiyye, 1412/1992.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ya'kûb, *el-Fihrist*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1416/1998.

İstemi, Fuat, *Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)* (Basılmamış Doktora Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi SBE, 2016.

_____ "Hicrî IV. Yüzyıla Kadar Hadis İlmi ve Tarih İlminin Birbiriyle Olan Münasebeti", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2017, 9/17, s. 44-68.

el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kasım, *Hayâtü'l-Buhârî* (nşr. Mahmûd Arnaût), Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1412/1992.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, Mısır: Matbaâtü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1323/1905.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, *Keşfü'z-zünûn an esâmî'l kütübü ve'l-fünûn,* I-II, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1360/1941.

Keşmirî, Muhammed Enver Şâh Hüseynî, *Feyzü'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-VI, Beyrut: Dâru Kütübi'l-ilmiyye, 1426/2005.

Kılıç, Muhammed Talha Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Hadisçiliği ve Kitâbü'l-Meğâzî'deki Hadislerin İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 2021.

Kızıl, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, Ankara, TDV Yayınları, 2019.

Kirmânî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf, *Kevâkibü't-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1401/1981.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târîhi men baʿdehû mine'l-hulefâʾ* (thk. M. Nizameddîn el-Füteyyâh), Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996.

Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), I-II, İstanbul: İrfan Yayınları, 2001.

Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîh-u Müslim* (thk. M. Fuâd Abdülbâki), I-V, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1374/1955.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde), I-IX, Halep: Mektebetü'l-Matbuâtu'l-İslâmiyye, 1406/1986.

_____, ed-Duafâ ve'l-metrûkîn (nşr. Mahmûd İbrahim Zâyed), Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.

Nihâd Muhammed Hüseyin el-Avâmira, *Menhecü'l Buhârî fî merviyyâtî Kitâbi'l-meğazî fî Sahîhi,* (Doktora Tezi), Ürdün Üniversitesi 2012.

Önkal, Ahmed, "Bir Siyer Kaynağı Olarak Buhârî: Kitâbu'l Meğâzî Örneği", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2016, 11/1-2. 73-80.

Öz, Şaban, "Musa b. Ukbe", *DİA*, EK-2, 321-32.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2008.

Özcan, "Murat, Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 2007, X, s.107-111

Özkan, Halit, "Zührî", *DİA*, XLIV, 547-8.

Robson, James, "İbn İshak'ın İsnad Kullanımı" (trc. Talat Koçyiğit*), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1962, X, s. 117-126.

Sezgin, M. Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara: Otto Yayınları, 2012.

es-Sem'ânî, Abdülkerim Muhammed b. Mansur el-Mervezî, *el-Ensâb* (thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî v.dğr), I-XII, Haydarâbâd: Meclisü Dâiratü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1382/1962.

Sofuğlu, Mehmet, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi,* I-XVI, İstanbul: Ötüken, 2017.

es-Süheylî, Ebü'l Kâsım, Abdullah b. Abdurrahmân, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye* (nşr. Ömer Abdüsselâm es-Sülemî), I-V, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1421/2000.

es-Süyûtî, Abdurrahman b. Ebûbekir, *el-Hasâisü'l-kübrâ*, I-II, Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1405/1985.

Şahyar, Ayşe Esra, "el-Câmiu's-sahîh'in 'Eyyâmü'l-Câhiliyye' Babı Çerçevesinde Buhârî'ye Göre Câhiliye Kavramı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2022, 62, s. 29-61.

et-Taberânî, Ebü'l Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), I-XX, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1404/1983.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1378/1958.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr* (nşr. M. Zührî en-Neccâr ve M. Seyyid Câdülhak), I-V, Mısır: A'lemü'l-Kütüb, 1414/1994.

Tekkoyun, Ali, Oryantalistlerin Hz. Âişe'yi Anlatımına Metodolojik Bir İnceleme: Evlilik Yaşı ve İfk Hadisesi (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2022.

et-Tirmizî. Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-sahîh* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-VI, Beyrut: 1417/1996.

Uğur, Mücteba, *İmam Buhârî*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *el-Meğâzî* (nşr Marsten Jones), I-II, Beyrut: Dâru'l-A'lemî 1409/1989.

Yıldırım, Enbiya, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü meşâhiîri'l-a'lâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmirî), I-XXV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1413/1993.

----------, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (thk. Şuâyb Arnaût ve ekibi), I-XXV, Beyrut: Risâle, 1405/1980.